

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Kateřina Kuthanová

Historizující ornament v díle Josefa Mánesa

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Viktor Kubík, PhD.

Praha 2017

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 1. 11. 2017

Kateřina Kuthanová

Bibliografická citace

Historizující ornament v díle Josefa Mánesa [rukopis] : bakalářská práce / Kateřina Kuthanová: vedoucí práce: PhDr. Viktor Kubík, PhD. -- Praha, 2017. -- 162 s.

Anotace

Ústřední pozornost je v rámci práce soustředěna na životní dílo českého umělce Josefa Mánesa (1820–1871), a to především na ta díla, která obsahují historizující ornament.

Hlavním cílem práce je typologické vymezení jednotlivých motivů historizujících ornamentů v díle J. Mánesa s upřesněním zdrojů jejich inspirace.

Dalším cílem práce je taktéž shrnutí literatury k tématu, soupis všech Mánesových děl obsahujících ornamentální výzdobu a dokumentace sledovaných okruhů problémů v příslušném obrazovém materiálu.

Klíčová slova

Josef Mánes, ornament, historismus, typologie, 19. století

Abstract

The core part of the thesis is devoted to the lifework of a Czech artist Josef Mánes (1820–1871) with an emphasis on the artworks which include historicist ornamentation.

The main aim of the author is a typological definition of particular motives of historicist ornamentation in the work of Josef Mánes, specifying the sources of their inspiration.

The thesis is accompanied by the summary of the literature on the topic, by the list of all artworks of Josef Mánes containing ornamental decoration and sorting of the rich accompanying picture materials.

Keywords

Josef Mánes, ornamentation, historicism, typology, 19th century

Počet znaků (včetně mezer): 135 053

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla upřímně poděkovat svému vedoucímu práce PhDr. Viktoru Kubíkovi, PhD. za jeho odborné vedení a dlouhodobou podporu. Bez jeho srdečného, trpělivého a profesionálního přístupu by tato práce nemohla nikdy vzniknout. Dále bych chtěla poděkovat své rodině, především MgA. Janu Morávkovi za vytvoření bezpečného prostředí ke studiu.

Obsah

Úvod.....	6
1. Přehled literatury a pramenů k tématu	7
2. Základní orientace v díle Josefa Mánesa	13
3. Typologie historizujícího ornamentu v díle Josefa Mánesa a jeho zdroje.....	25
3.1. Model rozvilin 80. let 15. století.....	28
3.2. Model pozdně gotických rozvilin z naturalistického listoví podle vzorů kolem roku 1500 a dále	32
3.3. Model kaligrafických rozvilin	33
3.4. Model prvků dle Franckosaského evangeliáře z Prahy	35
3.5. Model odvozený z byzantských pletenců	38
3.6. Model manýristického ornamentu „alla 1600“	40
3.7. Model ornamentiky odvozené z italizujících rukopisů druhé třetiny 14. století	42
3.8. Model ornamentiky dle rukopisu Mater verborum.....	45
3.9. Pomocná kategorie ostatních druhů ornamentiky.....	51
Závěr.....	54
Seznam použitých zkratk.....	57
Seznam použité literatury	57
Obrazová příloha	63
Seznam vyobrazení	152

Příloha I - Seznam ornamentálních děl Josefa Mánesa

Úvod

Josef Mánes (1820–1871) patří do skupiny tzv. národních klasiků. Právě on nezvratně položil základ tomu, co dnes nazýváme českým uměním 19. století. A to i přesto, že za celý svůj život nedostal příležitost k realizaci jediné monumentální zakázky, která by tento směr prezentovala. Jeho osudem bylo věnovat se menším dílům v různých oborech a připravit tak pevné základy pro budoucí generaci.

V předkládané práci se zabývám právě jedním takovým oborem Mánesovy tvorby, a to díly, která v sobě zahrnují historizující ornament. Pro různost povahy zakázek lze nejobecněji sledované práce shrnout do kategorie užitého umění. Zkoumanými díly jsou např. diplomy čestného občanství, prapory Národních gard a různých spolků, návrhy knižních ilustrací, titulní listy, záhlaví časopisů, recepty, vějíře a mnohé další. Jejich společným pojítkem však zůstává inspirace středověkými iluminacemi a záliba v líbivém dekoru.

Základním cílem práce je se zřetelem k vymezení zdrojů Mánesovy inspirace typologicky rozdělit jeho ornamentální dílo a následně sledovat postupné změny jím vytvářené ornamentiky.

Pro úspěšné naplnění cíle bylo nejprve nutné utřídit všechny dostupné literární zdroje pojednávající o díle J. Mánesa a vybrat z nich ty, které se dotýkají přímo i nepřímo historizujících ornamentů. I přesto, že se dílem J. Mánesa zabývalo mnoho předních odborníků, skoro nikdo se zatím detailněji nezabýval otázkou, odkud J. Mánes čerpal inspiraci pro svá ornamentální díla a dekory. Kvůli nedostatku literatury přímo se dotýkající dané problematiky mi tak byly primárním východiskem především reprodukce vlastního uměleckého materiálu J. Mánesa.

Podstatnou součástí práce je tak i rozsáhlá obrazová dokumentace, do níž bylo možno zahrnout nově publikované reprodukce Mánesových skic dochované ve sbírkách Uměleckoprůmyslového muzea v Praze, a snad kompletní seznam všech Mánesových ornamentálních děl s uvedením místa uložení originálu, inventárním číslem a informací o prvním publikování.

1. Přehled literatury a pramenů k tématu

První fáze¹ zkoumání Mánesova díla začala už během jeho života. V novinových článcích a dobových kritikách ho zmiňují např. Antonín Müller, Ferdinand Náprstek, Ferdinand Břetislav Mikovec, Ferdinand Schulz, Vítězslav Hájek aj. Jeho dvě díla *Domov* a *Orloj* dokonce literárně interpretovali Karel Jaromír Erben a Božena Němcová.²

Důkladnější shrnutí Mánesova díla nicméně sepsal až jeho současník, malíř a spisovatel, žák Josefova otce Antonína Mánesa, **Edvard Herold**, který už po necelém roce po smrti Josefa Mánesa vydal o jeho životě a díle obsáhlý článek uveřejněný v *Osvětě* r. 1872.³

Kritické bádání a třídění velkého množství přípravných návrhů, náčrtů a studií, zachovaných většinou ve větších veřejných kolekcích, mnohdy však roztroušených po malých částech i v soukromých sbírkách, začalo ale až s **Miroslavem Tyršem**.⁴ Poučen výsledkem soutěží na výzdobu Národního divadla jako první upozornil na to, že J. Mánes vytvořil národní typ, ze kterého čeští umělci v té době vycházeli.

Tehdy se začala Mánesovým odkazem zabývat i Tyršova manželka, **Renata Tyršová**. V rámci této práce je nutné vyzdvihnout její články pro časopis *Světozor*, kde poprvé publikovala reprodukci diplomu pro členy Dědictví sv. Cyrila a sv. Metoděje⁵ a iniciály z Bezděkovy Bible.⁶

Do druhé fáze zkoumání Mánesova díla patří pozitivisticky smýšlející **Karel Chytil**⁷ a **František Xaver Jiřík**.⁸ Pro zkoumání Mánesových ornamentů je důležitým východiskem Jiříkova studie *Mánesovo umění dekorativní* vydaná ve Štencově ročence,⁹ kam zahrnul ale jen díla oficiální – objednaná městy, spolky atd. – a ilustrované dopisní papíry, motivy vějířů aj. ponechal zkoumání dalším badatelům.

Skutečně prvním velkým mánesovským odborníkem byl ale až **Karel Boromejský Mádl**, jenž o něm v roce 1905 vydal první souhrnnou monografii¹⁰ a o patnáct let později shromáždil, utřídil a okomentoval literaturu o J. Mánesovi do té doby napsanou.¹¹

¹ Jednotlivé fáze studia odkazu J. Mánesa až do r. 1970 členěny dle J. Kotalíka, viz KOTALÍK 1971.

² KOTALÍK 1971, 7–8.

³ HEROLD 1872, 234–239.

⁴ TYRŠ 1901.

⁵ TYRŠOVÁ 1899a, 290–94.

⁶ TYRŠOVÁ 1899b, 129, 139–140.

⁷ CHYTEL 1888, 668–674.

⁸ JIŘÍK 1899, 758.

⁹ JIŘÍK 1920, 154–202.

¹⁰ MÁDL 1905.

¹¹ MÁDL 1920, 1–10.

Roku 1904 publikoval **Max Dvořák** stat' *Von Mánes zu Švabinský* a na příkladu malířských děl Josefa Mánesa ukázal, jak se český národ účastní obecného vývoje umění.¹² V roce 1910 byl článek přeložen a přetištěn ve *Volných směrech*.¹³ Tak začala třetí fáze studia tohoto tématu, kdy se na J. Mánesa historici umění začali dívat nejen jako na obrozeneckého buditele, ale začali jej oceňovat i jako moderního malíře.¹⁴

V roce 1905 malíř **Miloš Jiránek** vydal sbírku ilustrovaných výtvarných monografií obsahující celkem 72 reprodukcí Mánesových děl.¹⁵ Širší veřejnosti se tak poprvé naskytla příležitost prohlédnout si jeho díla ve větším souboru najednou. V jedné ze svých přednášek M. Jiránek také rozvíjí původně Tyršovu myšlenku o nedokončenosti Mánesova díla,¹⁶ jehož většina zůstala pouze ve skicách a návrzích. Pro téma této práce je však důležité, že právě M. Jiránek poprvé vyzdvihl Mánesova dekorativní díla a také upozornil na neudržitelnost odlišování umění na nižší a vyšší a správně zdůraznil, že J. Mánes i k takovým dílům přistupoval jako k monumentálnímu umění.¹⁷

S tím souvisí vzrůstající pozornost k příležitostným Mánesovým dekorativním pracím, jejichž první výběr představila Výstava uměleckoprůmyslových návrhů a studií českých umělců z druhé poloviny devatenáctého století, uspořádaná v létě roku 1919 v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze.¹⁸

Touto výstavou začíná čtvrtá fáze bádání, nepochybně nejplodnější období poznávání Mánesova díla.¹⁹

V roce 1920 nastalo sté výročí narození velkého národního umělce, a tak SVU Mánes uspořádal jubilejní výstavy Josefa Mánesa v Topičově salonu, Obecním domě a Domě umělců. K této příležitosti byl vydán katalog Mánesových grafik,²⁰ jehož úvod sepsal **Rudolf Kuchynka**, který nedlouho před tím objevil do té doby neznámé Mánesovy náčrty.²¹

V duchu stého výročí začal nakladatel Jan Štenc vydávat čtyřsvazkové kompendium *Dílo Josefa Mánesa*, na jehož realizaci se podíleli tehdejší významní historici umění – **Antonín Matějček**, **František Žákavec** a **Jan Loriš**. Dílo vycházelo v letech 1920–

¹² DVOŘÁK 1904.

¹³ DVOŘÁK 1910, 275–298.

¹⁴ KOTALÍK 1971, 8.

¹⁵ JIRÁNEK 1905.

¹⁶ JIRÁNEK 1909, 258–259.

¹⁷ JIRÁNEK 1921.

¹⁸ Detailněji viz KOTALÍK 1971, 6.

¹⁹ KOTALÍK 1971, 9.

²⁰ KUCHYNKA 1920.

²¹ Zmíněné objevené náčrty byly věnovány tématu Hukalovy balady „Císař Adolf Nassavský unáší svou nevěstu z kláštera“. Detailněji viz MATĚJČEK 1920, 10.

1940.²² Zahrnuje návrhy ilustrací, doprovodné a ozdobné kresby k Národním písním a Rukopisu Královédvorskému, tvorbu figurální a výzdobu Orloje.

V prvním svazku, nazvaném *Národní písně*, Antonín Matějček pečlivě studoval vývoj ilustračního schématu *Národních písní* a upozornil na to, že v 60. letech začal J. Mánes tvořit zcela novou skupinu ilustrací výrazně inspirovanou středověkými iluminacemi, ve kterých se též uplatňuje ornamentika.²³

Dále A. Matějček shromáždil vše, co se vztahuje k Mánesovu Rukopisu a v třetím svazku, nazvaném *Rukopis Královédvorský*, podal podrobnou zprávu o dlouholetých peripetiích, které Mánesa v souvislosti s Rukopisem Královédvorským provázely.²⁴ Pro téma sledované v této práci je důležité, že se A. Matějček orientačně zabýval i formální analýzou ornamentů v daných rukopisných ilustracích a zdroji jejich inspirace.²⁵ Konkrétně zdůraznil tři prameny. Za prvé středoevropské rukopisy ze 13. století, za druhé rukopisy doby karolinské a za třetí východní, pravděpodobně ruské, rukopisy z 16. století.

Ve druhém svazku, pojmenovaném *Lid Československý*, František Žákavec na základě dochovaných kreseb a maleb zrekonstruoval Mánesovu cestu za „slovanským typem člověka“.²⁶ Mimo to jako první výrazněji poukázal na Mánesův historizující ornament a rozlišil jeho patero složek.²⁷ Konkrétně vyzdvihl složku architektonickou (románské stavební prvky), složku románské rukopisné výzdoby, složku kosmickou (motivy hvězd a měsíce), složku archeologickou a složku lidové ornamentiky.

Čtvrtý svazek, nazvaný *Orloj*, dokončil v roce 1940 Jan Loriš. Práci převzal po F. Žákavci, který kvůli svému zdravotnímu stavu nemohl publikaci dokončit. J. Loriš podal zprávu o dějinách vzniku a oprav Staroměstského Orloje a detailně popsal a rozebral Mánesovu práci na kalendářní desce. Okrajově poukázal na možný Mánesův inspirační zdroj, a to miniatury měsíců v *Křižovnickém brevíři* velmistra Lva z roku 1356.²⁸

²² MATĚJČEK 1920 — Antonín MATĚJČEK: *Dílo Josefa Mánesa*. Svazek I. *Národní písně*. Praha 1920.
ŽÁKAVEC 1923 — František ŽÁKAVEC: *Dílo Josefa Mánesa*. Svazek II. *Lid Československý*. Praha 1923.

MATĚJČEK 1920 — Antonín MATĚJČEK: *Dílo Josefa Mánesa*. Svazek III. *Rukopis Královédvorský*. Praha 1927.

LORIŠ 1940 — Jan LORIŠ: *Dílo Josefa Mánesa*. Svazek IV. *Orloj*. Praha 1940.

²³ MATĚJČEK 1920, 71–81.

²⁴ MATĚJČEK 1920, 7–113.

²⁵ MATĚJČEK 1920, 53–57.

²⁶ ŽÁKAVEC 1923.

²⁷ ŽÁKAVEC 1923, 236.

²⁸ LORIŠ 1940, 150–151.

Studiem, dosud opomíjené oblasti, Mánesových květin se v roce 1935 a 1937 zabývali **Vincenc Kramář**²⁹ a **Jan Květ**.³⁰

Na konci třicátých let se Mánesovu dílu věnoval **Jaromír Pečírka**. V roce 1938 doložil,³¹ že se J. Mánes přímo inspiroval italskou renesancí, konkrétně několika Raffaelovými díly, a jednotlivé kompozice použil k ilustracím iniciál Bezděkovy Bible. O rok později ve spolupráci s SVU Mánes a nakladatelstvím Melantrich vydal rozsáhlou studii doplněnou přes čtyři sta vyobrazení Mánesových děl.³²

Právě tehdy na problematiku druhého rokoka v díle J. Mánesa upozornila **Anna Masaryková**,³³ zatímco význam krojových studií zdůraznil **Pavel Kropáček**.³⁴ V širším kontextu se často k Mánesovu dílu vracel **Vojtěch Volavka**.³⁵

Mezi tím navázal **František Kovárna** na Jiránkovy přednášky o nedokončenosti Mánesova díla a v roce 1941 uspořádal *Mánesův odkaz národu: zemi milované...*³⁶ V této knize představil díla, která Mánesovy současníci vůbec neznali – a to krojové studie k Národním písním, k Rukopisu a k Orloji, návrhy a náčrty, v nichž podle Jiránkova vzoru našel Mánesovu podstatu - umění určené národu a odhodlané národní uvědomění spoluvytvářet. „Zamýšlel se nad ideovým a mravním patosem Mánesova odkazu.“³⁷

V této fázi začala také celá řada pokusů o napsání románu o životě J. Mánesa. Takovými díly jsou např. *Orlí hnízdo* od Anny Marie Tilschové z roku 1942³⁸ nebo *Josef Mánes* z roku 1955 od Františka Kožíka.³⁹

Po druhé světové válce začala pátá fáze zkoumání. Oproti časům První republiky se v tomto období psalo o J. Mánesovi výrazně méně.

V roce 1948 byla vydaná ročenka sdružující studie různé kvality a rozsahu. Jednou z významnějších studií je např. stať **Alberta Kutala** zabývající se Mánesovými kresbami.⁴⁰

V roce 1952 vydal **Miroslav Lamač** stručný nástin Mánesova životního díla sledující především základní souvislosti mezi Mánesovou tvorbou a vývojem české společnosti.⁴¹

²⁹ KRAMÁŘ 1935, 25–29.

³⁰ KVĚT 1937, 3–12.

³¹ PEČÍRKA 1938, 4–5, 197–207.

³² PEČÍRKA 1939.

³³ MASARYKOVÁ 1939, 20–33.

³⁴ KROPÁČEK 1940.

³⁵ VOLAVKA 1941.

³⁶ KOVÁRNA 1941.

³⁷ KOTALÍK 1971, 10.

³⁸ TILSCHOVÁ 1942.

³⁹ KOŽÍK 1955.

⁴⁰ KUTAL 1948, 73–79.

⁴¹ LAMAČ 1952.

Výrazně upozorňuje na Mánesovu snahu vytvořit autentický „slovanský figurální typ“ a modelová schémata „české přírody“. Navíc stejně jako J. Loriš poukázal na tematickou inspiraci pro skladbu Orloje v Křižovnickém brevíři.⁴²

V roce 1953 se k Mánesovu dílu obrátil František Hrubín a zveršoval *Mánesův* Orloj pro děti.⁴³

Jan Kühndel kromě kratších studií věnovaných jednotlivým Mánesovým cestám na Moravu a Slezsko, souhrnně vydal v roce 1968 všechny známé dopisy J. Mánesa.⁴⁴

Rokem 1970 začala šestá fáze. V tomto roce vydala **Olga Macková** lyrizované stručné shrnutí Mánesova života a v zámku Čechy pod Kosířem proběhla výstava k 150. výročí umělcova narození.⁴⁵ O rok později byla ke 200. výročí Mánesovy smrti uspořádána rozsáhlá výstava Národní galerií v Jízdárně Pražského hradu. K této příležitosti byl vydán detailní katalog s rámcovým zhodnocením dosud napsané literatury o J. Mánesovi a shrnutím známých faktů spoluautorem výstavy **Jiřím Kotalíkem**.⁴⁶

Dále se badatelé zabývali především detailním zpracováním jednotlivých oborů Mánesovy široce rozvětvené tvorby. **Hana Volavková** se zaměřila na dekorativní a ornamentální Mánesova díla a v roce 1981 vydala knihu s názvem *Josef Mánes, malíř vzorků a ornamentů*,⁴⁷ jenž je důležitým východiskem i pro tuto práci. **Gabriela Kesnerová** se věnovala Mánesově krajinomalbě⁴⁸ a jeho pobytům ve Slezsku.⁴⁹ **Luboš Hlaváček** shrnul dosud publikované poznatky o všech členech rodiny.⁵⁰ **Miroslav Anger** a **Jindřich Anger** vydali Mánesovu korespondenci, doplněnou o nově objevené dopisy a dokumenty ze zahraničních archivů.⁵¹ V rámci stého třicátého výročí Mánesova úmrtí publikovala **Naděžda Blažíčková-Horová** knihu věnovanou celé rodině Mánesových.⁵² Následně **Eva Reitharová** shrnula vše známé o Mánesových krajinách a s tím souvisejících cestách přírodou.⁵³

⁴² LAMAČ 1952, 45.

⁴³ HRUBÍN 1953.

⁴⁴ KÜHNDEL 1968.

⁴⁵ MACKOVÁ 1970.

⁴⁶ KOTALÍK 1971.

⁴⁷ VOLAVKOVÁ 1981.

⁴⁸ KESNEROVÁ 1985.

⁴⁹ KESNEROVÁ 1991.

⁵⁰ HLAVÁČEK 1988.

⁵¹ ANGER/ANGER 1998.

⁵² BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002.

⁵³ REITHAROVÁ 2005.

Poslední dosud vydanou publikací o Josefu Mánesovi je katalog výstavy *Od baroka k Josefu Mánesovi* z roku 2012, v rámci které byla vystavena díla ze soukromé sbírky Kooperativy pojišťovny, a. s. a Vienna Insurance Group.⁵⁴

Nakonec chronologického exkurzu do umělecko-historické literatury o J. Mánesovi a jeho díle považuji za důležité vyzdvihnout, že v průběhu celé doby od smrti umělce až do dnes docházelo k vzestupům i poklesům zájmu o jeho osobu. Za zlatý věk bádání o J. Mánesovi lze považovat čtvrtou fázi zahájenou stým výročím Mánesova narození. Naopak za nejvíce úpadkové období lze dle mého názoru označit dobu dnešní. Téma se patrně většině badatelů jeví již zpracované a zřejmě i neatraktivní.

Stejně jako v intenzitě zájmu docházelo ke změnám i v přístupu k proměnám metod zkoumání a také ke změnám společenské ideologie. V rámci Mánesovské literatury se jedná především o posun od národně-obrozených kritérií hodnocení k modernějšímu docenění kvality v kontextu své doby. K této změně docházelo postupně v tzv. „české kunsthistorické generaci surrealistické a Devětsilu“, zastoupené hlavně historiky umění Janem Květem a Jaromírem Pečírkou. Lze tedy říci, že šestá fáze bádání o J. Mánesovi je už zcela oproštěna od národních i státních ideologií.

⁵⁴ BOŘECKÝ/MATĚJČEK/ZACHAŘ 2012.

2. Základní orientace v díle Josefa Mánesa

Josef Mánes se narodil v Praze 12. května roku 1820 jako prvorozený syn Antonína Mánesa a jeho manželky Magdaleny Kristiny rozené Schwidtnerové.⁵⁵ Celkem pětičlennou Josefovou rodinu dále tvořili o tři roky starší Amalie, o osm let mladší Quido a otcův bratr Václav.⁵⁶

Nejzazší dosud známé údaje o Mánesově rodu však sahají ještě dále, a to k Josefovým prarodičům k Františkovi a Ludmile Manesovým. Oba byli svobodní, nevázaní poddanstvím, a roku 1740 se jim narodil pozdější Josefův dědeček, František Mánes.⁵⁷ Ten se vyučil mlynářem a v polabském mlýně v Drahelicích u Nymburka vytvořil budoucí útočiště pro tři generace Mánesů.⁵⁸ Někdy mezi lety 1770 až 1777 se František přestěhoval do Prahy a začal pracovat ve Štítkovských mlýnech.⁵⁹ Na tomto místě dnes stojí moderní budova spolku výtvarných umělců, jehož členové si do svého názvu zvolili Mánesovo jméno. Josefův děd skončil v chudobě. Stal se bratrem laikem a vykonával pomocné práce v kuchyni kapucínského kláštera na Novém městě pražském. Po zrušení kláštera v roce 1795 mu byla vyplácena nuzná roční provize z náboženského fondu.⁶⁰ Hmotný a společenský vzestup, jistě spojený s uměleckými úspěchy, se tak podařil teprve až další generaci, Antonínovi a Václavovi Mánesových.⁶¹

Pět ze šesti členů Mánesovy rodiny se věnovali umění. Otec Antonín byl malířem krajin, učitelem tehdejší šlechty i bohatých měšťanů a profesorem krajinářské školy na Akademii. Pokrokově se zajímal o skutečnou podobu přírody.⁶² Na svých studijních cestách českou krajinou vytvářel realistické akvarelové a olejové skici s „pro jeho tvorbu charakterizujícím nostalgickým tónem.“⁶³ Důležité je, že na tyto cesty bral i syna Josefa a výrazně tak ovlivnil jeho vztah k přírodě.⁶⁴ Strýc Václav byl taktéž profesorem na Akademii. Jejím vedením byl po smrti Františka Kristiána Waldherra v roce 1835 dokonce dočasně pověřen.⁶⁵ Věnoval se převážně portrétům české empírové společnosti.

⁵⁵ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 27.

⁵⁶ JIRÁNEK 1905, 4.

⁵⁷ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 13.

⁵⁸ JIRÁNEK 1905, 4.

⁵⁹ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 13.

⁶⁰ PEČÍRKA 1939, 12.

⁶¹ MACKOVÁ 1970, 6–9.

⁶² REITHAROVÁ 2005, 16.

⁶³ REITHAROVÁ 2005, 16.

⁶⁴ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 121.

⁶⁵ REITHAROVÁ 2005, 17.

Díky příležitosti strávit tři roky v Itálii se zajímal o umění starých italských mistrů a podle jejich vzoru tíhl k velkým figurálním kompozicím.⁶⁶ Svými vyprávěními o Itálii zapůsobil na svého synovce natolik, že si Josef už od dětství přál vyrazit na studijní cestu do Říma.⁶⁷ Bratr Quido maloval nejprve romantické, později naturalistické žánrové scény s postavami z měst a vesnic.⁶⁸ Sestra Amalie i přes zjevný rodinný talent na volnou tvůrčí dráhu v podstatě rezignovala. Aby rodinu udržela existenčně nad vodou, založila soukromou malířskou školu a vyučovala v ní dcery ze zámožných pražských rodin.⁶⁹

V takovém prostředí se Josefův talent projevil rychle. V roce 1835, když mu bylo 15 let, nastoupil na pražskou malířskou Akademii. Protože byl v té době jeho strýc zatímním správcem Akademie a otec zrovna otevřel krajinářskou školu,⁷⁰ „bylo možné mluvit o Akademii Mánesů“.⁷¹

Už v prvních letech si Josef vydobyl pozici talentovaného žáka. Místa, kde Mánesovi bydleli, ať už barokní dům v Kozí ulici, jízdárna v zahradě Nosticova paláce na Malé straně, někdejší Wallisův palác na nároží Nových alejí nebo Šternberský palác nad Jelením příkopem na Hradčanech, poskytovala mladému Mánesovi řadu výtvarných prožitků, kterých uměl plně využít.⁷²

V letech 1838-43 se účastnil všech akademických výročních výstav. Kromě školních prací se po vzoru svého otce zabýval především krajinářstvím a portrétováním. V té době se také seznámil se svým doživotním přítelem, mladým Bedřichem hrabětem Sylva-Taroucem.⁷³ Josef Mánes se takřka stal součástí jeho rodiny. Nacházel v ní „prostředí, kde byl na čas zbaven hmotných starostí, a přitom byl vždy upřímně vítán jako znamenitý společník.“⁷⁴

Po prvním Josefově roce na Akademii se stal ředitelem František Tkadlík,⁷⁵ jehož vedení Josef vděčí za své pevné a přesné kresby.⁷⁶ Po jeho smrti, v roce 1840, došlo ve vedení Akademie k významné změně a ředitelem se stal Christian Ruben.⁷⁷ Ten přinesl na školu nový umělecký směr a netajil se svým pohrdáním ke klasicismu a k tvorbě

⁶⁶ REITHAROVÁ 2005, 93.

⁶⁷ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 121.

⁶⁸ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 1995, 479–480.

⁶⁹ POCHE 1975, 286–289.

⁷⁰ JIRÁNEK 1905, 4.

⁷¹ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 121–122.

⁷² MACKOVÁ 1970, 9–12.

⁷³ JIRÁNEK 1905, 4.

⁷⁴ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 143.

⁷⁵ PETROVÁ 2001, 96–100.

⁷⁶ KOVÁRNA 1941, 18.

⁷⁷ FILIP/MUSIL 2015, 32 a PRAHL 2001, 329.

Antonína a Václava Mánesových.⁷⁸ Zpočátku toto ovzduší nijak nenarušilo Josefovo studium. Ba naopak s ním Ruben počítal ve všech svých prvních podnicích, včetně ilustrací pro sbírku národních písní, jejíž vydání Ruben plánoval.⁷⁹ Podle E. Herolda i díky neustálým rozkolům s Rubenem pak ale Josefův otec vážně onemocněl a v červenci roku 1843 zemřel.⁸⁰

V této tíživé době Josef pracoval na svých dvou prvních větších komposicích, jejichž náměty odpovídaly jeho teskné náladě. *Smrt Lukáše z Leydenu* (1843)⁸¹ i *Hrobník* (1843)⁸² měly slušný úspěch u tehdejšího obecenstva i kritiky.⁸³ Obě díla naznačují Mánesův široký námětový i stylový repertoár, kterého využívá od počátků své tvorby do samotného konce a odhalují tak jeho velký talent. První obraz je dílem dobového historismu. Jeho ústřední postavou je nizozemský renesanční malíř Lucas Cornelisz van Leyden, ale scéna je zasazená do domácího historického prostředí. Druhé dílo je typickým příkladem ducha německé literární romantiky.⁸⁴

Dalšími výraznými díly tohoto období jsou *Orlí hnízdo* (1840)⁸⁵, *Kaple v Gmünden* (1842)⁸⁶ a *Travenské jezero* (1842).⁸⁷

Po smrti hlavního živitele převzala péči o rodinu rázná a praktická Amálie. Mladý Josef se po neshodě s Rubenem rozhodl změnit místo studia a na počátku roku 1844 odešel do Mnichova.⁸⁸

Strávil zde tři roky.⁸⁹ Formálně tu však na škole nestudoval. Poznával tamní umělecké sbírky a intenzivně se stýkal s celou řadou umělců.⁹⁰ „Ve čtyřicátých letech končilo v německém umění ještě souběžné působení doznívajícího klasicismu a nastupujícího romantismu, romantické ideje pevně a na dlouho zakořeňují v celém životním stylu a prorůstají všemi uměleckými druhy. Německý romantismus přitom ztrácel francouzskou kosmopolitní povahu a přibíral rysy nacionálního zabarvení. Oživil křesťanskou orientaci a vyvolal vznik nazarénské školy. Vítězilo poznání, že malíř musí umět malovat a že

⁷⁸ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 129.

⁷⁹ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 129.

⁸⁰ KOVÁRNA 1941, 18–20.

⁸¹ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval MÁDL 1905.

⁸² Originál uložen v zámecké obrazárně v Českém Krumlově. Poprvé publikoval PEČÍRKA 1940.

⁸³ JIRÁNEK 1905, 6.

⁸⁴ MACKOVÁ 1970, 12–17.

⁸⁵ Originál uložen v soukromé sbírce. Poprvé publikoval JIŘÍK 1933.

⁸⁶ Originál uložen v NG. Poprvé publikovala MACKOVÁ 1970.

⁸⁷ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval VOLAVKA 1937.

⁸⁸ JIRÁNEK 1905, 6.

⁸⁹ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 131.

⁹⁰ PETRASOVÁ/LORENZOVÁ 2001, 312.

barva je jeho hlavním vyjadřovacím prostředkem.⁹¹ Souběžně s tím, „německé romantické malířství objevilo novou oblast inspirace, a zejména pohádkami a lidovými písněmi podnítilo už tak bohatou Mánesovu obraznost.“⁹² Konkrétně na J. Mánesa zapůsobila díla nazarénských kreslířů Petera Cornelia a Bonaventury Genelliho, a dále pak tvorba biedermeierského malíře Carla Spitzwega a romantika Moritze von Schwinda.⁹³ Názorným příkladem Corneliova vlivu je Mánesův obraz *Setkání Petrarky s Laurou v Avignonu roku 1327* (1844-1846).⁹⁴ „Kompozičně se odvolává na scénu „Markétka v kostele“ z Corneliovy ilustrací Fausta (1816).“⁹⁵ Jak píše Roman Prahel, „Mánesovo Setkání sice představuje historickou událost, ale směřuje k ušlechtilé subjektivní emoci spíše než k epochálnímu historickému faktu,“ přičemž „ohlašuje tzv. historický žánr.“⁹⁶ To právě „dobře souznělo s poetickými kvalitami prací tzv. druhé generace romantiků, k níž patřil,“ již zmíněný, „Moritz von Schwind.“⁹⁷ Druhou generaci historické malby pak zastupoval Carl von Piloty a jeho žáci v čele s pražským rodákem Gabrielem von Maxem a Hansem Makartem.⁹⁸

Do Prahy se J. Mánes vrátil svěží a odpočatý v roce 1846,⁹⁹ dlouho se tu ale nezdržel. Záhy po návratu se rozhodl podniknout svou první cestu na venkov. Snad kvůli těšínskému původu matky se po krátkém zastavení na zámku Silva Tarouccy (Čechy pod Kosířem) vydal na východ do Těšína, Jablunkova a následně až do Krakova. Na cestě vznikla např. kresba *Slovenských žen od Jablunkova* (1846).¹⁰⁰

Po návratu do Prahy se J. Mánes setkal se svými přáteli z doby studia na Akademii. Svědčí o tom veselá kresba *Vepřové hody aneb Jitrniční švanda roku 1847* z *Knihy svatolukášské*.¹⁰¹ Kresba ilustruje jejich setkání u příležitosti vepřových hodů. „Mánes vypočetl byt jako velký hodovní sál s „románskými“ oblouky vytvořenými šňůrami jitrnic. Účastníků hostiny bylo devětadvacet a jejich jména uvedl na vizitkách ve tvaru erbů.“¹⁰²

⁹¹ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 131–132.

⁹² BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 133.

⁹³ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 133.

⁹⁴ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval MÁDL 1905.

⁹⁵ FILIP/MUSIL 2015, 34.

⁹⁶ PRAHL 2012, 175.

⁹⁷ FILIP/MUSIL 2015, 34.

⁹⁸ FILIP/MUSIL 2015, 34.

⁹⁹ MACKOVÁ 1970, 20.

¹⁰⁰ Originál uložen v NG. Poprvé publikován ve ŠTENCOVĚ ROČENCE 1920.

¹⁰¹ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval PEČÍRKA 1939.

¹⁰² BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 145.

Roku 1848 se situace v Praze začala rychle přiostrňovat. V březnu odjela k císaři do Vídně česká delegace s peticí požadující jmenovitě zrovnoprávnění češtiny s němčinou, uznání a upevnění jednoty zemí Koruny české a žádající větší zastoupení na říšském sněmu.¹⁰³ V červnu pak v Praze probíhal Slovanský sjezd, který „měl vytvořit spolek rakouských Slovanů a projednat možnost přeměny Rakouska ve federaci.“¹⁰⁴ Naneštěstí byl sjezd přerušěn pražským povstáním, tzv. svatodušní pražskou bouří, a v ulicích vznikaly barikády.¹⁰⁵ Josef Mánes odjel se svou rodinou do Sezemic u Pardubic k jejich příteli Antonínu Holubovi.¹⁰⁶ Česká společnost se rozdělovala na českou a německou. Zakládaly se Národní gardy „a začínalo být zřejmé, že se jedná o to, která z obou národností získá v zemi dominantní postavení.“¹⁰⁷

Politická situace na J. Mánesa působila. Přihlásil se do pražské Národní gardy a Slovanské lípy. Stal se členem (nově v opozici ke Krasoumné jednotě vzniklé¹⁰⁸) Jednoty výtvarných umělců, pro niž navrhl *legitimační lístek*¹⁰⁹ a diplom.¹¹⁰ Pracoval na slavnostních praporech pro Národní gardy a spolky. Svůj první prapor vytvořil pro *Národní gardu v Sobotce*.¹¹¹ Doporučil ho přítel, místní lékárník Antonín Fierlinger. V roce 1861 ho doporučil i na *návrhy nástropních maleb soboteckého divadla*¹¹² a na *diplomy čestného občanství pro Františka Palackého*¹¹³ a *Františka Ladislava Riegera*.¹¹⁴ J. Mánes se spolu s Karlem Javůrkem podílel i na *praporu pražské Národní gardy*,¹¹⁵ na jehož rubovou stranu navrhl českého lva. Prapor se bohužel dodnes nezachoval. N. Blažičková-Horová se domnívá, že byl roku 1851 zničen v rámci rušení Národních gard císařským patentem.¹¹⁶ Posledním praporem, který J. Mánes pro Národní gardy vytvořil je *prapor Národní gardy v Hradci Králové*.¹¹⁷ Na líc praporu namaloval

¹⁰³ BĚLINA/POKORNÝ 1992, 90.

¹⁰⁴ BLAŽIČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 151.

¹⁰⁵ BĚLINA/POKORNÝ 1992, 92–93.

¹⁰⁶ BLAŽIČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 151.

¹⁰⁷ BĚLINA/POKORNÝ 1992, 91.

¹⁰⁸ JIRÁNEK 1905, 22–23.

¹⁰⁹ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval ŽÁKAVEC 1923.

¹¹⁰ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval CHYTIL 1934. BLAŽIČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 154.

¹¹¹ Originál v majetku města Sobotky. Poprvé publikoval KUCHYNKA 1921.

¹¹² Originál v majetku města Sobotky. Poprvé publikoval JIŘÍK 1920.

¹¹³ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval PEČÍRKA 1939.

¹¹⁴ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval MÁDL 1901–1905. BLAŽIČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 152.

¹¹⁵ Originál nezachován.

¹¹⁶ BLAŽIČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 152.

¹¹⁷ Originál uložen v Městském muzeu v Hradci Králové. Poprvé publikoval MÁDL 1905.

postavu sv. Václava, pro něj mu stála modelem tamní dívka, slečna Tobišová.¹¹⁸ A na rub opět českého lva. K malbě praporů se vrátil až po pádu Bachovy vlády v roce 1859.¹¹⁹

Počátkem ledna 1849 byl Jednotou výtvarných umělců vyslán do Kroměříže na říšský sněm, aby vytvořil podobizny českých politiků. Vzniklo zde první Mánesovo realistické portrétní dílo, *podobizna Františka Ladislava Riegra*.¹²⁰ „Realistické v tom smyslu, že člověk je uchopen v celé své skutečnosti, tj. i s myšlenkou a vnitřním dějem skutečné chvíle. V postoji a výrazu je uložen dojem, jímž na Mánesa působil ohnivý řečník a zastánce práv lidu.“¹²¹ V Kroměříži J. Mánesa zaujaly hanácké slavnosti a krojové průvody. E. Herold dokonce zaznamenal, že Mánes po návratu do Prahy „se vši svou neúnávností jal se prováděti myšlenku na Moravě pojatou: studovati typus slovanský a tomu celý svůj další život věnovati.“¹²²

Jeho vlastenecký zájem patrně prohloubila i studie jeho přítele Ludvíka Rittersberga, vydaná v létě roku 1848 v časopise *Květy a plody*, nazvaná „Myšlenky o slovanském malířství“.¹²³ Některé její odstavce jsou podle M. Lamače téměř předzvěstí nebo předpovědi Mánesovy umělecké dráhy.¹²⁴

V době Mánesova kroměřížského pobytu jeho sestra Amalie zjistila, že Josef udržuje intimní vztah s jejich služebnou, Františkou Šťovíčkovou, a že spolu čekají dítě. Amalie rázně zakročila a těhotnou služebnou vyhnala.¹²⁵ E. Herold napsal, že „Amalie nedopustila, aby Pepi své závazky vyrovnal sňatkem a neúprosně vztah přervala.“¹²⁶ Josef pak v dopise napsal svému příteli S. Pinkasovi: „Mé utrpení je tak rozsáhlé, že bych je nemohl v žádné zprávě dosti jasně vysvětlit.“¹²⁷

V březnu téhož roku byl vojsky rozeznán Ústavodárný říšský sněm v Kroměříži. Došlo k odhalení připravovaného převratu, májového spiknutí, což vedlo k „vyhlášení stavu obležení nad Prahou a dlouholetému věznění demokratických politiků.“¹²⁸ Nově zavedený Bachovský absolutismus na jedno desetiletí „utlumil vše pokrokové v politickém, společenském a kulturním životě Prahy.“¹²⁹

¹¹⁸ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 152.

¹¹⁹ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 152.

¹²⁰ Originál uložen na zámku v Malči. Poprvé publikoval MÁDL 1901-1905.

¹²¹ PEČÍRKA 1939, 35–36.

¹²² HEROLD 1872, 237.

¹²³ RITTERSBERG 1848.

¹²⁴ LAMAČ 1952, 28–30.

¹²⁵ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 157.

¹²⁶ HEROLD 1872, 238.

¹²⁷ HLAVÁČEK 1988, 60.

¹²⁸ BĚLINA/POKORNÝ 1992, 94.

¹²⁹ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 157–158.

V říjnu roku 1849 tak J. Mánes pod stínem obou dvou tragédií radostně přijal pozvání Bedřicha hraběte Sylva Tarouccy a jeho matky hraběnky Leopoldiny, aby odjel na jejich zámek Čechy pod Kosířem.¹³⁰ V okolí zámku Mánesa zaujal venkov jako nepřeborný zdroj krojů a typů. Několikrát se v jeho skicách opakuje táž podoba, což dokládá, že Josef na „Fanytku“ rychle zapomněl a potkal jiné děvče.¹³¹ Už jako vážně nemocný J. Mánes vzpomínal na Hanou v roce 1870: „ty Hanačky, bože, samé madony ... a ty jejich nožky ... to byly tvary, to nebyly nožky, to byly piškotky.“¹³² Souběžně s tím stále ještě vznikala díla v rokokovém a romantickém stylu. Z té doby tak pochází karikaturní ilustrace k *Brentanovým pohádkám*.¹³³ Pro své hostitele vytvářel celou řadu menších ilustrací a dekorací. Vznikly tak například kreslené dopisní papíry, dvě malované *knihy návštěv zámku Čechy pod Kosířem*¹³⁴ nebo *návrhy vějířů*.¹³⁵ Roku 1850 tu Mánes také dokončil slavný list pro první album Jednoty výtvarných umělců *Libánky na Hané*.¹³⁶ Práci *Polibeni*¹³⁷ pak zahájil tvorbu kabinetních kousků rokokového nádechu, která vrcholí o několik let později obrázkem *V létě*¹³⁸ – znázorňující pár s červeným paraplíčkem v letní krajině před bouří.¹³⁹ J. Mánes tak svým způsobem dovršuje specifickou střeoevropskou malířskou tendenci projevující se tzv. „druhým rokokem“.¹⁴⁰

V průběhu první poloviny padesátých let se Mánes mimo jiné věnoval návrhům uměleckořemeslných předmětů. Spolupracoval zejména s krčským řezbářem Josefem Vorlíčkem a polomanufakturní firmou Antonína Vincence Lebedy. Navrhl tak například *výzdobu pažby pistole* (po 1854),¹⁴¹ *zdobení dýmky pěnovky* (1855)¹⁴² a brzy po První světové výstavě *fantaskní sedací nábytek pro lovecký zámeček*.¹⁴³

V únoru roku 1851 zemřela Josefovi matka. K tomu se opět dočkal veřejného zklamání. Na Rubenovo přispění poslali pražští umělci díla pro Album císařovně Viktorii do Vídně. Mánes pro ni vybral akvarel *Máří Magdaleny, hříšnice a kajícnice*.¹⁴⁴

¹³⁰ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 158.

¹³¹ JIRÁNEK 1905, 15.

¹³² KÜHNDEL 1948, 86.

¹³³ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval MÁDL 1905.

¹³⁴ Originál uložen v Muzeu v Prostějově. Poprvé publikoval MÁDL 1905.

¹³⁵ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 167, 172.

¹³⁶ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval MÁDL 1901–1905.

¹³⁷ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval JIRÁNEK 1905.

¹³⁸ Originál od roku 1948 neznámý. Poprvé publikoval MÁDL 1905.

¹³⁹ JIRÁNEK 1905, 17–19.

¹⁴⁰ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 167, 172.

¹⁴¹ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval JIŘÍK 1920.

¹⁴² Originál uložen v NG. Poprvé publikoval JIŘÍK 1920.

¹⁴³ VOLAVKOVÁ 1981, 68–69, 197.

¹⁴⁴ JIRÁNEK 1905, 15–24.

Naneštěstí bylo dílo po krátkém vystavení v Praze z alba vyloučeno a do Vídně se tak vůbec nedostalo. List patří do skupiny obrazů *Jitro*,¹⁴⁵ *Večer*,¹⁴⁶ a *Josefina*,¹⁴⁷ jež Mánes maloval ještě v zamilovaném pohnutí z Hané.¹⁴⁸

Příštího roku na jaře v něm vzbudily naděje první jednání o stavbě Karlínského chrámu.¹⁴⁹ Mánes doufal, že by se mohl podílet na dekorativní výzdobě ve větším rozsahu. Do léta se ale nic nerozhodlo, a tak znovu odjel na zámek Čechy pod Kosířem, kde pracoval na novém Albu Jednoty (kompozice *Soumrak*).¹⁵⁰ To se však představitelům Jednoty nelíbilo a dílo bylo odmítnuto. J. Mánes kromě toho podnikal výlety po okolí a studoval hanácké kroje. Některé z nich pak použil na *Diplom pro Dědictví sv. Cyrila a Metoděje*,¹⁵¹ objednaný v roce 1853 hrabětem Bedřichem Sylva-Tarouccem.¹⁵²

Po návratu do Prahy pracoval na objednávkách portrétních kreseb pro litografickou reprodukci např. *podobizny herečky Kolárové Manětínské*,¹⁵³ *Karla Purkyněho*¹⁵⁴ a na návrzích – skicách a kreslených kartonech, jejichž konečnou realizaci nakonec nezpracoval (např. *Věž dlužníků*,¹⁵⁵ *Prameny Labe*¹⁵⁶ aj.).¹⁵⁷

Důležité události přináší až rok 1854, kdy Mánes konečně dostal finančně zajímavé zakázky. Toho roku byl pokládán základní kámen k nově budovanému chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Karlíně.¹⁵⁸ K slavnostnímu aktu přijeli i císařští manželé z Vídně. J. Mánes byl při této příležitosti pověřen *dekorací Ullmannovy slavobrány*, kterou císař s císařovnou projížděli, a *návrhem vazby sborníku próz a básní, zvaného Perly České*,¹⁵⁹ věnovaném císařovně následující rok jako upomínka na návštěvu Prahy. Za tyto práce dostal J. Mánes enormní honorář 800 zl.¹⁶⁰ a mohl díky tomu vyrazit na cestu, přes Moravu na Slovač a do Slezska, významnou pro jeho budoucí tvorbu. Se svým bratrem Quidem plánoval vydání galerie národních krojů slovanských a musel proto sebrat

¹⁴⁵ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval MÁDL 1905.

¹⁴⁶ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval MÁDL 1905.

¹⁴⁷ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval MÁDL 1905.

¹⁴⁸ JIRÁNEK 1905, 15–24.

¹⁴⁹ JIRÁNEK 1905, 15–24.

¹⁵⁰ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval JIRÁNEK 1905.

¹⁵¹ Originál uložen v NG. Poprvé publikovala TYRŠOVÁ 1899.

¹⁵² JIRÁNEK 1905, 15–24.

¹⁵³ Originál nedochován.

¹⁵⁴ Originál uložen v NG.

¹⁵⁵ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval JIRÁNEK 1905.

¹⁵⁶ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval JIRÁNEK 1905.

¹⁵⁷ JIRÁNEK 1905, 16.

¹⁵⁸ KOVÁRNA 1941, 25.

¹⁵⁹ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval JIŘÍK 1920 a šířeji též VOLAVKA 1949.

¹⁶⁰ VOLAVKOVÁ 1981, 67–69.

potřebné podklady.¹⁶¹ Vypravil se tedy na cestu do Kroměříže, do Uherského Hradiště, Lanžhotu, Břeclavi, do Trenčína a Liptova. Přes Jablunkov došel až do Těšína a skončil v Krakově.¹⁶² Krojové studie však nakonec vydány nebyly.¹⁶³ Přivezl si ale velké množství skic, z nichž čerpal pro celou řadu dalších prací (např. Orloj, Rukopis, cyklus Hudba i většina ilustrací k národním písním). Nebýt tohoto putování, ta nejikoničtější Mánesova díla by jistě vypadala zcela jinak.¹⁶⁴

Po krátké návštěvě Vídně, kde dokončil komposici Domova, se v létě roku 1856 opět vypravil na zámek Čechy.¹⁶⁵ Jako dárek hraběnce a její v zimě narozené dceři přivezl nádherně barevný akvarel *Ukolébavka*,¹⁶⁶ který snad ukazuje, jak si představoval definitivní podobu svých ilustračních návrhů k národním písním.¹⁶⁷ Na zámku opět získal svou radostnou náladu a v duchu druhého rokoka vytvořil cyklus akvarelových glos k zámeckým zábavám *Život na panském sídle*.¹⁶⁸ V třinácti hravých žánrech ztvárnil dospělé zámecké zábavy v dětských hrách malých hrdinů.¹⁶⁹

Kolem roku 1857 nabídl J. Mánesovi nakladatel Karel Bellmann, aby ilustroval *Rukopis královédvorský*.¹⁷⁰ Podle J. Pečírky se Mánes pro tuto práci velmi nadchl a chtěl v ní využít všechny dosavadní zkušenosti ze svých národopisných studií, dekorativních i ornamentálních prací.¹⁷¹ Mánes se ilustracím intenzivně věnoval až do roku 1860. Bohužel práce skončila zklamáním a pro nedostatek odběratelů prvního vydání dvou sešitů bylo vydávání Rukopisu úplně ukončeno.¹⁷²

Je důležité zdůraznit, že „Mánesovo umění v Rukopise jde za vyšším cílem, než je výzdoba knihy nebo obrazový doprovod slova. Hledá si v knize příležitost, aby mohlo promluvit ke všem tak, jak mluví právě monumentální umění.“¹⁷³ „Chtěl z ilustrace vytvořit dílo, ve kterém by obraz a text tvořil jednotný grafický celek. Od počátku měl představu ilustrované knihy jako starého středověkého kodexu, v němž obraz,

¹⁶¹ KOVÁRNA 1941, 25.

¹⁶² JIRÁNEK 1905, 24.

¹⁶³ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 222.

¹⁶⁴ JIRÁNEK 1905, 24.

¹⁶⁵ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 158.

¹⁶⁶ Originál uložen v kanceláři prezidenta republiky. Poprvé publikoval MÁDL 1901–1905.

¹⁶⁷ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 174.

¹⁶⁸ Originál uložen v NG. Poprvé publikován ve Světozoru XXI. 1887.

¹⁶⁹ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 174.

¹⁷⁰ Originál uložen v NG. Poprvé publikován viz – Rukopis 1876. BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 236.

¹⁷¹ PEČÍRKA 1939, 65–68.

¹⁷² PEČÍRKA 1939, 65–68.

¹⁷³ KOVÁRNA 1941, 9.

ornamentální dekorace a text tvoří nedílný výtvarný celek. A právě ornament mu byl prostředníkem spojení obrazu s textem a stranou knihy.¹⁷⁴

Mezi lety 1858-1859, souběžně s ilustracemi Rukopisu Královedvorského, vznikl žánrový výjev *Švadlenka*.¹⁷⁵ Obraz zobrazuje příběh mladé dívky, v pláči skloněné nad rozešitými svatebními šaty. Dívka bývá interpretována jako těhotná snoubenka malíře Adolfa Kosárka, který téměř rok po svatbě zemřel.¹⁷⁶

Dále vznikala řada *slavnostních terčů pro Sbor pražských ostrořelců* (1858–1867),¹⁷⁷ dřevorytecké kresby pro K. Bellmana – *titulní list k časopisu Erinnerung* (1859),¹⁷⁸ humoristické kresby k Doktoru Faustovi¹⁷⁹ a některé podobizny.

V následujících letech se Josef Mánes věnoval především návrhům diplomů a praporů, ve kterých vycházel z ornamentální výzdoby středověkých iluminací.¹⁸⁰ „Po pádu Bachovy vlády v roce 1859 nastal volnější politický a společenský život a rychle se začaly zakládat nejrůznější spolky, hlavně čtenářské, pěvecké nebo tělocvičné.“¹⁸¹ V letech 1860–1864 tak J. Mánes prováděl ilustrace k *Bezděkově Bibli*.¹⁸² Roku 1861 zpracoval *Diplomy čestného měšťanství karlínského pro F. Palackého*¹⁸³ a F. L. Riegera¹⁸⁴ a *soboteckého pro F. Palackého a F. L. Riegera*.¹⁸⁵ Roku 1862 vytvořil *prapor Pražského Sokola*.¹⁸⁶ Na rub navrhl stříbrného sokola s rozpřaženými křídly a na líc svůj bohatý stylizovaný ornament.¹⁸⁷ Téhož roku vytvořil ještě prapory pro *Pražský Hlahol*,¹⁸⁸ *Rokycanský Záboj*,¹⁸⁹ *Hořický Ratibor*,¹⁹⁰ *Pelhřimovský Záboj*¹⁹¹ a *titulní list Pamětní knihy města Karlína*.¹⁹²

Roku 1863 pak objednala *roudnická jednota Říp* prapor,¹⁹³ na jehož líci Mánes namaloval sv. Jiří s bohatým ornamentálním pozadím. Díky schopnosti spojit světcovu

¹⁷⁴ MATĚJČEK 1927, 53.

¹⁷⁵ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 197.

¹⁷⁶ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 197, 201.

¹⁷⁷ Např. *Jubilejní terč* z roku 1859 uložen v MMP.

¹⁷⁸ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval MATĚJČEK 1929.

¹⁷⁹ Poprvé publikoval JIRÁNEK 1905.

¹⁸⁰ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 241.

¹⁸¹ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 241.

¹⁸² Poprvé publikovány – viz Český kreslíř R. II. 1882–1883.

¹⁸³ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval MÁDL 1901–1905.

¹⁸⁴ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval MÁDL 1901–1905.

¹⁸⁵ VOLAVKOVÁ 1981, 134–136.

¹⁸⁶ Originál uložen v Tyršově muzeu tělesné výchovy a sportu. Poprvé publikoval JIŘÍK 1920.

¹⁸⁷ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 244.

¹⁸⁸ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval KUCHYNKA 1921.

¹⁸⁹ Poprvé publikoval KUCHYNKA 1921.

¹⁹⁰ Originál uložen v Městském muzeu v Hořicích. Poprvé publikoval KUCHYNKA 1921.

¹⁹¹ Originál uložen v Muzeu Vysočiny Pelhřimov. Poprvé publikoval KUCHYNKA 1921.

¹⁹² Originál uložen v NG. Poprvé publikoval KUCHYNKA 1930. BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 190.

¹⁹³ Originál uložen v NG. Poprvé publikováno ve Světozoru 1884.

legendu s kostelíkem na Řípu a se spolkovým heslem: „Kde stanul, ještě stojí Čech“, a formálním zpracováním, je to vrcholné dílo své doby v této kategorii „užité tvorby“ praporů.¹⁹⁴

Téhož roku vstoupil J. Mánes do nově založené Umělecké Besedy (1863), ve které se zasloužil především o restauraci rotundy sv. Kříže v Poštovské ulici, pro kterou navrhl mříž.¹⁹⁵

V roce 1863 pracoval J. Mánes také na *návrzích pro karlínský chrám sv. Cyrila a Metoděje*. Provedením nástěnných maleb byli pověřeni J. M. Trenkwald, A. Lhota a P. Maixner.¹⁹⁶ Podle J. Pečírky byla Mánesovi opět vzata příležitost projevit se v národním monumentálním směru. Pro kostel tak komponoval jen osm větších a dvanáct menších medailonů pro vstupní bronzové dveře, které pak provedl sochař Ludvík Šimek, a pro tabernákl oltáře v postranní lodi maloval postavy českých zemských patronů a k slavnosti posvěcení chrámu dvě velké dekorativní příležitostné malby.¹⁹⁷

V roce 1865 konečně obdržel monumentální zakázku, kde se mohl vyslovit zcela plně a samostatně – výzdobu *Orloje Staroměstské radnice*.¹⁹⁸ Kruhovou desku „obíhá řada medailonů dvanácti měsíců a řada znamení zvířetníku. Medailony obou řad se vyznačují zlatým pozadím, figurálními výjevy na nich umístěné zobrazují práci a zvyky českého lidu, příznačné pro jednotlivé měsíce v roce, každý měsíc je přitom idylicky laděnou malířskou básní z venkovského prostředí. Medailony vzájemně propojuje pletiv úzkých pásků, segmentové výplně zdobí čtvero druhů ornamentů.“¹⁹⁹

Jinak ale po Orloji jeho umělecká činnost ochabuje. Roku 1867 se ještě zúčastnil Ruské pouti na výstavu do Moskvy.²⁰⁰ Z té cesty se toho ale moc nezachovalo, protože většinu skic ztratil ve vlaku.²⁰¹ Josef Mánes stárl. Stával se apatickým a roztržitým. Přátelé si začali čím dál tím více všimnout jeho stále zřetelnějších projevů duševní choroby.²⁰²

Roku 1868 dokončil návrhy *praporů pro Spolek strojníků v Karlíně*²⁰³ a *zpěvácký spolek Lukes na Smíchově*.²⁰⁴

¹⁹⁴ KOVÁRNA 1941, 27.

¹⁹⁵ PEČÍRKA 1939, 69.

¹⁹⁶ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 249.

¹⁹⁷ PEČÍRKA 1939, 69–70.

¹⁹⁸ Originál uložen v MMP. Poprvé publikováno ve Světozoru IX, 1875. KOTALÍK 1971, 62–64.

¹⁹⁹ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 253.

²⁰⁰ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 257.

²⁰¹ REITHAROVÁ 2005, 141.

²⁰² REITHAROVÁ 2005, 141.

²⁰³ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval NOVOTNÝ 1934.

²⁰⁴ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval JIRÁNEK 1909. BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 245.

V roce 1870 mu jeho přítel Vojtěch Lanna poskytl prostředky na cestu do Itálie.²⁰⁵ Z Říma ale záhy přišly závažné zprávy a Amálii nezbývalo nic jiného, než se za ním vydat. Našla ho zchátralého na schodech nějakého římského kostela v houfu žebravých dětí a odvezla jej zpět do Prahy.²⁰⁶

Josef Mánes zemřel 9. prosince roku 1871 a byl pohřben na Olšanech.²⁰⁷

²⁰⁵ BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002, 258.

²⁰⁶ KOVÁRNA 1941, 28.

²⁰⁷ REITHAROVÁ 2005, 148.

3. Typologie historizujícího ornamentu v díle Josefa Mánesa a jeho zdroje

Pokud je v literatuře zmiňována ornamentika Josefa Mánesa, tradičně je evidována podle slohového určení. To ale může být matoucí, protože J. Mánes většinou kombinuje jednotlivé ornamentální motivy z různých stylů a slohů, a spojuje i celé stylově odlišné kompoziční sestavy. Například využije kompoziční schéma rozvrhu výzdoby z první poloviny 13. století, ale naplní jej tvaroslovím ze 14., z 15. i z 16. století. Tradiční slohové kategorie tedy v případě ornamentiky J. Mánesa nelze použít. Z toho důvodu jsem se pokusila vysledovat hlavní „modely“, tzv. vzorové kompozice, jež se dále modifikují do četných variací.²⁰⁸ Těmito modely jsou:

- 3.1. Model rozvilin 80. let 15. století
- 3.2. Model pozdně gotických rozvilin z naturalistického listoví kolem roku 1500 a dále
- 3.3. Model kaligrafických rozvilin
- 3.4. Model prvků dle Franckosaského evangeliáře z Prahy
- 3.5. Model odvozený z byzantských pletenců
- 3.6. Model manýristického ornamentu „alla 1600“
- 3.7. Model ornamentiky odvozené z italizujících rukopisů druhé třetiny 14. století
- 3.8. Model ornamentiky dle rukopisu *Mater verborum*
- 3.9. Pomocná kategorie ostatních druhů ornamentiky

Bohužel nelze modely seřadit chronologicky podle doby vzniku, protože se J. Mánes k jednotlivým slohovým vrstvám nepravidelně vracel. Nelze tedy určit, že by například v první polovině 60. let používal jeden model a v druhé polovině by přešel k modelu druhému.

Nicméně díky F. X. Jiříkovi alespoň víme, že se J. Mánes začal o iluminované rukopisy jako zdroje inspirace pro svá díla výrazněji zajímat od roku 1848, kdy spolu s Václavem Kroupou, Karlem Javůrkem, Jaroslavem Čermákem a Karlem Hellichem dostal za úkol navrhout pro Slovanskou Lípu nový slovanský kroj národní gardy a kvůli tomu začal prohlížet iluminované kodexy v knihovnách.²⁰⁹

²⁰⁸ Za odbornou instruktáž k vymezení základních modelů ornamentálních sestav tímto opětovně děkuji vedoucímu práce PhDr. Viktoru Kubíkovi, PhD.

²⁰⁹ JIŘÍK 1920, 163–164.

Z chronologického seřazení podle roku vzniku všech dosud známých Mánesových ornamentálních děl a jejich podrobného zkoumání pak dále vyplývá, že v průběhu 50. let J. Mánes vycházel převážně ze vzorů gotických a mladších rukopisů a z Franckosaského evangeliáře z Prahy (KK CIM 2).²¹⁰ Teprve zhruba od roku 1859 se v jeho dílech začínají četně objevovat románské prvky z vrstvy rukopisu *Mater verborum* (KNM X A 11).²¹¹ První použití románských motivů začíná s pracemi na Rukopise Královedvorském, konkrétně v ilustracích *Skřivánek* (1857–59)²¹² [A.28] a *Záboj na skále* (1857–59)²¹³ [A.27]. To, že by příčinou zájmu o románské motivy bylo přímo získání zakázky ilustrací Rukopisu Královedvorského, není ale ničím řádně podloženo a zůstává pouhou domněnkou. Podporuje to snad jen názor F. X. Jiříka, že J. Mánes použil starší sloh, aby zvýraznil starobylost rukopisů.²¹⁴

Tím jsou ale možnosti jasného časového řazení vyčerpány.

F. X. Jiříkova poznámka o Mánesově studiu iluminovaných rukopisů v knihovnách mě navedla k myšlence vypátrat, co si J. Mánes v jaké knihovně půjčil nebo na místě zkoumal.

Významnými veřejnými knihovnami v 19. století v Praze byly Knihovna Národního muzea, Universitní knihovna (dnešní Národní knihovna) a Knihovna pražské metropolitní kapituly. Všechny tři knihovny fungují dodnes.

Ve spolupráci s příslušnými pracovišti knihoven jsem po zdlouhavém hledání, zda existuje evidence místních výpůjček z období 40. – 60. let 19. století, zjistila následující:

Národní knihovna eviduje veškeré dochované dokumenty o činnosti knihovny před rokem 1918 ve fondu Veřejná a universitní knihovna. Dodnes se v tomto fondu zachovaly výpůjční lístky pouze z let 1884–1916. Je jich zhruba 90 a pravděpodobně se jedná pouze o zlomek. Podle vedoucí archivu Národní knihovny PhDr. Kateřiny Hekrdlové byla písemná evidence výpůjček považovaná z hlediska provozního za dokumenty s dočasnou platností. V té době byla Universitní knihovna největší veřejnou knihovnou, s velkým nárůstem čtenářů a z dobového hlediska nemělo uchování takových dokumentů žádnou

²¹⁰ Originál uložen v KPMK, viz ČERNÝ 2014.

²¹¹ Originál uložen v Knihovně NM. Do muzea se rukopis dostal darem jako součást tzv. zámecké březnické knihovny, jejíž první část daroval muzeu v letech 1818 a 1824 Josef Maria hrabě Kolowrat-Krakovský, druhou podstatně menší část pak roku 1893 Eduard hrabě Pálffy z Erdödu, dědic březnického panství. *Mater verborum* spolu s *Liber Viaticem* byly pravděpodobně součástí její první části, snad i z první várky, která byla do muzea dopravena 26. března 1819, viz BRODSKÝ 2000, 86–89 (se shrnutím starší literatury).

²¹² Originál uložen v NG. Poprvé publikoval MATĚJČEK 1927.

²¹³ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval MATĚJČEK 1927.

²¹⁴ JIŘÍK 1920, 180.

hodnotu. Jediné, co by se vzdáleně týkalo žádoucího období je karton č. 94, který ale obsahuje dokumenty převážně před rokem 1830. Z roku 1843 je dochován seznam profesorů, kterým byly zapůjčeny knihy domů. Pak jsou v něm jen obecná nařízení o půjčování knih. Pro jistotu jsem prošla všechny dochované spisy z uvedeného fondu z let 1847 (inv. č. 334), 1848 (inv. č. 335), 1856 (inv. č. 343), 1857 (inv. č. 344), 1858 (inv. č. 345), 1859 (inv. č. 346), 1860 (inv. č. 347).²¹⁵ Kupř. ve spisech z roku 1857 (inv. č. 344) se nachází žádosti profesorů, studentů a institucí o zapůjčení knih, ale jméno J. Mánesa nebo někoho, kdo by s ním byl prvoplánově²¹⁶ spojený, jsem nenašla.

Správce Knihovny pražské metropolitní kapituly prof. dr. Jan Matějka mě informoval, že veškerý rukou psaný materiál knihovny, včetně archivovaných evidenčních zápisů, zůstává sice trvalým majetkem knihovny, ale je od roku 1957 uložený v Archivu Pražského hradu. Obrátila jsem se tak na Archiv Pražského hradu. Odborná archivářka Mgr. Lenka Kluková ale na daný dotaz reagovala upozorněním na to, že Archiv Pražského hradu vedl evidenci badatelů až po roce 1957 a doporučila se obrátit na Knihovnu pražské metropolitní kapituly.

Prof. dr. Jan Matějka mi písemně sdělil, že z archivu pražské metropolitní kapituly se do poloviny minulého století podařilo odborně zpracovat asi čtvrtinu listin (tj. 50 krabic). Je pochopitelné, že Archiv pražského hradu vlastní evidenci badatelů až od roku, kdy sbírku spravuje. Nevysvětluje to ovšem, kam zmizely písemnosti z 19. století. Na prosbu rozuzlit tento začarovaný kruh Mgr. L. Kluková dodnes nereagovala.

Knihovna národního muzea ukládá své archiválie v Archivu Národního muzea. Zde jsem na doporučení vedoucí oddělení služeb Knihovny Národního muzea Mgr. Jany Konečné prostudovala karton 226 z fondu Registratura KNM. Naneštěstí obsahoval dokumenty až od roku 1869. Starší dokumenty týkající se evidence výpůjček ve fondu nejsou. Dále jsem prošla Inventář archivních fondů Národního muzea 1818–1960. Z výpisu dokumentů a po prostudování několika kartonů se zdá, že se archiválií dochoval pouhý zlomek. K evidenci čtenářů a badatelů z období kolem poloviny 19. století se dochoval jen statistický soupis z každého roku [B.6].

Zajímavým zjištěním je seznam cimelií trvale vystavených ve stálé expozici Národního muzea, z roku 1852,²¹⁷ podle kterého byly návštěvníkům presentovány

²¹⁵ Roky 1848–1849 jsem vybrala kvůli F. X. Jiříkové zmínce o Mánesově studiu v knihovnách v roce 1848 a roky 1857–1860 kvůli Mánesově novému zájmu z té doby o románské motivy.

²¹⁶ Např. Bedřich hrabě Sylva-Taroucca nebo ti, co s J. Mánesem měli pracovat roku 1848 na návrhu nového slovanského kroje pro Slovanskou lípu – V. Kroupa, K. Javůrek, J. Čermák a K. Hellich.

²¹⁷ VRCHOTKA 1967, 120.

rukopisy důležité pro Josefa Mánesa i pro tuto práci – Liber Viaticus (KNM XIII A 12)²¹⁸ a Mater verborum (KNM X A 11).

Pokud existují doložitelné informace o tom, co si J. Mánes za života půjčil nebo studoval na místě v pražských knihovnách, zatím nebyly objeveny.

Z toho důvodu nezbyvá, než se spoléhat na stylové analýzy jednotlivých ornamentálních děl J. Mánesa.

3.1. Model rozvilin 80. let 15. století

První vzorovou kompozicí je model rozvilin vrstvy od 80. let 15. století do první poloviny 16. století. Zahrnuje dvě modelové podskupiny. První podskupinou je tzv. „Slezsko“ a obsahuje díla, jež zdobí rozviliny podobné Františkánským rukopisům z Kadaně (Ni 1 – Ni 6).²¹⁹ Druhou podskupinou jsou tzv. „české rukopisy“, ve které jsou díla, jejichž rozviliny připomínají ornamentiku generace iluminátora Matouše (četné exempláře tohoto druhu se nacházejí v různých fondech knihoven a archivů v Čechách). Obě dvě podskupiny zahrnují několik variací.

J. Mánes tyto prvky používal ve 40., 50. a 60. letech.

A. Slezsko – varianta pro J. Mánesa dostupná a reprezentovaná Františkánskými rukopisy z Kadaně

Františkánské rukopisy z Kadaně jsou souborem liturgických knih vytvořených v klášteře v Kadani v 90. letech 15. století Mathiasem Rehtzem, který byl do Kadaně pozván z Vratislavi, z řádového centra pro českou provincii. Z tohoto souboru se na našem území dochovaly dva rukopisy – Graduale z roku 1496 (Ni 6) a Psalterium feriatum minor (Ni 2) dokončené roku 1498. Od roku 2008 se nacházejí v Knihovně kláštera františkánů od Panny Marie Sněžné v Praze.²²⁰ Kromě toho existují další jednotlivá folia i větší části kodexů podobného stylu. Dnes jsou ovšem roztroušená po evropských muzeích i soukromých sbírkách. V 50. letech 19. století byl soubor nešťastně rozprodán.²²¹ Nicméně je pravděpodobné, že se skrze dobový tisk J. Mánes o existenci rukopisů dozvěděl právě díky prodeji a mohl tak přímo či skrze reprodukce čerpat inspiraci pro svá vlastní díla. „Velká část kadaňských kompozic vychází z grafických předloh, hojně užívaných v iluminátorských dílnách na konci 15. století. Modelace postav

²¹⁸ Originál uložen v KNM, viz KRÁSA 1989, 410.

²¹⁹ Originály uloženy od roku 2008 v Knihovně kláštera františkánů od P. Marie Sněžné v Praze. Detailněji viz níže kap. 3.1.A.

²²⁰ STUDNIČKOVÁ 2009, 211.

²²¹ STUDNIČKOVÁ 2009, 212.

či ztvárnění ornamentu v bordurách naznačuje, že malíř získal školení v jihoněmecké oblasti ... taktéž dobře znal tradici české knižní malby. Na některých místech užil tvaru akantového listu, jenž převládal v sedmdesátých letech v dílně Jana Mikuse a Valentina Noha, rovněž vzor jemných rozvilin na tapetách v pozadí byl typický pro českou iluminaci 15. století. Na rozdíl od bohemikálních, bohatě iluminovaných knih však v bordurách kadaňských rukopisů nenalezneme žádné droalerie.²²² Tato vrstva knižní produkce je svázána nejen se Slezskem, ale též Saskem, Malopolskem a hlavně Norimberkem.²²³

V podskupině „Slezsko“ lze nalézt tři variace.

První variací jsou díla, u nichž kompozice rozvilin i jednotlivé motivy připomínají převážně jen Františkánské rukopisy z Kadaně. Takovými díly jsou *Titulní list knihy návštěv v Čechách pod Kosířem* z roku 1850²²⁴ [A.13] i 1853²²⁵ [A.14] a náčrty ilustrací *písni Výhra* [A.94], *Nepořádná* [A.95], *V pivu duch hudební* [A.96] a *Upřímnost nad krásu* [A.97] z 50.–60. let 19. století.

Druhou variací jsou díla, u nichž celková kompozice rozvilin odpovídá „podskupině Slezsko“, ale některé stvolý a výběhy jsou ukončeny srdčitými patvary podobným těm v Codexu Gigantu (A 148) a nápadně připomínají lipové listy. Je tedy otázka, zda J. Mánes v tomto případě vycházel z rukopisných předloh nebo chtěl jen zdůraznit národní rozměr. F. Žákavec upozornil, že motiv lipového listu použil J. Mánes poprvé v *záhlaví časopisu Unia Slowianska* (1848) [A.7], a to ještě v nestylizované formě.²²⁶ Mezi tato díla patří: *rub praporu spolku Ratibor v Hořicích* (1862) [A.71], *líc praporu spolku Záboj v Pelhřimově* (1862) [A.72.1] a *rub praporu spolku Záboj v Rokycanech* (1862) [A.73.2].

Třetí variací v rámci sledovaného „modelu“ jsou kombinace kompozic rozvilin alla „Slezsko“ s dalšími motivy z jiných stylových vrstev. Patří sem *záhlaví časopisu Blahověst* [A.3] (1847), jehož celkové rozvržení silně připomíná členění vrcholně a pozdně gotických oltářů. *Členský lístek Jednoty výtvarných umělců* [A.8] (1849), kde jsou rozviliny podle slezských vzorů 80. let 15. století uplatněny jen v horní části lístku. A *líc praporu pražského Sokola* [A.74.1] (1862), jehož zdobný ornament („secesní“ arabeska)

²²² STUDNIČKOVÁ 2009, 217.

²²³ KUBÍK 2017, 185–189.

²²⁴ Originál uložen v Muzeu v Prostějově. Poprvé publikoval KÜHNDEL 1968.

²²⁵ Poprvé publikoval KÜHNDEL 1968.

²²⁶ ŽÁKAVEC 1923, 23.

rovněž vychází z historizujícího tvarosloví „podskupiny Slezsko“, dále je ale naplněn kaligrafickými doplňky z vrstvy Mater verborum (KNM X A 11).²²⁷

Symetrickou a méně dynamickou parafrázi rozvilinových vzorů z 80. let 15. století z vrstvy Františkánských rukopisů z Kadaně, ve výsledku působící jako arabeska, použil J. Mánes i při výzdobě *vazby Perly české* [A.20.1-4] (1854–1855).

B. České rukopisy – varianta zastoupená generací iluminátora Matouše od 80. let 15. století

V českých rukopisech dochází v 80. letech 15. stol. k slohovému posunu a vzestupu úrovně iluminace.²²⁸ Markantním znakem nové ornamentiky se stal „hybný akant velkých zprohýbaných listů s přeškrnutými okraji, připomínající list bodláků, střídáný nebo doplňovaný naturalisticky znázorněnými listy a květy růže, révy, bodláku, hrachu, svlačce atd. ... Malíři této generace také objevují nový dynamismus pozdně gotického figurálního slohu, pohybovou i barevnou expresi, stupňující emocionální naléhavost obrazu. Tuto změnu ztělesňuje nejnázorněji přechod „... směrem k franckému tzv. pozdně gotickému baroku ...“²²⁹ Příkladem rukopisu, ve kterém se nový kánon projevil, jsou bohatě ilustrované latinské hodinky Jiřího z Minsterberka, tzv. Minsterberské hodinky (ÖNB cod. 1960), které vznikly těsně před rokem 1488.²³⁰ „V hodinkách je nová vegetace bordur, pozoruhodné je zejména folio 98r, na němž se v ostrohrotých bodlákových listech ukrývají šaškovské hlavy se špičatými čepicemi, nasazené na rostlinných stoncích.“²³¹ Plně se tento styl rozvinul v díle iluminátora mistra Matouše.²³²

Právě kompozicí rozvilin odpovídajících českým vzorům 80. let 15. století generace iluminátora Matouše²³³ se vyznačují Mánesova díla v této podskupině. Tato kompozice je doplněna za prvé zaostřenými akanty gotického baroka 80. let 15. stol.,²³⁴ za druhé parafrázemi jednotlivých prvků českých rukopisů kolem roku 1410 (podobnými např. těm z Hasenburského misálu (ÖNB cod. 1844) a za třetí doplňky květinových srostlic

²²⁷ Detailněji viz v kapitole 3.8.

²²⁸ KRÁSA 1984, 597–612.

²²⁹ KRÁSA 1984, 606–608.

²³⁰ KRÁSA 1984, 608.

²³¹ KRÁSA 1984, 608.

²³² KRÁSA 1984, 608.

²³³ Konkrétně jde o vrstvu děl reprezentovaných *Kutnohorským graduálem* (ÖNB cod. 15501) a *graduálem zv. Smiškovský* (ÖNB cod. 2657).

²³⁴ K problematice datace pozdně gotických rukopisů (na příkladu rukopisů z Loun) viz KUBÍK 2008b, 441–462.

z rukopisů z 15. století (podobným těm ve vrstvě Valentina Noha v 70. letech), jenž těží z tradice krásného slohu a Bible Václava IV (ÖNB Cod. 2759–64).²³⁵

Takovými díly jsou např. *diplom čestného občanství karlínské obce* (1861)²³⁶ [A.57], *diplom města Karlína F. Palackému* (1861)²³⁷ [A.62] a *čestná adresa hraběti Nostic-Reinechovi* (1863)²³⁸ [A.77.1].²³⁹

Starší díla v této podskupině vykazují navíc prvky z dalších stylových vrstev.

V *náčrtu diplomu Jednoty výtvarných umělců v Praze* (1849)²⁴⁰ [A.10] se objevují prvky okopírované z reálné architektury, což bude detailněji rozepsáno níže, a také významná stylizace vycházející spíše než ze středověkých rukopisů z umělcovy fantazie. Takovým prvkem je například květ lilie na konci spirálovitě stočeného výběhu nebo srdcovité zdobení hlavičky nad hlavami ptáků na sloupech arkád.

V *Turnaji na zámku Čechy pod Kosířem* (1853)²⁴¹ [A.14] jsou navíc motivy z vrstvy severoitalské Bible z Kapitulní knihovny (KK A 135/1).²⁴²

Variace tohoto druhu se částečně také objevuje na *pozvánce k plesu zaměstnanců Bellmanova závodu* (1859) [A.37].

Celkovou kompozici rozvilin podle vrstvy českého iluminátora Matouše doplněnou o květinové srostlice z rukopisů z 15. století nacházím také v *pamětním listu Honni soit, qui mal ypanse* (1866)²⁴³ [A.88]. O iniciále H na listu píše H. Volavková: „Podobně zdobené iniciály se vyskytují ve Viatiku, např. v iniciále se sv. Václavem, kterou Mánes znal už od roku 1848.“²⁴⁴ Dále naznačuje, že se k iniciále snad váže kresba ve skicáku NG K 16.590.²⁴⁵

²³⁵ Za upozornění děkuji PhDr. Viktoru Kubíkovi, PhD.

²³⁶ Originál uložen v NG.

²³⁷ TYRŠOVÁ 1886, 431: „... obroubil on plochu listu lehkými elegantními závitky, připomínajícím tvarem listoví a květů v ornament kancionálů bratrských.“ VOLAVKOVÁ 1981: „... jsou již patrné variace odvozené ze slohu gotického.“

²³⁸ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval MÁDL 1901–1905.

²³⁹ VOLAVKOVÁ 1981, 148: „Srv. dvě kopie iniciál ze „žaltářů 1457 a 1459“, kresby perem a barevnými inkousty, pauzovací papír ze dvou kusů podlepen. NG K 14.601.“

²⁴⁰ Poprvé publikoval PEČÍRKA 1939.

²⁴¹ Originál uložen ve sbírce Kooperativy pojišťovny.

²⁴² Originál uložen v Knihovně pražské metropolitní kapituly. Publikoval KRÁSA 1984, 406.

²⁴³ Originál uložen v NG.

²⁴⁴ VOLAVKOVÁ 1981, 90.

²⁴⁵ VOLAVKOVÁ 1981, 90.

3.2. Model pozdně gotických rozvilin z naturalistického listoví podle vzorů kolem roku 1500 a dále

Další vzorovou kompozici představuje model pozdně gotických rozvilin z naturalistického listoví kolem roku 1500 a dále. Silnému proudu vegetabilismu v té době dominovala podunajská malířská škola. V českém prostředí na ni navázal Mistr Litoměřického graduálu.²⁴⁶

J. Mánes tyto prvky znal pravděpodobně skrze rukopisy z dílny Jana Táborského z Klokočné Hory, autora např. Chrudimského kancionálu (MS 12580),²⁴⁷ z let 1530–1549.²⁴⁸ To přímo podporuje jedna z dochovaných Mánesových pauz ve sbírce UPM v Praze, na kterou J. Mánes připsal poznámku „Canzionale – Chrudim“ [C.17]. Na existenci těchto pauz poprvé upozornil A. Matějček.²⁴⁹ Reprodukce většiny z nich jsou však poprvé zveřejněny až v této práci a všechny jsou poprvé reprodukovány v barevné variantě [C.1-19].

Pro nedostatek reprodukcí kancionálu se mi nepodařilo najít, ze kterého folia J. Mánes danou část přesně okopíroval. Na obrázku [B.11] ale lze sledovat zřetelnou podobu.

V českém prostředí se pozdně gotické rozviliny z naturalistického listoví objevují také v Lobkowiczském breviáři (NK XXIII F 202).²⁵⁰ J. Mánes ale tento konkrétní rukopis pravděpodobně nemohl znát, jelikož se v Národní knihovně nachází teprve až od roku 1928.²⁵¹ Část jeho repertoáru mohl poznat zprostředkovaně prostřednictvím rukopisů této stylové vrstvy.

Tento model J. Mánes rozvíjel ve třech odlišných variacích.

První variací je skupina děl, jejichž rozviliny jsou tvořeny čistě naturalistickým listovím onoho vzorového modelu a neobsahují žádné další výrazné prvky. Takovými díly jsou např. ilustrace písní *Dar na rozloučenou* (1845)²⁵² [A.2], *Vitoušek* (50.–60. léta 19. století) [A.98] a jedna z variant ilustrace písně *Vzdálená* (50.–60. léta 19. století) [A.99.2].

²⁴⁶ KRÁSA 1990, 369.

²⁴⁷ Originál uložen v Okresním muzeu Chrudim. Publikovali CHYTIL 1900 a SOUČKOVÁ 2016.

²⁴⁸ SOUČKOVÁ 2016.

²⁴⁹ MATĚJČEK 1927, 55.

²⁵⁰ Lobkowiczský breviář pochází z takzvané pražské lobkowiczké knihovny, tedy fideikomisní knihovny hořínko mělnické větve roudnických Lobkowiczů uložené v Lobkowiczském paláci ve Vlašské ulici na Malé Straně. V roce 1928 prodali Lobkowiczové malostranský palác československému státu a palácová knihovna byla předána do fondu dnešní Národní knihovny ČR, kde se breviář nachází dodnes. Za upřesnění i konzultaci děkuji paní PhDr. Miladě Svobodové.

²⁵¹ Informace od PhDr. Milady Svobodové z Oddělení rukopisů a starých tisků z NK.

²⁵² Originál uložen v NG. Poprvé publikoval MÁDL 1901–1905.

Druhou variací jsou ilustrace, v nichž je iniciála navíc zdobená volnou parafrází fleuronné. V ilustraci písně *Břetislav I* (50.–60. léta 19. století) [A.100.1] se zdá, že fleuronné vychází z druhé poloviny 13. a 14. století. V ilustraci *Břetislav II* (50.–60. léta 19. století) [A.100.2] a *Záboj* [A.101] už ale připomíná fleuronné z 15. století.²⁵³ V ilustraci *Záboj* (50.–60. léta 19. století) je navíc naturalistické listoví ukončené kaligrafickou arabeskou podle vzorů z 16. století.²⁵⁴

Třetí variací je kombinace naturalistického listoví s prvky z jiné stylové vrstvy. Takovým dílem je *pozvánka k plesu zaměstnanců Bellmanova závodu* (1859) [A.37], kde se objevují např. prvky podobné květinovým srostlicím z Bible Václava IV. a parafráze českých rukopisů kolem roku 1410, tj. z vrstvy kterou reprezentuje např. Hasenburský misál.

3.3. Model kaligrafických rozvilin

Model kaligrafických rozvilin zahrnuje tři inspirační podskupiny.

- A. Kaligrafické rozviliny z vrstvy Mater verborum (KNM X A 11) z první poloviny 13. století
- B. Kaligrafické rozviliny vycházející ze vzorů od poloviny 13. století do konce 14. století
- C. Kaligrafické rozviliny podle rukopisů z 15. a 16. století

A. Kaligrafické rozviliny z vrstvy Mater verborum

V této podskupině jsou zahrnuta díla obsahující nadpisy, jež jsou zdobeny podobnými kaligrafickými rozvilinami jako v rukopisech *Mater verborum* (KNM X A 11), *Antifonář sedlecký* nebo *Codex Gigas*.²⁵⁵ J. Mánes tento typ písma a lineární ornamentiky používal na zdobné nadpisy nejčastěji. Patří sem např. *titulní list Rukopisu Královédvorského* (1859)²⁵⁶ [A.38.2], *líc praporu pražského Hlaholu* (1862)²⁵⁷ [A.69.1], *líc praporu pražského Sokola* (1862) [A.74.1], *titulní list pamětní knihy obce Karlínské* (1862)

²⁵³ KVĚT 1924–1925, 92–113.

²⁵⁴ Např. BRODSKÝ 2000, 31–37.

²⁵⁵ Konkrétně jde o motivy typu viz KUBÍK 2015, Tab. V. 2) d.1.

²⁵⁶ Originál uložen v NG. Poprvé publikován viz RUKOPIS 1876.

²⁵⁷ Poprvé publikoval KUCHYNKA 1921.

[A.68], obálka knihy *Cypřiše od G. Pflegra-Moravského* (1862) [A.75], záhlaví časopisu *Květy* (1862)²⁵⁸ [A.89]²⁵⁹ a *Tři vínky* (1870)²⁶⁰ [A.93].

B. Kaligrafické rozviliny vycházející ze vzorů od poloviny 13. století do konce 14. století

První variací podskupiny je parafráze kaligrafických polopalmet z fleuonné rukopisů z druhé poloviny 13. století a ze 14. století. J. Mánes ji použil jako ozdobu rámce obou dvou částí *čestné adresy Vojtěchu hraběti Nostic-Reinechovi* (1863) [A.77.1-2]. V trochu jiné formě se nachází také na *diplomu karlínské obce kardinálu Schwarzenbergovi* (1863)²⁶¹ [A.79]. Typologicky jde o lineární ornamentiku, jejíž vzory byly nejdostupnější ve většině fondů středověkých rukopisů prakticky všech knihoven a větších archivů.

Druhou variací je parafráze dessinů na pozadí vnitřních polí, a hlavně vnějších polí iniciál používaných obecně od druhé poloviny 13. století. Ve formě, kterou J. Mánes zvolil, je mohl najít v *Liber Viaticu*. Ozdobil jimi *líc praporu Národní gardy v Sobotce* (1848) [A.5.1]. H. Volavková zjistila, že znakový štít na praporu vytvořil J. Mánes přesně podle kresby na Rudolfově majestátu z roku 1580 vydaného při příležitosti rozšíření privilegií města Sobotky.²⁶² Městský znak je tak podle předlohy „zasazen v bohatý ornament s vykrajovaným a volutovitě stáčeným okrajem.“²⁶³ Celek však zasadil do obdélníku, jehož plochu pokryl ornamentem výše rozebraným a jemuž H. Volavková za zdroj přisuzuje *Liber Viaticus*, k čemuž se i já přikláním.²⁶⁴

Třetí variací tohoto druhu ilustruje iniciála (podle vzorů od druhé poloviny 13. století až po vrcholnou gotiku) zdobící *záhlaví časopisu Umělecká beseda* (1863)²⁶⁵ [A.81].²⁶⁶

C. Kaligrafické rozviliny podle vzorů rukopisů z 15. a 16. století

První variací sledované podskupiny jsou kaligrafické rozviliny podobné těm v rukopisech z 15. století. J. Mánes jich použil např. na *záhlaví časopisu Umělecká beseda* (1863) [A.81] a v textové části *čestné adresy Vojtěchu hraběti Nostic-Reinechovi* (1863) [A.77.2]. Konkrétně jde o vějířovitou laločnatou palmetu protahovanou do

²⁵⁸ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval MÁDL 1901–1905.

²⁵⁹ To, že záhlaví časopisu *Květy* zdobí rozviliny románského ornamentu, poprvé publikoval MATĚJČEK 1929a, 326.

²⁶⁰ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval MATĚJČEK 1920.

²⁶¹ Originál uložen ve Státním archivu. Poprvé publikoval ŠÁMAL 1940.

²⁶² VOLAVKOVÁ 1981, 30.

²⁶³ VOLAVKOVÁ 1981, 30.

²⁶⁴ VOLAVKOVÁ 1981, 30.

²⁶⁵ Poprvé publikováno ve *Vzpomínkách na paměť Umělecké besedy 1863–1893*.

²⁶⁶ Konkrétně jde o motivy, viz KUBÍK 2015, Tab V. 1) e.1.

kaligrafických výběhů přetáčených do rozvilin a o stylizované kaligrafické polopalmety s přísazovanými bičíky.²⁶⁷

Druhou variací jsou rozviliny používané převážně v 16. století.²⁶⁸ Najít je lze na *líci* praporu *Národní gardy* v Sobotce (1848) [A.5.1], *obálce Sebraných spisů J. P. Koubka* (1859)²⁶⁹ [A.36], *návrhu na obchodní navštívenku Karla Bellmanna* (1859) [A.35].

Pro úplnost modelu kaligrafických rozvilin je nutné upozornit na parafrázi fleuronné z 13., 14., 15. i 16. století, které J. Mánes vázal na iniciály v ilustracích národních písních, a které byly popsány výše v Modelu pozdně gotických rozvilin z naturalistického listovní kolem roku 1500 a dále (kap. 3.2).

3.4. Model prvků dle Franckosaského evangeliáře z Prahy

Model ornamentů dle Franckosaského evangeliáře z Prahy (KK CIM 2)²⁷⁰ zahrnuje určité prvky, které J. Mánes mohl znát z daného evangeliáře nebo je čerpal ze zdrojů, které s ním byly spřízněny. Těmito prvky jsou dračí hlavy, pletence, vějířovitá laločnatá srostlice a specifické detaily rozvržení kompozice.

Franckosaský evangeliář z Prahy byl vytvořen kolem roku 870 snad v oblasti Corbie ve Francii.²⁷¹ V dnešní době se nachází v Knihovně pražské metropolitní kapituly pod signaturou KK CIM 2. K. Engstová se domnívá, že byl ve 14. století upraven, aby mohl být použit při korunovaci Karla IV. na českého krále.²⁷² „Evangelium bylo neseno v čele průvodu, který vyprovázel českého panovníka ráno z ložnice do chrámu. Při čtení evangelia král a královna na znamení úcty odložili své koruny a po skončení čtení jim byl evangeliář přinesen k políbení.“²⁷³

A. Dračí hlavy

Dodnes se zachovalo několik Mánesových paуз s okopírovanými zlomky ornamentální výzdoby románských rukopisů. Jedním z takových přípravných materiálů je tzv. „rámeček litanií“ [C.2],²⁷⁴ který A. Matějček řadí do doby karolinské.²⁷⁵ Oblouky a hlavice sloupů jsou tu ovinuty páskovým ornamentem se zvířecími hlavami. Bohužel se

²⁶⁷ K terminologii viz KUBÍK 2008a a KVĚT 1924–1925.

²⁶⁸ Za upozornění děkuji PhDr. Viktoru Kubíkovi, PhD.

²⁶⁹ Poprvé publikoval MATĚJČEK 1929.

²⁷⁰ Originál uložen v KPMK. Monograficky se shrnutím literatury viz ČERNÝ 2006.

²⁷¹ ENGSTOVÁ 2002, 77 a ČERNÝ 2014, 40–41.

²⁷² ENGSTOVÁ 2002, 77–94.

²⁷³ ENGSTOVÁ 2002, 86.

²⁷⁴ Originál uložen v UPM, sign. 15.099/1–19. Poprvé publikoval MATĚJČEK 1927.

²⁷⁵ MATĚJČEK 1927, 55

zatím nepodařilo zjistit, odkud přesně je motiv okopírován. Nicméně se domnívám, že vychází právě z Franckosaského evangeliáře z Prahy (KK CIM 2) nebo z reprodukcí vzorů podobného druhu.

Tuto pauzu musel mít Mánes ve svém studijním materiálu už před rokem 1854, neboť se sledované motivy objevují téměř v přesné kopii na *diplomu Dědictví sv. Cyrila a Metoděje* [B.12] pro moravský spolek,²⁷⁶ dokončeného v roce 1854.²⁷⁷ H. Volavková upozornila, že doba prvních věrozvěstů byla v časech J. Mánesa také spojována s etapou, kdy křesťanství ještě zápasilo s pohanstvím. J. Mánes tak snad důvtipně zvolil ornament související s magií, kde dlouhé krky bájných zvířat volně přecházejí v abstraktní pásku románského pletencového ornamentu. Po porovnání návrhu a finálního diplomu je vidět, že rytec Petrák po stranách zoomorfní motivy vynechal.²⁷⁸

Z pauzy nepopíratelně vycházel také při tvorbě *ornamentální obruby s motivem popelnic* (1860)²⁷⁹ [A.44] a při tvorbě *lícu praporu Spolku strojníků* (1868) [A.91.1].²⁸⁰ Uvedených příkladů je doloženo na obrázku [B.12]. Porovnání pauzy a výše zmíněných děl, které z ní vycházejí lze vidět na obrázku [B.12]. H. Volavková se domnívá, že z ní odvodil taktéž románské hlavice z *návrhu slavnostní Ullmannovy slavobrány* (1854) [A.18].²⁸¹

Dále se motiv obdobných dračích hlav nachází na těchto dílech: *Záboj na skále* (1857–1859) [A.27], *Růže* (1860)²⁸² [A.39], *Skřivánek* (1857–1859) [A.28], *Vpád králova vojska* (1858)²⁸³ [A.30], *ornamentální obruby s motivem pohlcování* (1860)²⁸⁴ [A.40] a *Biblických iniciálkách* (1860–64) [A.56.1-3].

B. Pletence

Z pauzy tzv. rámce litaní vycházejí i některé pletence v několika *ornamentálních obrubách v Rukopise Královédvorském* (1860), na *diplomu Dědictví sv. Cyrila a Metoděje* (1854) [A.16.2] a na *líci praporu Spolku strojníků* (1868) [A.91.1]. Porovnání je shrnuto na obrázku [B.12].

²⁷⁶ Diplomu se věnovala už R. Tyršová: „orámování zákruty šňůrovými s hlavičkami dračími je takřka doslovně z byzantských rukopisných maleb přeneseno, také ornamentový pás s moravskou orlicí ve středu přiléhá úzce ke vzorům ze starých rukopisů.“ TYRŠOVÁ 1899a, 294.

²⁷⁷ MATĚJČEK 1927, 55.

²⁷⁸ VOLAVKOVÁ 1981, 37–38.

²⁷⁹ Originál uložen v NG. Poprvé publikováno v Rukopise 1876.

²⁸⁰ To znamená, že se k pauze vrátil v případě obruby minimálně po šesti letech od jejího vzniku a v případě praporu dokonce po čtrnácti.

²⁸¹ VOLAVKOVÁ 1981, 69.

²⁸² Originál uložen v NG. Poprvé publikoval JIRÁNEK 1905.

²⁸³ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval MATĚJČEK 1927.

²⁸⁴ Originál uložen v NG. Poprvé publikováno v Rukopise 1876.

Kromě toho se na *ornamentálních obrubách* (1860) objevují další pletencové motivy, např. trojdílný pletencový výhonek [A.40], [A.42], [A.43], [A.44] nebo variace kornuí [A.44].

C. Vějířovitá laločnatá srostlice

Na *ornamentální obrubě* s motivem popelnic (1860) [A.44] se nachází zkrácená vějířovitá palmeta vycházející z karolinských vzorů,²⁸⁵ kterou J. Mánes mohl najít ve Franckosaském evangeliáři z Prahy ale také v *Mater verborum*.²⁸⁶ Z tohoto motivu pak mohl dále odvodit jím často užívaný prvek – vějířovitou laločnatou květinovou srostlici.

Stejně jako H. Volavková²⁸⁷ se ale v tomto případě domnívám, že pravděpodobněji tento prvek okopíroval na svých cestách po Slovácku, ze kterých se dochovalo několik pauz [B.1-2]. Kromě *ornamentálních obrub* (1860) [A.40-42] se objevuje také na *obálce Obecních listů* (1860)²⁸⁸ [A.47], *diplomu města Sobotky F. Palackému* (1861) [A.60] a na *lící praporu pražského Sokola* (1862) [A.74.1].

Inspirací pro rozvíjení a variace tohoto motivu mohly být oba uvedené zdroje.

D. Kompozice

Kromě toho se J. Mánes mohl ve Franckosaském evangeliáři z Prahy (KK CIM 2) inspirovat i kompozicí vycházející z rozvrhu výzdoby kánonových tabulek. V tvorbě J. Mánesa se jedná o díla toho druhu jako je např. diplom *Jednoty výtvarných umělců* v Praze (1849) [A.10], *diplom Dědictví sv. Cyrila a Metoděje* (1854) [A.16.2] a *titulní list Bible svaté* (1860) [A.55].

Arkádové rozvržení mohl ale J. Mánes parafrázovat i z reálné architektury.²⁸⁹ Ostatně hlavice sloupků zdobené stylizovanými ptáky na diplomu *Jednoty výtvarných umělců* v Praze (1849) [A.10] jsou přímo inspirované hlavicemi sloupů v kostele sv. Mikuláše ve

²⁸⁵ K tomuto typu ornamentu viz KUBÍK 2007–2008, Tab I. 1) a.5.

²⁸⁶ Analogie viz *Mater verborum* (KNM X A 11) fol. 141r a Franckosaský evangeliář z Prahy (KK CIM 2) fol. 24v (v bočním medailonu rámu).

²⁸⁷ VOLAVKOVÁ 1981, 117.

²⁸⁸ Originál uložen v UPM. Poprvé publikoval ŽÁKAVEC 1923.

²⁸⁹ To, že se J. Mánes inspiroval ve svých dekorativních dílech prvky reálné architektury, si všiml už F. Žákavec. Ten v rámci ornamentů použitých v *Rukopise Královedvorském* definoval pět složek, ze kterých J. Mánes vycházel, a v kterých je zahrnuta právě i složka architektonická. ŽÁKAVEC 1923, 236: „Jedna vzácná, je architektonická, zvláště na listu vstupním: jsou to románské prvky stavební, plošně řešené. Pak je bohatá složka románské výzdoby rukopisné: rozviliny, proplétající se ve složených smyčkách, končící se oblým listenem, hlavou psi nebo ptákem. Zajímavý je i prvek kosmický, zvláště na listu vnukajícím měsíční, hvězdnatou noc: je to pravidelná soustava větších a menších hvězdíc s měsícem. Dosti hojně jsou motivy archeologické (spirálová spona hallstattská aj.). Konečně je tu ohlas ornamentiky lidové, slovácké šňůrové „cifrování“, stylizovaný karafiát („hřebíček“) a motiv vroubení jihomoravského okna rozvilinou vyvěrající z květináče.“

Vinci, který J. Mánes v letech 1839–1840 navštívil.²⁹⁰ Na svých cestách po českých a slovenských krajích skicoval celé interiéry i exteriérní detaily.²⁹¹ Románské sochařské ozdoby a techniky studoval v týchž letech i v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Mohelnici.²⁹² Odtud čerpal motiv zubořezu použitý na *titulním listu* Rukopisu *královédvorského* (1859) [A.38.2] a hvězd a měsíce použitých na *ornamentální obrubě s lunou a hvězdami* (1860)²⁹³ [A.46].²⁹⁴ Slepé gotické arkády parafrázoval také v návrzích *dřevěné malované číše* (1854)²⁹⁵ [A.17].

3.5. Model odvozený z byzantských pletenců

Dalším modelem ornamentiky J. Mánesa jsou byzantské pletence.

System výzdoby byzantských rukopisů je výrazně odlišný od toho v rukopisech na Západě. Liší se zejména v „hierarchii výzdobných prvků, ať figurálních či ornamentálních“.²⁹⁶ „V Byzanci je hlavním „těžištěm malířská výzdoba – figurální výjevy, ornamentální záhlaví kapitol, následně kánonové tabulky a teprve od komnénovské éry vzrůstá zájem o výzdobu iniciál, ale jejich úloha nedosáhne významu, který iniciály získávají na Západě již v produkci dílen barbarských států.“²⁹⁷ „Hierarchie struktur výzdoby knih zůstala zachována i při částečném přejímání jednotlivých motivů ze Západu, protože tvarosloví tohoto druhu bylo paralelně nejen přejímáno, ale též transformováno a skloubeno s předešlou tradicí.“²⁹⁸

Model byzantských pletenců vychází v repertoáru J. Mánesa patrně ze tří zdrojů – z reliéfu obkladové desky z Ostrovského kláštera, z byzantských rukopisů z doby vlády Komnenovců a z byzantského tapetového vzoru.

A. Obkladová deska z Ostrovského kláštera (Ostrov u Davle)

Obkladová deska z Ostrovského kláštera (Ostrov u Davle) vznikla pravděpodobně ve třetí čtvrtině 12. století.²⁹⁹ Není přesně známo, kde byla původně umístěna, ale předpokládá se, že zdobila opatovo sedile v kapitulní síni, nebo že se nacházela na některém pohledově exponovaném místě v chrámu. Deska je zdobena středově a osově

²⁹⁰ VOLAVKOVÁ 1981, 12–13.

²⁹¹ VOLAVKOVÁ 1981, 12–13.

²⁹² VOLAVKOVÁ 1981, 12–13.

²⁹³ Originál uložen v NG. Poprvé publikováno v Rukopise 1876.

²⁹⁴ VOLAVKOVÁ 1981, 114.

²⁹⁵ Originál uložen v MMP. Poprvé publikoval JIŘÍK 1920.

²⁹⁶ KUBÍK 2008a, 189.

²⁹⁷ KUBÍK 2008a, 189.

²⁹⁸ KUBÍK 2008a, 189–190.

²⁹⁹ STEHLÍKOVÁ 2015, 120.

symetrickým dekorem sestaveným z „volut, lilií, a akantových listů s úponky, do kterých se zakusují dvě dračí hlavičky“, odvozeným „z byzantských předloh zprostředkovaných Benátkami.“³⁰⁰ Roku 1899 ji farář kostela sv. Kiliána v Davli daroval Národnímu muzeu, kde je uložena dodnes.³⁰¹

Celkové konfiguraci ornamentů na desce se nápadně podobá rozvržení ornamentů na *stuhách hlaholského praporu* (1862)³⁰² [A.70], na *stuhách a hrotu sokolského praporu* (1862)³⁰³ [A.74.3-4], na *návrhu stuhy k řípskému praporu* (1863–64)³⁰⁴ [A.83.3] a na *stuhách rastislavského praporu* (1864)³⁰⁵ [A.85.3]. *Stuha praporu zpěváckého sboru Hlahol* (1862) [A.70] je dále ozdobena srdcovitými motivy, které také mohou vycházet z byzantského tvarosloví.³⁰⁶

To, že J. Mánes vědomě vychází z byzantské ornamentiky je doloženo v jednom z jeho dopisů paní Elišce Wankové, se kterou domlouval podobu praporu pro *čtenářsko-zpěvácký spolek Rastislav v Blansku* (1864)³⁰⁷ [85.1-3].³⁰⁸ Na žádost použít květy růží a pomněnek Mánes reagoval, „... v takových případech se obávám, že se je možno při tom snadno dopustit chyby proti slohu, a pánové by dostali místo byzantského ornamentu něco na způsob zvonkové ozdoby, ... Uvedené květiny sám mám rád, ale užívám jich při méně vážných příležitostech.“³⁰⁹ Slova J. Mánesa dokládají, že si byl vědom nejen rozdílu mezi druhy ornamentů a pravděpodobně i „starobylosti“ motivů byzantského původu, ale i jejich možného významového potenciálu ve smyslu konotace na velkomoravskou tradici a tedy na staroslovanskou tradici, což bylo v jeho době aktuální.

B. Byzantské rukopisy za vlády Komnenovců

Ornamentálně bohatší a v novověkých knihovnách dostupnější byzantské rukopisy pocházejí až z časů vlády dynastie Komnenovců, tj. zhruba z období od poloviny 11. stol. do roku 1204.³¹⁰ Pokud jde o byzantské dekorativní tvarosloví: „... doba mezi přelomem 10. a 11. století až do konce 11. století byla dobou klíčovou pro zformování základního skladebného i tvaroslovného repertoáru.“³¹¹

³⁰⁰ STEHLÍKOVÁ 2015, 120.

³⁰¹ STEHLÍKOVÁ 2015, 120.

³⁰² Originál uložen v NG. Poprvé publikoval KUCHYNKA 1921.

³⁰³ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval KUCHYNKA 1921.

³⁰⁴ Originál uložen v NG. Poprvé publikován ve Světozoru 1884.

³⁰⁵ Originál uložen v Moravské galerii v Blansku. Poprvé publikoval KÜHNDEL 1968.

³⁰⁶ O srdcovitých motivech v repertoáru byzantské iluminace více viz KUBÍK 2008a, 68, 98–100.

³⁰⁷ Originál uložen v Moravské galerii v Blansku. Poprvé publikoval KUCHYNKA 1921.

³⁰⁸ VOLAVKOVÁ 1981, 158–159.

³⁰⁹ KÜHNDEL 1968, 205.

³¹⁰ Za objasnění děkuji PhDr. Viktoru Kubíkovi, PhD.

³¹¹ KUBÍK 2008a, 45.

Rozvrh zdobených iniciál komnénovských rukopisů připomíná např. *líc* praporu spolku Rastislav v Blansku (1864) [A.85.1]. V proplétaných rozvilinách lze také sledovat byzantské arabesky [B.13], jejichž „nejstarší typologicky čisté příklady lze v byzantských rukopisech doložit koncem 11. století.“³¹² „Jádrem arabeskových motivů v byzantských rukopisech jsou průniky linií vytvářejících srdčité, spirálovitě stáčené a vidlicovitě štěpené tvary, doplňované i průnikem ostře zalamovaných linií.“³¹³

Variace motivů tohoto druhu byly oblíbené také v renesanci, zejména od 16. století dále.³¹⁴

C. Tapetový vzor

Tapetový vzor dle byzantských předloh J. Mánes použil např. na *lící praporu národní gardy v Hradci Králové* (1848). „Postava sv. Václava může být inspirována jak miniaturou z Liber Viatiku (KNM XIII A 12), fol. 268v,³¹⁵ tak sochou Petra Parlěře v katedrále sv. Víta,³¹⁶ jak cechovním praporem Karla Škréty z roku 1649–1650, tak i obrazem Františka Tkadlíka z počátku 19. století.“³¹⁷

3.6. Model manýristického ornamentu „alla 1600“

Model manýristického ornamentu „alla 1600“ zastupuje především pobíjený a zavíjený ornament. Ve skupině děl této kategorie jsou zařazena ta díla, jejichž dekor je založen na pozdně renesančním a barokním ornamentu, zejména pobíjeném a zavíjeném.

O. J. Blažíček a J. Kropáček definují pobíjený ornament jako „Beschlagwerk, pozdně renesanční výzdobu severského původu, která se uplatnila hlavně v řezbářství kolem roku 1600 a ještě v první třetině 17. století. Pobíjený ornament napodobuje prořezávané a vzájemně provlékané plošky a pásy.“³¹⁸

Zavíjený ornament definují jako „Rollwerk, zavíjené, stáčené rozmanitě členěné a prořezávané okraje ploch různých rámců (zejména kartuší a erbovních štítů) a přizdobujících motivů (např. vlající stuhy, fantastické voluty) v období pozdní renesance a baroku, oblíbené hlavně na severu.“³¹⁹ Pro J. Mánesa byl tento druh dekoru dostupný z množství památek kamenosochařských, malířských i děl užitého umění.

³¹² KUBÍK 2008a, 62.

³¹³ KUBÍK 2008a, 62.

³¹⁴ BLAŽÍČEK/KROPÁČEK 1991, 19.

³¹⁵ Ve sbírce NG se nachází kresba kopie sv. Václava z Liber Viaticu, NG K 794.

³¹⁶ Ve sbírce NG se nachází kresba postavy sv. Václava podle sochy Petra Parlěře, NG K 795.

³¹⁷ VOLAVKOVÁ 1981, 28–31.

³¹⁸ BLAŽÍČEK/KROPÁČEK 1991, 168–169.

³¹⁹ BLAŽÍČEK/KROPÁČEK 1991, 230.

Samostatně J. Mánes použil zavíjený ornament např. ve znaku *Sylva-Taroucců* (1856)³²⁰ [A.24]. V kombinaci s dalšími ornamentálními prvky pak v cyklu *Život na panském sídle* (1856) [A.22.1-4], v *obálce Sebraných spisů J. P. Koubka* (1859)³²¹ [A.36] a v *návruhu na obchodní navštívenku K. Bellmanna* (1859) [A.35]. V cyklu *Život na panském sídle* (1856) [A.22.1-4] kombinuje zavíjený ornament s laločnatým listovým, v některých listech vycházejících konkrétně z rukopisu *Mater verborum*.³²² V *obálce Sebraných spisů J. P. Koubka* (1859) [A.36] je zavíjený ornament po stranách doplněn kaligrafickým ornamentem alla 16. století.³²³ V *návruhu na obchodní navštívenku K. Bellmanna* (1859) [A.35] J. Mánes opět použil kaligrafické rozviliny podobné těm v rukopisech z 16. století a nápis v zápatí navštívenky ozdobil zaostřenou polopalmetu se spirálovitě stáčeným vrcholem z vrstvy skupiny rukopisů Křižovnického brevíře.³²⁴

Pobíjený ornament použil také v *diplomu města Karlína F. L. Riegrovi* (1861) [A.63]. H. Volavková vysvětluje, že F. L. Rieger byl odpůrcem gotického slohu, protože se domníval, že je ryze německý, a proto J. Mánes použil pro výzdobu diplomu slohu renesančního.³²⁵

Je možné, že z manýristické ornamentiky J. Mánes dále také vycházel v *návruzích výzdoby pažby pistolí* (po 1854) [A.19.1-2], *návruhu dýmky pěnovky* (1853) [A.21] a v *obálce sborníku Jahrbuch Deutscher Belletristik* (1859)³²⁶ [A.34].

H. Volavková píše, že v návrhu „pažby pistole s maskaronem“ [A.19.1] J. Mánes použil konkrétně ruský ornament ze 16. století, který převzal z obkresleného vzoru ornamentální knižní výzdoby,³²⁷ ke kterému si připsal rok 1570 [C.4].³²⁸ Kromě toho dává H. Volavková oba návrhy pažby pistole do souvislosti s další Mánesovou pauzou, a to kopií iniciály V [C.1]. Tu J. Mánes datoval do období 13. století.³²⁹ F. X. Jiřík³³⁰ a H. Volavková³³¹ ale s časovým určením nesouhlasí a řadí iniciálu do souvislosti s kodexem

³²⁰ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval MÁDL 1905.

³²¹ O tom, že je rámeček obálky ozdobený renesančními kartušovými motivy píše již MATĚJČEK 1929a, 301.

³²² V případě *Mater Verborum* jde o vějířovité laločnaté palmety, viz KUBÍK 2007–2008, Tab I. 1) a5., např. *Mater Verborum*, fol. 141r.

³²³ Za upozornění děkuji PhDr. Viktoru Kubíkovi, PhD.

³²⁴ Detailněji viz KUBÍK 2007–2008, Tab I. 4)b1.

³²⁵ VOLAVKOVÁ 1981, 144.

³²⁶ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval MATĚJČEK 1929.

³²⁷ VOLAVKOVÁ 1981, 64–69.

³²⁸ Pauzu poprvé zmiňuje MATĚJČEK 1927. Ornament datuje do období 15. a 16. století a předpokládá, že J. Mánes okopíroval z některé z publikací o ornamentu, např. *Bastardova publikace Peintures et ornements de manuscrits*, Paříž 1835 nebo *Owen Jonesova The Grammar of Ornament*, Londýn 1856.

³²⁹ MATĚJČEK 1927.

³³⁰ JIŘÍK 1920, 163, 171.

³³¹ VOLAVKOVÁ 1981, 64–69.

Vyšehradským (cca 1070-1086). Zajímavými jsou Mánesovy přípisky na pauze, které vypovídají o jeho zájmu zjistit, jakým způsobem je dosaženo plastičnosti pomocí barevných odstínů.

3.7. Model ornamentiky odvozené z italizujících rukopisů druhé třetiny 14. století

Pro J. Mánesa je důležitý také repertoár italizujících rukopisů z druhé třetiny 14. století, který ovlivňoval české knižní malířství od poloviny 14. století a mohl být dostupný jak přímo (skrze importy italských rukopisů), tak zprostředkovaně prostřednictvím jejich parafrází v české produkci od Liber viaticu dále. Některé motivy však naznačují, že J. Mánes čerpal přímo z italských vzorů dostupných např. v Národní knihovně či Kapitulní knihovně – např. z Boloňského brevíře (NK VII F 26a) nebo Bible z Kapitulní knihovny (KK A 135/1).

J. Mánes z této vrstvy čerpal velmi často. Nicméně vždy v kombinaci s motivy z jiných stylů a slohů a většinou je použil jen jako doplňující motivy. Okruh těchto vzorů lze upřesnit asi následujícím způsobem – kromě italských importů jde např. o skupinu rukopisů vrstvy Křižovnického brevíře (NK X VIII F 6), vrstvu reprezentovanou Biblí muzea v Nise (PA 3883), nebo přímo Liber Viaticus (NK XIII A 12).

Zde představím ta díla, jejichž ornamentika je postavená primárně na motivech podobných těmto rukopisům. Oproti tomu díla, ve kterých se sice takové prvky také nacházejí, ale ústředním výchozím zdrojem pro kompozici rozvilin a tvarosloví je vrstva románská, budou sledována v následujícím modelu Mater verborum (kap. 3.8).

Protože tato „italizující“ vrstva rukopisů byla i v době J. Mánesa hodnocena jako klíčová a pro J. Mánesa snadno dostupná, považuji za důležité ji představit detailněji.

Ve druhé třetině 14. století kvalita knižního malířství obecně prudce vzrostla. „Produkce rukopisů v Čechách dostala vysloveně charakter lokální školy, a především řešila vlastním způsobem malované dekorace kodexu.“³³² V té době se do českých zemí dostávalo velké množství francouzských i italských rukopisů. Hlavním rysem druhé třetiny 14. století se tak stal „princip výběru a potřeba syntézy, v níž se hledal výraz odpovídající místním dispozicím a potřebám.“³³³ Vůdčí pražskou dílnou byla dílna Mistra Křižovnického brevíře. Jeho dílo tvoří „spojnici mezi první vlnou italismů ze 40. let a vrstvou druhé vlny z 50. a 60. let. Mistr Křižovnického brevíře se zcela nezřekl linearity,

³³² KRÁSA 1990, 100.

³³³ KRÁSA 1984, 405.

přesto se objevuje plastická modelace italského typu ...“³³⁴ Nejznámější jeho prací je Breviář křížovnického velmistra Lva, datovaný kolem roku 1356, tzv. křížovnický breviář (NK X VIII F 6).³³⁵ Jeho pozdějším dílem je např. Antifonář z Bíliny (R 85, R 84).³³⁶

Další dílnou bylo skriptorium podporované Arnoštem z Pardubic,³³⁷ v němž pracoval významný iluminátor Mikuláš z Prahy.³³⁸ Mezi jeho pracemi vynikají zejména kodex Augustinus super Johannem (KNM XIII A 13)³³⁹ a Bible muzea v Nise (PA 3883).³⁴⁰

V kodexu Augustinus super Johannem je výzdoba tvořena kromě jediného figurálního motivu ornamentálními prvky, „jež se skládají z drobných palmetových lístků, úzkých lancetových listů a schematizovaných akantů. Je organizována kolem žerdí zakončených palmetovým větrníkem a doplněna zlatými koulemi.“³⁴¹

Bible muzea v Nise pak naopak přímo vyniká bohatstvím ilustrací a dekoru. Dekorativní „výzdoba se opírá o severofrancouzskou bibli z doby kolem roku 1300, z níž přebírá a volně obměňuje náročnou kompozici titulního listu Genese, iniciály s vzorovaným pozadím i četné drobné drobné. Tento vzor byl zkombinován s odkazy na italské, snad neapolské rukopisy, jak vysvětluje ze zcela ojedinělých souměrných kompozic listové ornamentiky na bordurách, z hojných tvarů pletenců a složitých rozet.“³⁴² „Do bordur vybíhají dlouhé kresebné úponky zavíjející se do plošných rozvilin. Z úponků vyrůstají schématické akantové listy, jejichž okraje jsou prokresleny bělobou, uplatňují se však i drobné lístky, a trojlístky a dubové a lancetové listy. Bordurová ornamentika bývá organizována kolem svislých žerdí, někdy přerušovaných pletenci a prstenci a zakončených palmetovým větrníkem ...“³⁴³

V 50. a 60. letech nastal v české knižní malbě zlom a vznikl tzv. „nový (měkký) národní sloh“.³⁴⁴ Významnou je skupina kodexů z knihovny biskupa Jana ze Středy, v čele s cestovním breviářem Liber Viaticus (KNM XIII A 12). Kromě významných ikonografických a figurálních inovací je rukopis signifikantní pro svou osobitou rostlinnou ornamentiku – neobvykle naturalistický akantový list – „obrůstající nosné

³³⁴ BRODSKÝ 2012, 30.

³³⁵ Originál uložen v NK. Poprvé publikoval MATĚJČEK 1931.

³³⁶ Originál uložen ve Státním okresním archivu v Teplicích. KUBÍK 2001, 375–431.

³³⁷ KRÁSA 1990, 106.

³³⁸ BRODSKÝ 2012, 30.

³³⁹ Originál uložen v KNM. Poprvé publikoval např. DVOŘÁK 1900.

³⁴⁰ Originál uložen v Muzeum w Nysie. Poprvé publikoval CHYTIL 1923.

³⁴¹ BRODSKÝ 2000, 164.

³⁴² KRÁSA 1984, 406.

³⁴³ BRODSKÝ 2004, 98.

³⁴⁴ BRODSKÝ 2012, 31.

žerďi na stránkách, zavíjející se do medailonů, vybíhající v pružných křivkách do okrajů stránek a rozvětřující se do koncových kytic.“³⁴⁵

Mezi díla J. Mánesa využívající prvky ornamentálního repertoáru této skupiny vzorů řadím tato díla:

Ilustrace písně *Vyprovázení* (1859)³⁴⁶ [A.33], v níž J. Mánes zkombinoval kompozici rozvilin z vrstvy Křižovnického brevíře a model rozvilin z rukopisů z 80. let 15. století. V tvarosloví pak mj. použil např. laločnaté trojlisty podobné těm v Augustinus super Johannem.³⁴⁷

Motiv z vrstvy skupiny rukopisů Křižovnického brevíře použil také už ve výše zmiňovaném návrhu na obchodní navštívenku K. Bellmanna (1859) [A.35], a to konkrétně zaostřenou polopalmetu se spirálovitě stočeným vrcholem.³⁴⁸

Do souvislosti s Křižovnickým brevířem dává J. Loriš *kalendářní desku orloje na Staroměstské radnici v Praze* (1865–1866) [A.87]. A to ve smyslu rozvržení ročních období do kruhových kompozic [B.15].³⁴⁹

Perfektní variaci na italizující akanty 30. – 50. let 14. století z vrstvy severoitalské bible z KPMK (KK A 135/1) a Boloňského brevíře (NK VII F 26a) použil J. Mánes právě v členském lístku *Jednoty výtvarných umělců v Praze* (1849) [A.8]. Ze stejné skupiny čerpal i laločnaté kadeřavé palmety v ilustraci *Žežulice* (1857)³⁵⁰ [A.25].

Pravděpodobně z Liber Viaticu (KNM XIII A 12) využil motivy pro *návrh slavnostní brány* (1854) [A.18], dále v *ilustraci písně Vzdálená I* (50. – 60. léta 19. století) [A.99.1] a ve výzdobě *hrotu roudnického praporu* (1862) [A.83.4]. V návrhu slavnostní brány (1854) [A.18] použil kvadriloby ve zjednodušeném pletencovém vzoru. V ilustraci *Vzdálená I* [A.99.1] parafrázoval kaligrafické ornamenty a typ iniciály z Liber Viaticu [B.14]. *Hrot roudnického praporu* (1862) [A.83.4] ozdobil parafrází pletenců z Liber Viaticu v kombinaci s palmetami z Mater verborum a nedatovatelným historismem z 19. století.³⁵¹

³⁴⁵ KRÁSA 1989, 410.

³⁴⁶ Originál uložen v NG. Poprvé publikováno ve Světozoru VIII 1874.

³⁴⁷ Za upozornění na tuto souvislost děkuji PhDr. Viktoru Kubíkovi, PhD.

³⁴⁸ K terminologii viz KUBÍK 2010.

³⁴⁹ LORIŠ 1940, 150–151

³⁵⁰ Originál uložen v NG. Poprvé publikováno ve Světozoru XIX 1855.

³⁵¹ Viz Liber Viaticus, fol. 69v, levá boční bordura.

3.8. Model ornamentiky dle rukopisu Mater verborum

Nejčastějším zdrojem kompozic rozvilin, tvarů palmet a polopalmet v Mánesově ornamentice byla vrstva rukopisů analogická k Mater verborum (KNM X A 11). Jak už bylo řečeno výše, o tyto prvky rozšířil J. Mánes svůj ornamentální repertoár až na konci 50. let 19. století a hojně je spojuje s tvaroslovím, které do té doby používal.

Rukopis Mater verborum byl od první poloviny 19. století velmi slavný. Mimo jiné i kvůli množství glos, z nichž mnohé byly až v 70. letech 19. století odhaleny jako falsa provedená Václavem Hankou.³⁵²

Mater verborum neboli tzv. Glosa Salomonis, je encyklopedická a etymologická příručka vzniklá v Čechách v době kolem roku 1240.³⁵³ Protože obsahuje současně gotické prvky i znaky románského ornamentálního dekoru, je už dnes zařazována do přechodného období románsko-gotického.³⁵⁴ Přesná provenience však není ještě určena.³⁵⁵ „Rukopis reprezentuje slohovou vrstvu, v níž se uplatnily byzantské vlivy zprostředkované Benátkami. Tyto vlivy se uplatňovaly jednak prostřednictvím sasko-durynských vlivů, jednak přicházely přímo ze svých italských východisek. J. Krása zdůrazňuje i vztahy k francké malbě a lokální českou tradici.“³⁵⁶ Je bohatě zdoben ornamentálními a figurálními motivy, jež jsou dílem několika autorů.³⁵⁷ Nejznámějším je úvodní celostranná iniciála A doplněná postavami opata, mnicha, Sapientiae, hudebníka, výra, opicí, ďábla a hříšníka. Ornamentiku iniciál v rukopise rozdělil do tří typů P. Brodský. „Jednak je tvořena úzkými páskami spirálovitě zavíjenými a proplétanými, doplněnými listy a zvířaty (vstupní iniciála). Iniciály druhého typu mají hmotnější dřívky, iluzivně plasticky zdůrazněné barevným tónem nebo modelované ornamentem. Jsou často přepásané, na koncích kalichovitě rozšířené, přecházejí v dračí těla, někdy mají vložené lidské i démonické masky. Třetí typ je tvořen zlatou páskou na barevném podkladu.“³⁵⁸ Dále se v rukopise vyskytuje značné množství kaligrafických iniciál

³⁵² BRODSKÝ 2000, 86–89.

³⁵³ BRODSKÝ 2000, 86–89.

³⁵⁴ BRODSKÝ 2000, 89.

³⁵⁵ Jak shrnul P. Brodský, původ „je většinou připisován některému benediktinskému klášteru (Merhautová), podle Stejskala ženskému. Jako místo vzniku jsou nejpravděpodobnější Kladruby. Hanka se však domnívá, že pochází ze sázavského kláštera. Oproti víceméně jednotnému mínění ostatních badatelů o benediktinském původu rukopisu přichází Soukupová s názorem o vzniku kodexu v minoritském klášteře blahoslavené Anežky v Praze Na Františku.“ BRODSKÝ 2000, 86.

³⁵⁶ BRODSKÝ 2000, 89.

³⁵⁷ KUBÍK 2014.

³⁵⁸ BRODSKÝ 2000, 88.

různých typů fleuronů, kterými se zabývají V. Kubík i J. Sobek.³⁵⁹ V současné době se rukopis nachází v Knihovně Národního muzea v Praze pod signaturou KNM X A 11 a jeho digitalizovaná verze je volně dostupná online na stránkách Digitální knihovny psaného kulturního dědictví www.manuscriptorium.com.

J. Mánes ve svých dílech z Mater verbora čerpal zejména větrníkovicí (spirálovitě zatočenou) kompozici rozvilin a některé výběhy palmet a polopalmet, kupř. laločnaté vějířovité palmety, protažené člunkovitě stáčené laločnaté palmety, protáhlé laločnaté polopalmetry se zavíjeným vrcholem aj.³⁶⁰

„Model Mater verborum“ zahrnuje tři podskupiny, rozdělené podle toho, s čím J. Mánes prvky z Mater verbora kombinoval:

- A. s tvaroslovím ze 14. století
- B. s tvaroslovím z 15. století a dále
- C. s ostatním tvaroslovím

A. Podskupina ornamentiky odvozené z Mater verbora a kombinované s tvaroslovím ze 14. století

Podskupina obsahuje čtyři variace.

První variací jsou díla, jejichž rozviliny vykazují větrníkovicí kompozici podobnou té v Mater verboru, která je navíc vyplněná dalším dílčím tvaroslovím z Mater verbora a k tomu je doplněná variacemi lineárních motivů čerpaných z obecně dostupných rukopisů ze 14. století.³⁶¹ Tuto variaci ornamentiky dokládá např. *diplom města Sobotky F. Palackému* (1861) [A.60] a *titulní list pamětní knihy obce Karlínské* (1862) [A.68].

O zdrojích ornamentiky diplomu *města Sobotky F. Palackému* (1861) [A.60] se překvapivě zmínilo hned několik autorů. F. X. Jiřík se domníval, že „v ornamentální výzdobě se J. Mánes inspiroval středověkými gotickými rukopisy.“³⁶² F. Žákavec upozornil na to, že se v ornamentech nachází lidový karafiát – hřebíček, „který J. Mánes

³⁵⁹ KUBÍK 2015, 93–213 a SOBEK 2013, 102–119.

³⁶⁰ K základní terminologii tohoto druhu ornamentů viz KUBÍK 2014.

³⁶¹ Konkrétní motivy zmíněny u jednotlivých děl.

³⁶² JIŘÍK 1920, 154–202.

získal na své cestě na Moravu roku 1854.“³⁶³ A. Matějček³⁶⁴ a H. Volavková³⁶⁵ se pak domnívají, že na diplomu je použitý systém románský.³⁶⁶

Souhlasím s A. Matějčkem (1928) a H. Volavkovou (1981), že jde o románské tvarosloví a domnívám se, že rozvrh rozvilin je variací odvozenou z Mater Verbora. Nicméně dále je rozvrh doplněn laločnatými palmetami podle repertoáru ze 14. století,³⁶⁷ a navíc novými tvary 19. století (např. trojdílná vějířovitá palmeta) [A.60].

Celkový rozvrh výzdoby *titulního listu pamětní knihy obce Karlínské* (1862) [A.68] připomíná italské rukopisy z 15. století z období tzv. „románské renesance“.³⁶⁸ Kompozice rozvilin ale už odpovídá modelu Mater verborum, ale doplněné jednotlivými motivy z rukopisů ze 14. století – laločnatá palmeta se zaostřeným vrcholem nebo spirálovitě stočená stuha rámuující horní stranu listu, která je podobná ornamentům v knižní produkci pro Václava IV.³⁶⁹

Druhou variací jsou díla, jejichž rozviliny opět vykazují větrníkovicí kompozici podobnou vzorům v Mater verboru dále doplněnou kombinací tvarosloví z Mater verbora a z vrstvy Křižovnického brevíře. V *ornamentální obrubě s motivem vztyčeného stvolu* (1860)³⁷⁰ [A.45] J. Mánes spojil žerď z vrstvy Křižovnického brevíře s jednotlivými polopalmetovými laločnatými výběhy alla Mater verborum. V *líci praporu Jednoty Říp v Roudnici* (1863–1864)³⁷¹ [A.83.1] jsou rozviliny z Mater verbora doplněny „kapkovitými“ listy z vrstvy Křižovnického brevíře. Zajímavostí je, že v návrhu jsou oproti výsledku načrtnuty motivy mladší, tj. parafráze typů z vrstvy před Liber Viaticem (např. Augustinus Super Johannem). Stejná kombinace je použita na *líci praporu spolku Lukes* (1868) [A.92]. V *receptu pro Helenu hraběnkou Silva-Taroucců* (1866)³⁷² [A.89] je rozvilina komponovaná podle pozdně románských pletencových vzorů, ale listoví kombinuje laločnaté a zaostřené formy podle vrstvy Křižovnického brevíře.

Třetí variace je doplněna o prvky ze severoitalské bible z KPMK (KK A 135/1). Na *titulním listu Rukopisu Královédvorského* (1859) [A.38.2] jsou tak pletencové rozviliny

³⁶³ ŽÁKAVEC 1923.

³⁶⁴ MATĚJČEK 1928.

³⁶⁵ VOLAVKOVÁ 1981, 133–134.

³⁶⁶ H. Volavková ale dále zmiňuje v poznámce, že k iniciále V na diplomu existuje pauza s kopií iniciály a celé stránky i s ornamentikou z gotického rukopisu z 16. století, NG K 14.599 a dále kopie iniciály rukopisu norimberské školy z 16. století, NG K 14.600. VOLAVKOVÁ 1981, 148.

³⁶⁷ Konkrétně jde např. o výše zmíněnou vrstvu italizujících rukopisů druhé třetiny 14. století.

³⁶⁸ Za upozornění děkuji PhDr. Viktoru Kubíkovi, PhD.

³⁶⁹ Za upozornění děkuji PhDr. Viktoru Kubíkovi, PhD.

³⁷⁰ Originál uložen v NG. Poprvé publikováno v Rukopise 1876.

³⁷¹ Originál uložen v NG. Poprvé publikováno ve Světozoru 1884.

³⁷² Originál uložen v NG. Poprvé publikoval PEČÍRKA 1929.

alla Mater verborum ukončeny např. šroubovitě přetáčenými listy nebo kalichovitým kadeřavým laločnatým akantem s kombinací šroubovitého přetáčení listu a obalování stvolu právě z vrstvy severoitalské bible.³⁷³ V ilustraci *Čestmír velí vytáhnouti v boj* [A.64] J. Mánes použil z vrstvy severoitalské bible parafrázi laločnatých polopalmet.

Čtvrtou variací je kombinace ornamentiky z Mater verborum s prvky z vrstvy Liber Viaticu. Toto spojení lze najít v diplomu *města Sobotky* F. L. Riegerovi (1861) [A.61].

Celkový rozvrh diplomu, tedy orámování žerdí s obalovou rostlinnou ornamentikou, vychází z modelu italizujících rukopisů z druhé třetiny 14. století, nejobecněji je tomu podobný rozvrh výzdoby v Liber Viaticu. Samotné rozviliny v záhlaví diplomu, doplněné o žaludy a dubové listí, ale vycházejí ze vzorů z poloviny 13. století z rukopisu Mater verborum.

Podle H. Volavkové celé orámování žerdí, spirálovité medailóny v horních rozích, ukončení dolních rohů a střední motivy s listovými maskami na dolní liště ukazují na Liber Viaticu.³⁷⁴ Konkrétně srovnává rozvrh praporu s orámováním textu z fol. 9v z Liber Viaticu [B.7.1], a to skrze kreslenou reprodukci tohoto folia ze vzorníku³⁷⁵ ornamentální výzdoby z roku 1831 [B.7.2].³⁷⁶ Dále upozorňuje na podobnost zavíjených akantových medailónů, které jsou v Liber Viaticu spojeny se zobrazením bust svatých a proroků, kdežto v diplomu jsou svázány s komposicí poprsí alegorií Riegrových ctností – Spravedlnosti a Bojovnosti.³⁷⁷

Některé další prvky pak dále vycházejí z první poloviny 14. století, konkrétně z rukopisů toho druhu jako Bible Musea v Nise (PA 3883). Jde například o protáhlé zaostřené polopalmy kolem zmíněných medailónů. Zoomorfni motivy v ukončení dolních rohů žerdí výrazně připomínají ty z Mánesovy skici tzv. rámce litaní, kopírované pravděpodobně podle předlohy z karolinské doby. Kompozice figurální droalerie pak nemusí vycházet konkrétně z Liber Viaticu, neboť se tento prvek objevuje ve francouzských rukopisech už od 13. století.³⁷⁸

³⁷³ K terminologii sledovaného tvarosloví viz KUBÍK 2010.

³⁷⁴ VOLAVKOVÁ 1981, 134.

³⁷⁵ SCHOTTKY, 1831, 4.

³⁷⁶ VOLAVKOVÁ 1981, 134.

³⁷⁷ VOLAVKOVÁ 1981, 138.

³⁷⁸ Orientačně viz ČERNÝ 2006.

B. Podskupina ornamentiky odvozené z Mater verborum a kombinované s tvaroslovím z 15. století a dále

Stejně jako do předešlé podskupiny i do této patří díla, jejichž rozvrh rozvilin je inspirován větrníkovicou komposicí rozvilin podle rukopisu Mater verborum. Dále je ale systém doplněn o motivy z rukopisů z 15. století a dále.

Modelovým dílem podskupiny je *diplom karlínské obce kardinálu Schwarzenbergovi* (1863) [A.79]. Románský ráz diplomu určil už v roce 1940 J. Šámal, který se zmiňuje právě o spirálovém systému rozvilin.³⁷⁹ Konkrétněji ale zdroje neurčil. Samotný J. Mánes píše v dopise paní Vanklové, že systém použitých rozvilin má charakter 10. – 12. století.³⁸⁰

Současně se v ornamentálním systému diplomu nacházejí i gotické motivy, dále tvarosloví typické pro iluminace od 80. let 15. století a také motiv droalerie se skupinou pěti postav. Ovšem oproti gotice jsou postavy zpracovány realisticky s věrnými portrétními rysy, a tak je možné přesně určit, že v popředí klečí kardinál Schwarzenberg a za ním spolusvětitelé zvonů karlínského kostela – uprostřed biskup z Českých Budějovic Jan V. Jirsík, po jeho pravici pražský biskup Petr Krejčí, po levici kanovník Václav Štulc a za nimi mladší alumnus.³⁸¹

Dále je výzdoba doplněna jednotlivými stylově odlišnými prvky, a to např. motivem francouzského fleuronu, které je právě součástí droalerie s figurami, a o kterém H. Volavková píše jako o „abstraktní vlnovce s květy“.³⁸² Nebo srostlicí podle byzantských rukopisů zdobící uzavřené rámování diplomu.³⁸³ Nebo iniciálou O, která je podobná typům z francouzských gotických rukopisů od 13. století.³⁸⁴

Stejný systém J. Mánes použil na *ornamentálních obrubách s motivem pohlcování* (1860) [A.40] a s krahujci (1860) [A.41] a na *obálce Obecných listů* (1860)³⁸⁵ [A.47], kde oddělil rozviliny od figurální kompozice parafrází prokrajovaných vnějších polí iniciál používaných od vrcholně románské doby, u nás např. od Františkánské Bible dále.³⁸⁶ Takový motiv použil i v ilustraci *Záboj a Slavoj v boji s Ludkem* (1858)³⁸⁷ [A.31],

³⁷⁹ ŠÁMAL 1940, 294.

³⁸⁰ ŠÁMAL 1940, 294.

³⁸¹ VOLAVKOVÁ 1981, 143.

³⁸² VOLAVKOVÁ 1981, 143.

³⁸³ Konkrétně jde např. o motivy paralelní k typům byzantských kompozic, viz KUBÍK 2008a, Tab. I. 11.4)d3 nebo Tab. II. 11.5)a3.

³⁸⁴ VOLAVKOVÁ 1981, 143.

³⁸⁵ H. Volavková ještě ve výzdobě obálky vyzdvihuje kosmické vzory, románské rozviliny s palmetami, stylizovaný lidový karafiát a národopisné krahujce. VOLAVKOVÁ 1981, 132.

³⁸⁶ KUBÍK 2013, Tab. IV. 6)g1.

³⁸⁷ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval PEČÍRKA 1939.

Ukolébavce (1856) [A.23] a *pozvánce k plesu zaměstnanců Bellmanova závodu* (1859) [A.37].

Spojení rozvilin podle románských tvarů z 11. – 13. století s parafrázemi motivů z 15. století se nachází také na *obálce časopisu Erinnerungen* (1859) [A.29].³⁸⁸

C. Podskupina ornamentiky odvozené z Mater verborum doplněná ostatním různorodým tvaroslovím

Tato podskupina zahrnuje zbylá díla, která kombinují prvky z rukopisu Mater verborum s dalšími stylovými vrstvami.

Takovými díly jsou *Skřivánek* (1857–1859) [A.28], jehož celková rozvilinově-pletencová kompozice připomíná zároveň Mater verborum i Franckosaský evangeliář z Prahy a vyplněná je pak dračí hlavou z vrstvy Franckosaského evangeliáře z Prahy, stylizovanou palmetou alla pozdně gotický barok 80. let 15. století a akantem připomínající vrstvu Křižovnického breviáře. Dále *Záboj na skále* (1857–1859) [A.27], ve kterém J. Mánes navíc užil parafrázi desénů alla Františkánská bible z druhé třetiny 13. století (najít to ale mohl např. i v Mater verborum). *Ornamentální obruba* s motivem *stvolu a cifrování* (1860)³⁸⁹ [A.43], kde J. Mánes spojil střední žerď vrcholící pletencovou rozvilinou alla Mater verborum a zjednodušené variace pletenců z Franckosaského evangeliáře z Prahy. V ilustraci Strachy (50. – 60. léta 19. stol.) [A.102] použil kromě laločnatého listoví z Mater verborum i laločnaté palmety z repertoáru 14. století a srostlice ze zaostřené rozeklané palmety z 80. let 15. století.³⁹⁰

Jednotlivé prvky z Mater verborum doplněné o zavíjený pozdně renesanční ornament použil J. Mánes v orámování *cyklu Život na panském sídle* (1856) [A.22.1-4] a ve výzdobě *Vějíře* pro Giselu Silva-Tarouccovou (1861)³⁹¹ [A.59] a *Vějíře* Jany, baronky Kocové z Dobrše (1865)³⁹² [A.86].

Posledním zařazeným dílem v této podskupině jsou *iniciály v Bezděkově Bibli svaté* [A.56.1-3] vytvářené postupně v letech 1860–1864. Oproti ostatním dílům věnovali odborníci těmto iniciálám zvýšenou pozornost. R. Tyršová píše, že „ornament písmen a do jisté míry i jejich tvar poukazují k rukopisným malbám z 12. a 13. věku.“³⁹³ A. Matějček je dává do souvislosti s dřevoryty z 16. století a konkrétně nabízí Holbeinovu

³⁸⁸ O rozvilinách románského ornamentu se zmiňuje již MATĚJČEK 1929a, 303.

³⁸⁹ Originál uložen v NG. Poprvé publikováno v Rukopise 1876.

³⁹⁰ K terminologii viz KUBÍK 2008a.

³⁹¹ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval MÁDL 1901–1905.

³⁹² Poprvé publikoval LORIŠ 1940.

³⁹³ TYRŠOVÁ 1899, 126.

abecedu s obrázky Tance smrti jako možnou předlohu.³⁹⁴ Na to reaguje H. Volavková, že „pro Mánesovy iniciály je zajímavější spíš jeho variace a korekce Holbeina než podlehnutí Holbeinovi.“³⁹⁵ M. Kaláb je ocenil po typografické stránce.³⁹⁶ J. Pečírka upozornil, že figurální kompozice v iniciálách varují některá rafaelovská témata.³⁹⁷ Všichni autoři se shodují v tom, že pojetí iniciál souvisí s pojetím ilustrací k Rukopisu.

Oproti tomu se lze domnívat, že základem většiny iniciál je větrníkový motiv kompozice a listoví z vrstvy Mater verborum, identický s některými z ostatních Mánesových děl. Souhlasím s H. Volavkovou, že některé iniciály „zdobí J. Mánes ornamentem odvozeným z předloh gotických“.³⁹⁸ Nicméně lze nalézt prvky i z dalších stylových vrstev, které J. Mánes dříve použil. A to např. dračí hlavy z Franckosaského evangeliáře z Prahy, zaostřené polopalmety se šroubovitě stáčeným vrcholem z vrstvy Křižovnického breviáře nebo zjednodušené květinové srostlice z 15. století.

Podle H. Volavkové³⁹⁹ vychází J. Mánes z Liber Viaticu u iniciál P – Židovský velekněz a K – Eliáš na poušti [A.56.2.1]. U iniciál N – Stvoření člověka a B – David a Goliáš si všimá ozdobných manžetek,⁴⁰⁰ jež jsou v souboru ojedinělé [A.56.1.2]. Zoomorní motivy dává H. Volavková do souvislosti s „Pergament Malereien des böhmischen Mittelalters, herausgegeben von prof. Julius Max Schottky.“⁴⁰¹ Upozorňuje, že dřívější iniciály K – Archa úmluvy připomíná iniciálu K z návrhu na obálku *Českomoravské kroniky* (1862)⁴⁰² [A.56.1.1].

3.9. Pomocná kategorie ostatních druhů ornamentiky

Tento široce rozevřený model ornamentální výzdoby zahrnuje ta díla, jež jsou něčím specifická a nelze je spojit s jinými výše zmíněnými konfiguracemi.

Patří sem pět variací a několik samostatných děl.

První variací je schéma heraldického lva podobného tomu na rubu šlikovských tolarů⁴⁰³ z jáchymovské dílny z 20. let 16. století. J. Mánes ho použil na rubu následujících praporů – prapor *Národní gardy* v Sobotce (1848) [A.5.2], prapor *Národní*

³⁹⁴ MATĚJČEK 1918, 48.

³⁹⁵ VOLAVKOVÁ 1981, 119–131.

³⁹⁶ VOLAVKOVÁ 1981, 119.

³⁹⁷ PEČÍRKA 1938, 197–207.

³⁹⁸ VOLAVKOVÁ 1981, 123.

³⁹⁹ VOLAVKOVÁ 1981, 123–131

⁴⁰⁰ Podle terminologie J. Květa správně prstenec. KUBÍK 2013, 29–205.

⁴⁰¹ SCHOTTKY, 1831, 16.

⁴⁰² Originál uložen v NG. Poprvé publikoval MATĚJČEK 1929.

⁴⁰³ Více o šlikovských tolařech publikoval VOREL 2003, 33–68.

gardy v *Hradci Králové* (1848) [A.6.2], *prapor spolku Záboj v Pelhřimově* (1862) [A.72.2] a *prapor Spolku strojníků* (1868) [A.91.2].

Druhou variací jsou díla s iniciálou dle iluminací z 13. století a dále – *diplom pro členy Dědictví sv. Cyrila a sv. Metoděje* (1854) [A.16.2], *návrh obálky pro Českomoravskou kroniku* (1862) [A.65], *hrot praporu jednoty Říp* (1863–1864)⁴⁰⁴ [A.83.4], *Písně národní, titul prémie Umělecké besedy* (1864) [A.84].⁴⁰⁵

Třetí variací je Mánesův *návrh k diplomu českých stenografů* (1862–1863) [A.76], jehož celkový rozvrh připomíná kompozice dobových bankocetlí ze 40. – 60. let 19. století [B.8.1-7].⁴⁰⁶

Čtvrtou variací je parafráze kompozice románského typu incipitních iniciál používaných často v geometrickém stylu v 11. – 12. století.⁴⁰⁷ Takovými díly jsou ilustrace *Žezulice* (1857) [A.25] a návrh i výsledná ilustrace *Vpád králova vojska* (1858) [A.30].

Pátou variací je parafráze fleuronné z rukopisu *Mater verborum* spojená s hřebínkovým motivem – ilustrace písně *Potěcha* (1858–1860)⁴⁰⁸ [A.32], *Rakušanka a Moravanka* (1860–1862)⁴⁰⁹ [A.54], *Stará láska* (50. – 60. léta 19. století) [A.103]. Hřebínkový motiv také rámuje iniciálu v ilustraci *Stařeček* (1860–1862)⁴¹⁰ [A.52].

Tuto širokou kategorii doplňují ostatní ojedinělá díla.

Mezi ně patří např. *Návrh dekorace divadelního sálu v Sobotce* (1861)⁴¹¹ [A.58], pro jehož celkovou kompozici J. Mánes pravděpodobně použil nějaký dobový vzorník. Jednotlivé prvky jsou ale nápadně podobné listoví z *Mater verbora* a zavíjenému ornamentu z pozdně renesančních rukopisů.

Dalším solitérním dílem v tvorbě J. Mánesa je také *Záhlaví časopisu von Haus zu Haus* (1860)⁴¹² [A.50], v němž využil kompoziční schéma rozvrhu výzdoby podle vzorů iluminací z vrstev od 80. let 15. století a naplnil jej italizujícím tvaroslovím ze 14. století (např. kadeřavá palmeta s žilkováním) a románským tvaroslovím ze 13. století podle vzorů z *Mater verbora* (např. laločnaté polopalmety a parafráze akantoidů, zatočených

⁴⁰⁴ Originál uložen v NG. Poprvé publikováno ve Světozoru 1884.

⁴⁰⁵ V ornamentálním repertoáru tohoto druhu převládají motivy s tělem iniciály tvořeným rámujiícími lištami a vnitřní výplní z geometrických nebo rostlinných motivů. KUBÍK 2013, Tab IV. 1) d–e.

⁴⁰⁶ SÉM 1977, 43–73.

⁴⁰⁷ Za upozornění děkuji PhDr. Viktoru Kubíkovi, PhD.

⁴⁰⁸ Originál uložen v NG. Poprvé publikováno ve Světozoru VIII 1874.

⁴⁰⁹ Originál uložen v NG. Poprvé publikoval MATĚJČEK 1920.

⁴¹⁰ Originál uložen v NG. Poprvé publikováno ve Světozoru VII 1873.

⁴¹¹ Originál v majetku města Sobotky. Poprvé publikoval JIŘÍK 1920.

⁴¹² Poprvé publikoval MATĚJČEK 1929.

výhonků). Rozviliny jsou obydlené hudebními nástroji, bustami umělců, doplněné páskami se jmény (např. Goethe nebo Schiller) a uprostřed sovou. Tou se mohl J. Mánes inspirovat například v Antifonáři z Bíliny [B.9.1-2] nebo v Mater verboru [B.10]. Vzdušná stuha s nápisem je na konci zdobená květinovými festony.

Podobným solitérním kusem je v Mánesově tvorbě také *Titulní list Bible svaté* (1860) [A.55], který v sobě shrnuje prvky z několika modelů najednou. Jak už bylo řečeno výše, trojlaločná arkáda připomíná rozvrh kánonových tabulek nebo reálnou architekturu. Ornamentální obruba arkády je tvořena motivem zalamované pásky prokládané laločnatými trojlisty dle typů iniciál ze 13. století a dále.⁴¹³ A ve spodu je ukončena variací žerdi z *ornamentální obruby s motivem vztyčeného stvolu* (1860) [A.45], tudíž citací z rukopisu Mater verboru. Záhlaví listu je zdobeno spirálovitě stáčenými rozvilinami ukončenými listovím z Mater verboru, italizujících rukopisů ze 14. století (severoitalská bible (KK A 135/1) a z rukopisů pozdně gotického baroka 80. let 15. století.⁴¹⁴ F. Žákavec dal list do souvislosti s ornamentální obrubou Rukopisu (1856-60) a s trojlaločnou arkádou, ukončenou srdíčky, na *diplomu Jednoty výtvarných umělců v Praze* z roku 1849 [A.10].⁴¹⁵

⁴¹³ KUBÍK 2015, Tab V. 3) a1.

⁴¹⁴ KUBÍK 2007–2008, Tab. I. 1) b7, 2) c7, 4) a2.

⁴¹⁵ VOLAVKOVÁ 1981, 119 a 121.

Závěr

Tato bakalářská práce se snaží o typologické vymezení jednotlivých motivů historizujícího ornamentu v díle J. Mánesa a kromě shrnutí literatury k tématu také předpracovává východiska pro upřesnění významu této vrstvy tvorby J. Mánesa v širším kontextu dobové historizující ornamentiky jeho domácích i zahraničních předchůdců, současníků a pokračovatelů.

Po důkladném shrnutí literatury, sepsání snad kompletního seznamu Mánesových ornamentálních děl s uvedením roku vzniku díla, místa uložení originálu, inventárního čísla a informace o prvním publikování, a po vypracování formálních analýz všech děl v seznamu jsem si uvědomila časovou náročnost vymezené práce a rozhodla se věnovat především typologickému vymezení zdrojů Mánesovy ornamentiky a ostatní navržené otázky ponechat k zodpovězení v jiné práci.

Na začátku práce jsem vytvořila chronologicky seřazený přehled nejdůležitější odborné literatury a pramenů, jež se věnuje tvorbě J. Mánesa a u každého autora jsem se snažila vyzdvihnout jeho zásadní přínos. Přehled přebírá systém dělení na etapy z katalogu od J. Kotalíka nazvaného Josef Mánes 1820/1871, vydaného k výročí 200. výročí od Mánesovy smrti. Do přehledu doplňuji výpis děl o J. Mánesovi publikovaných od roku 1971 až do současnosti. Toto ucelené kompendium jsem následně doplnila o díla, jež se přímo dotýkají problematiky historizujícího ornamentu v tvorbě J. Mánesa. Díky literární rešerši jsem si uvědomila za prvé, že zlatým věkem bádání o J. Mánesovi bylo období od stého výročí Mánesova narození do začátku druhé světové války a naopak nejméně je téma sledováno dnes. Za druhé se z rozboru ukázalo, že v literatuře o J. Mánesovi docházelo v průběhu dějin k posunu od národně-obrozeneckých kritérií hodnocení k modernějšímu docenění kvality jeho tvorby v kontextu své doby. Velká část literatury o J. Mánesovi je však zatížena národními či státními idejemi. A za třetí, že v dostupné literatuře je Mánesova ornamentika tradičně evidována podle slohového určení. To ale může být matoucí, protože J. Mánes většinou kombinuje jednotlivé ornamentální motivy z různých stylů a slohů, a spojuje i celé stylově odlišné kompoziční sestavy. Tradiční slohové kategorie tedy v případě ornamentiky J. Mánesa nelze použít. Z toho důvodu bylo nutné v ornamentálních dílech J. Mánesa vysledovat devět hlavních „modelů“, tzv. vzorových kompozic, jež se dále modifikují do čtených variací.

Protože se J. Mánes k jednotlivým slohovým vrstvám nepravidelně vracel, nelze tyto modely seřadit chronologicky podle doby vzniku. Není tedy možné určit, že by například v první polovině 60. let používal jeden model a v druhé polovině by přešel k modelu druhému.

Nicméně z podrobného zkoumání všech dosud známých Mánesových děl seřazených chronologicky podle doby jejich vzniku alespoň vyplynulo, že v průběhu 50. let J. Mánes vycházel převážně ze vzorů gotických a mladších rukopisů a z Franckosaského evangeliáře z Prahy (KK CIM 2). Teprve zhruba od roku 1859 se v jeho dílech začaly čteně objevovat románské prvky z vrstvy rukopisu *Mater verborum* (KNM X A 11). První použití románských motivů začalo s pracemi na Rukopise Královedvorském.

Pro potvrzení daných zjištění vyplývajících z formální analýzy jsem se pokusila nalézt oporu v dobových písemných pramenech. Snažila jsem se tedy vypátrat, co si J. Mánes půjčil nebo na místě zkoumal v tehdejších knihovnách. Oslovila jsem tři největší knihovní instituce, kontinuálně fungující od 19. století do dnes - Knihovnu Národního muzea, Universitní knihovnu (nyní NK ČR) a Knihovnu pražské metropolitní kapituly – a pokusila jsem se zjistit, zda existuje evidence místních a absenčních výpůjček z období 40. – 60. let 19. století. Bohužel jsem došla k závěru, že se průkazné informace o tom, co si J. Mánes za života půjčil nebo studoval na místě v pražských knihovnách, dodnes buď vůbec nedochovaly, nebo nejsou v archivech zpřístupněny.

Primárními zdroji této práce tak zůstaly formální popisy všech ornamentálních děl. Z toho vyšlo najevo, že J. Mánes některé prvky opakoval. Na základě těchto opakujících se prvků byly sestaveny skupiny – již výše zmíněné tzv. vzorové kompozice – ke kterým jsem se snažila dohledat možné zdroje jejich inspirace. Jinými slovy jsem zdůraznila nejvíce se opakující prvky a podle nich jsem spojila jednotlivá díla k sobě do skupin. U každé skupiny jsem pak určila možný inspirační zdroj toho společného prvku.

Tento zdroj znal J. Mánes buď přímo, což jsem doložila např. ve třetí kapitole, kde zmiňuji, že J. Mánes mohl znát *Liber Viaticus* a *Mater Verborum* ze stálé expozice Národního muzea, kde byly vystavené už od roku 1852. Nebo znal J. Mánes zdroj z reprodukcí, což dokázala H. Volavková poukázáním na souvislosti mezi Mánesovými díly a knihou „*Pergament Malereien des böhmischen Mittelalters*“. Případně mohl J. Mánes hledané zdroje nalézt v dalších dobových publikacích či fondech mimopražských institucí.

U každé ze skupin, tzv. vzorových kompozic, jsem představila její inspirační zdroje – historii jejich vzniku a jejich typické prvky, a pak jsem především dohledala všechna

Mánesova díla, ve kterých se dané společné prvky objevují. Pokud to bylo možné, každé dílo jsem doplnila o známé poznatky z dostupné literatury. V některých případech jsem se tyto údaje navíc pokusila upřesnit. Jedná se např. o upřesnění, z jakého zdroje vycházel J. Mánes při tvorbě tzv. rámce litanií, kdy jsem zúžila A. Matějčkovo zařazení z doby karolinské na konkrétní rukopis – Franckosaský evangeliář nebo rukopis, který z něho následně vychází. Nebo jde o upřesnění zdrojů prvků v diplomu města Sobotky F. Palackému, kdy souhlasím s A. Matějčkem (1928) a H. Volavkovou (1981), že na diplomu je použitý systém románský, ale lze jej dále specifikovat - rozvrh rozvilin je variací odvozenou z Mater Verbora, nicméně je ale doplněn laločnatými palmetami podle repertoáru ze 14. století, a navíc novými tvary 19. století (např. trojdílná vějířovitá palmeta).

Mimo jiné, tato práce zcela poprvé přináší obrazové reprodukce některých Mánesových skic, které jsem na základě A. Matějčkovi poznámky pod čarou dohledala v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze.

Seznam použitých zkratek

MMP	Muzeum hlavního města Prahy
NG	Národní galerie
UPM	Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze
RK	Rukopis Královedvorský
hl. m.	hlavní město
MZM	Moravské zemské muzeum v Brně
MM	Městské muzeum
HK	Hradec Králové
SVU Mánes	Spolek výtvarných umělců Mánes
NM	Národní muzeum
NK	Národní knihovna
TMTVS	Tyršovo muzeum tělesné výchovy a sportu
KPMK	Knihovna pražské metropolitní kapituly

Seznam použité literatury

- ANGER/ANGER 1998 — Jindřich ANGER / Miroslav ANGER: Josef Mánes-dopisy. Praha 1998
- BARTOŠ 1927 — František Michálek BARTOŠ: Soupis rukopisů Národního musea v Praze II. Praha 1927
- BĚLINA/POKORNÝ 1992 — Pavel BĚLINA / Jiří POKORNÝ (ed.): Dějiny Zemí koruny České II. Praha 1992
- BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002 — Naděžda BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ: Malířská rodina Mánesů. Praha 2002
- BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ 2002 — Naděžda BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ (ed.): České malířství 19. století (kat. výst.). Praha 1995
- BOŘECKÝ/MATĚJČEK/ZACHAŘ 2012 — Jindřich BOŘECKÝ / Antonín MATĚJČEK / Michael ZACHAŘ: Od baroka k Josefu Mánesovi (kat. výst.). Praha 2012
- BRODSKÝ 2000 — Pavel BRODSKÝ: Alta Log iluminovaných rukopisů Knihovny Národního muzea. Praha 2000
- BRODSKÝ 2004 — Pavel BRODSKÝ: Iluminované rukopisy českého původu v polských sbírkách. Studie o rukopisech Monographia IX. Praha 2004
- BRODSKÝ 2012 — Pavel BRODSKÝ: Krása českých iluminovaných rukopisů. Praha 2012
- ČERNÝ 2006 — Pavol ČERNÝ: Du bon du coeur: poklady francouzského středověkého umění v českých a moravských sbírkách. Olomouc 2006.
- ČERNÝ 2014 — Pavol ČERNÝ: Karolínský franko-saský evangeliář. In: Otevři zahradu rajskou. Benediktini v srdci Evropy 800-1300, 2014
- DVOŘÁK 1904 — Max DVOŘÁK: Von Mánes zu Švabinský. In: Graphischen Künste, 1904
- DVOŘÁK 1910 — Max DVOŘÁK: Od Mánesa k Švabinskému. In: Volné směry XIV., 1910
- ENGSTOVÁ 2002 — Kateřina ENGSTOVÁ :Osudy evangeliáře CIM 2 a plenáře v pražské katedrále. In: Pater familias. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Ivana Hlaváčka. Praha 2002
- FILIP/MUSIL 2015 — Aleš FILIP / Roman MUSIL (ed.): Mnichov - zářící metropole umění 1870–1918: München – leuchtende Kunstmetropole 1870–1918 (kat. výst.). Praha 2015
- HEROLD 1872 — Edvard HEROLD: Josef Mánes. In: Osvěta II, 1872
- HOROVÁ 1995 — Anděla HOROVÁ (ed.): Nová encyklopedie českého výtvarného umění I. Praha 1995
- HLAVÁČEK 1988 — Luboš HLAVÁČEK: Josef Mánes a umělecká rodina Mánesů. Praha 1988
- HRUBÍN 1953 — František HRUBÍN: Mánesův Orloj. Praha 1953

- CHYTIL 1888 — Karel CHYTIL: Josef Mánes. In: Květy XI., 1888
- CHYTIL 1900 — Karel CHYTIL: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese. Praha 1900
- CHYTIL 1923 — Karel CHYTIL: Příspěvky k dějinám českého umění iluminátorského z druhé poloviny XIV. a počátku XV. století. In: Památky archeologické 33, 1923
- JIRÁNEK 1905 — Miloš JIRÁNEK: Josef Mánes. Praha 1905
- JIRÁNEK 1909 — Miloš JIRÁNEK: O českém malířství moderním. In: Volné směry XIII., 1909
- JIRÁNEK 1921 — Miloš JIRÁNEK: Josef Mánes. Praha 1921
- JIRÍK 1899 — F. X. JIRÍK: Josef Mánes. In: Květy, 1899
- JIRÍK 1920 — František Xaver JIRÍK: Mánesovo umění dekorativní. In: Štencova ročenka, 1920
- KESNEROVÁ 1985 — Gabriela KESNEROVÁ (ed.): Josef Mánes a Slezsko, obrazy a kresby (kat. výst.). Karviná 1985
- KESNEROVÁ 1991 — Gabriela KESNEROVÁ (ed.): Krajina v díle Josefa Mánesa (kat. výst.). Praha 1991
- KOTALÍK 1971 — Jiří KOTALÍK (ed.): Josef Mánes 1820/1871 (kat. výst.). Praha 1971
- KOVÁRNA 1941 — František KOVÁRNA: Mánesův odkaz národu, zemi milované... Praha 1941
- KOŽÍK 1955 — František KOŽÍK: Josef Mánes. Praha 1955
- KRAMÁŘ 1935 — Vincenc KRAMÁŘ: Mánesovy studie květin. In: František Tkadlík krajinář, 1937
- KRÁSA 1984 — Jan KRÁSA: Knižní malba. In: Dějiny českého výtvarného umění I/2. Praha 1984
- KRÁSA 1990 — Josef KRÁSA: České iluminované rukopisy 13. – 16. století. Praha 1990
- KROPÁČEK 1940 — Pavel KROPÁČEK: Venkov Josefa Mánesa. Praha 1940
- KUBÍK 2001 — Viktor KUBÍK: Poznámky k původu stylu a k dataci výzdoby antifonáře z Bíliny. In: Ústecký sborník historický 2001 - Gotické umění a jeho historické souvislosti I, 2001.
- KUBÍK 2007–2008 — Viktor KUBÍK: Studie k umělecko historické terminologii středověké knižní malby. In: Studie o rukopisech XXXVII–XXXVIII, 2007–2008
- KUBÍK 2008a — Viktor KUBÍK: Příručka ke studiu středověké ornamentiky. Italské rukopisy (1200-1330) a byzantské rukopisy 10. - 13. století. České Budějovice 2008.

- KUBÍK 2008b — Viktor KUBÍK: Na okraj k problému datace pozdně gotických rukopisů (Na příkladu rukopisů z Loun). In: Všechno je milost: sborník k počtě 80. narozenin Ludvíka Armbrustera. Praha 2008
- KUBÍK 2010 — Viktor KUBÍK: Poznámky k „českým typům akantů“ (Studie k umělecko historické terminologii středověké knižní malby 2). In: Studie o rukopisech XL, 2010
- KUBÍK 2011 — Viktor KUBÍK: Typologie iniciál a základy systému výzdoby středověkých rukopisů I. Pozdně antické, předrománské, byzantské a románské rukopisy (Studie k umělecko historické terminologii středověké knižní malby 3). In: Studie o rukopisech XLI, 2011
- KUBÍK 2013 — Viktor KUBÍK: Typologie iniciál a základy systému výzdoby středověkých rukopisů II. Gotické rukopisy a počátky renesanční iluminace (Studie k umělecko historické terminologii středověké knižní malby 4). In: Studie o rukopisech XLIII, 2013
- KUBÍK 2014 — Viktor KUBÍK: Knižní kultura a iluminace. In: Otevři zahradu rajskou. Benediktini v srdci Evropy 800-1300, 2014
- KUBÍK 2015 — Viktor KUBÍK: Typologie kaligrafických iniciál jako východiska ke studiu kreslené ornamentiky (Studie k umělecko historické terminologii středověké knižní malby 5). In: Studie o rukopisech XLV, 2015
- KUBÍK 2017 — Viktor KUBÍK: Paralely tvorby Ulricha Creutze v knižní malbě severozápadních Čech v kontextu studia pozdní gotiky a renesance. In: Vizuální kultura v Kadani za Jana Hasištejnského z Lobkowicz (1469-1517). Praha 2017
- KÜHNDEL 1948 — Jan KÜHNDEL: Josef Mánes a Čechy pod Košířem. Ročenka Chudým dětem. Praha 1948
- KÜHNDEL 1968 — Jan KÜHNDEL: Dopisy Josefa Mánesa. Praha 1968
- KUCHYNKA 1920 — Rudolf KUCHYNKA (ed.): Jubilejní výstavy Josefa Mánesa 1820–1920: Topičův salon. Grafika. Praha 1920
- KUTAL 1948 — Albert KUTAL: Oldřich a Božena. In: Sborník Josefa Mánesa, 1948
- KVĚT 1924–1925 — Jan Květ: Kreslený filigrán v rukopisech XII.–XIV. století. In: Památky archeologické 34, 1924–25
- KVĚT 1937 — Jan KVĚT: Josef Mánes a květiny. In: Umění VIII., 1937
- LAMAČ 1952 — Miroslav LAMAČ: Josef Mánes. Praha 1952
- LORIŠ 1940 — Jan LORIŠ: Dílo Josefa Mánesa. Svazek IV. Orloj. Praha 1940
- LORIŠ 1940 — Jan LORIŠ: Orloj. Praha 1940
- MACKOVÁ 1970 — Olga MACKOVÁ: Josef Mánes. Praha 1970

- MÁDL 1905 — Karel Boromejský MÁDL: Josef Mánes: jeho život a dílo. Praha 1905
- MÁDL 1920 — Karel Boromejský MÁDL: Literatura o Josefu Mánesovi. In: Štencova ročenka 1920
- MASARYKOVÁ 1939 — Anna MASARYKOVÁ: Tradice baroka a rokoka u dvou českých malířů 19. století. In: Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění, 1939
- MATĚJČEK 1920 — Antonín MATĚJČEK: Dílo Josefa Mánesa. Svazek I. Národní písně. Praha 1920
- MATĚJČEK 1924 — Antonín MATĚJČEK: Dějepis umění II. Praha 1924
- MATĚJČEK 1927 — Antonín MATĚJČEK: Dílo Josefa Mánesa. Svazek III. Rukopis Královedvorský. Praha 1927
- MATĚJČEK 1929a — Antonín MATĚJČEK: Josefa Mánesa obálky, tituly a záhlaví knižní. Umění II, 1929
- MATĚJČEK 1929b — Antonín MATĚJČEK: Doplněk k Mánesovu Rukopisu. In: Umění II, 1929
- MATĚJČEK 1929c — Antonín MATĚJČEK: Josef a Quido Mánesové v knize Umělecké společnosti v kavárně Lorenzově. In: Sborník k 70. narozeninám K. B. Mádl. Praha 1929
- NOVOTNÝ 1934 — Antonín NOVOTNÝ: O neznámém praporu Josefa Mánesa. In: Umění VII, 1934
- PEČÍRKA 1938 — Jaromír PEČÍRKA: Rafaelovský motiv v díle Josefa Mánesa. In: Umění XI, 1938
- PEČÍRKA 1939 — Jaromír PEČÍRKA: Josef Mánes, živý pramen národní tradice. Praha 1939
- POCHE 1975 — Emanuel POCHE: Encyklopedie českého výtvarného umění. Praha 1975
- PRAHL 2001 — Roman PRAHL: Figurální malba a "národní klasika". In: Dějiny českého výtvarného umění III/1, 2001
- PRAHL 2012 — Roman PRAHL: Čeští malíři v Mnichově. In: Výtvarné umění mezi tradicí a modernou. Praha 2012
- REITHAROVÁ 2005 — Eva REITHAROVÁ: Josef Mánes: odkaz malířů Mánesovy rodiny. Praha 2005
- RITTERSBERG 1848 — Ludvík RITTERSBERG: Myšlenky o slovanském malířství. In: Květy a plody, 1848
- SÉM 1977 — Julius SÉM: Papírové peníze na území Československa 1762–1975. Hradec Králové 1977²
- SOBEK 2013 — Jiří SOBEK: Ornamentika fleuronné v rukopisu Mater verborum. In: Umění 2

LXI, 2013

SOUČKOVÁ 2016 — Ema SOUČKOVÁ: Graduály z dílny Jana Táborského (disertační práce na Katolické Teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze). Praha 2016

SCHOTTKY 1831 — Julius Max SCHOTTKY: Pergament Malereien des böhmischen Mittelalters, herausgegeben. 1831.

STEHLÍKOVÁ 2015 — Dana STEHLÍKOVÁ: Obkladová deska. In: Otevři zahradu rajskou. Benediktini v srdci Evropy 800-1300, 2014

ŠÁMAL 1940 — Jindřich ŠÁMAL: Mánesův diplom obce Karlínské kardinálu Schwarzenbergovi. In: Umění 13, 1940–41

TILSCHOVÁ 1942 — Anna Marie TILSCHOVÁ: Orlí Hnízdo. Praha 1942.

TYRŠ 1901 — Miroslav TYRŠ: Úvahy a pojednání o umění výtvarném. Praha 1901

TYRŠOVÁ 1899a — Renata TYRŠOVÁ: Diplom pro členy Dědictví sv. Cyrila a sv. Metoděje od Josefa Mánesa. In: Světozor XXXIII., 1899

TYRŠOVÁ 1899b — Renata TYRŠOVÁ: Josefa Mánesa práce obsahu náboženského. In: Světozor XXXIII., 1899

TYRŠOVÁ 1899c — Renata TYRŠOVÁ: Jak se u nás psalo o Josefu Mánesovi. In: Osvěta XXIX, 1899

URBÁNKOVÁ 1957 — Emma URBÁNKOVÁ: Rukopisy a vzácné tisky pražské Universitní knihovny. Praha 1957

VOLAVKA 1941 — Vojtěch VOLAVKA: Malířství 19. století. Praha 1941

VOLAVKOVÁ 1981 — Hana VOLAVKOVÁ: Josef Mánes: malíř vzorků a ornamentu. Praha 1981.

VOREL 2003 — Petr VOREL: Od českého tolaru ke světovému dolaru. Praha 2003

VRCHOTKA 1967 — Jaroslav Vrchotka: Dějiny Knihovny Národního muzea v Praze 1818–1892. Praha 1967

ŽÁKAVEC 1923 — František ŽÁKAVEC: Dílo Josefa Mánesa. Svazek II. Lid Československý. Praha 1923

Vyobrazení

A. Obrázky ornamentálních děl



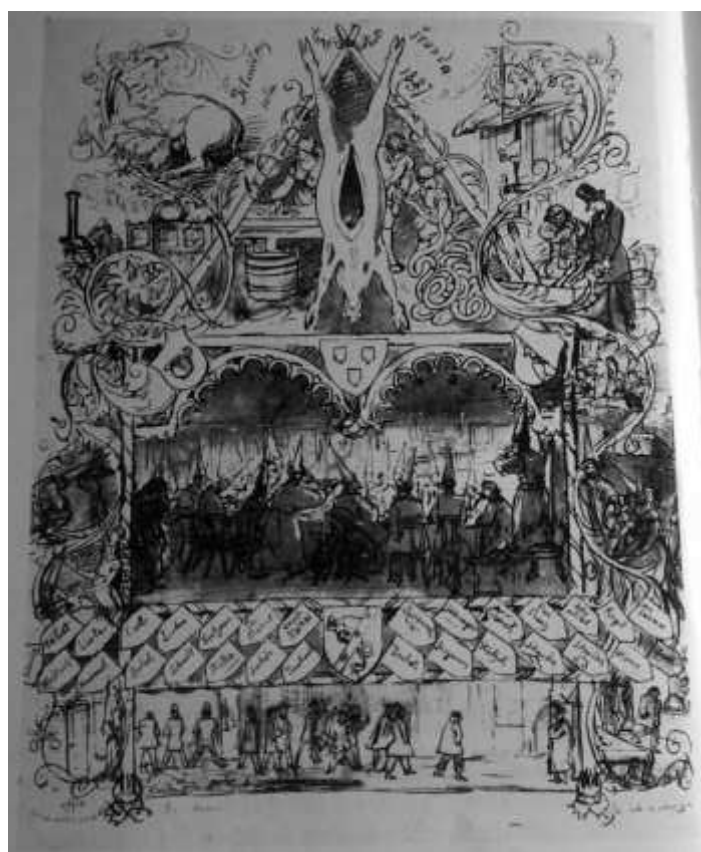
A.1) Ilustrace k národní písni Břetislav a Jitka, 1845. NG



A.2) Ilustrace k písni Dar na rozloučenou, 1845. NG



A.3) Záhloví časopisu Blahověst, 1847



A.4) Kresba Vepřové hody aneb Jitřiční švanda z Knihy svatolukášské, 1847, NG



A.5.1) Prapor Národní gardy v Sobotce – líc, 1848. Město Sobotka



A.5.2) Prapor Národní gardy v Sobotce – rub, 1848. Město Sobotka



A.6.1) Prapor Národní gardy v Hradci Králové – líc, 1848. MM v HK



A.6.2) Prapor Národní gardy v Hradci Králové – rub, 1848. MM v HK



A.7) Záhloví časopisu Unia Slowianska, 1848.



A.8) Legitimační lístek Jednoty výtvarných umělců, 1849. NG



A.9) Líbánky na Hané, 1849. NG



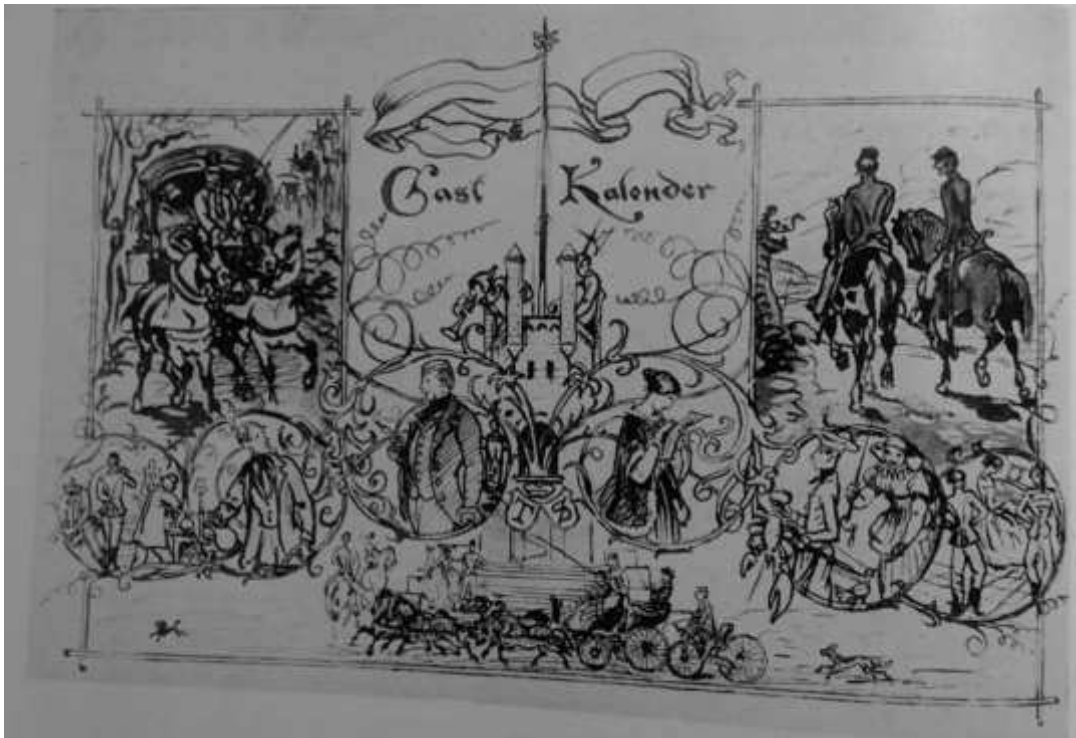
A.10) Návrh na diplom Jednoty výtvarných umělců v Praze, 1849. NG



A.11) Ornament z cyklu ilustrací k Hanselburgu, 1849-1850



A.12) Dopisní papíry, 1850. NG



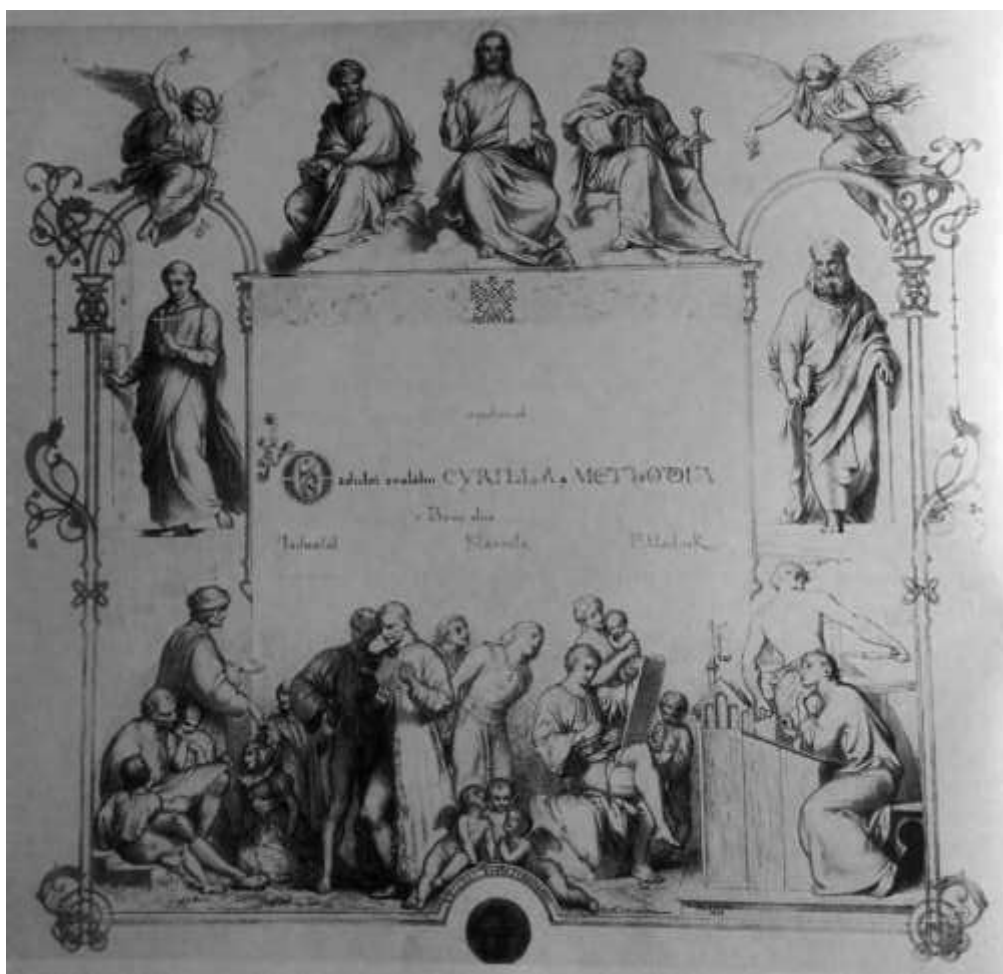
A.13) Titulní list knihy návštěv v zámku Čechy pod Kosířem, 1850. Muzeum v Prostějově



A.14) Titulní list knihy návštěv v zámku Čechy pod Kosířem, 1853



A.15) Turnaj na zámku v Čechách (První turnaj v Čechách), 1853.



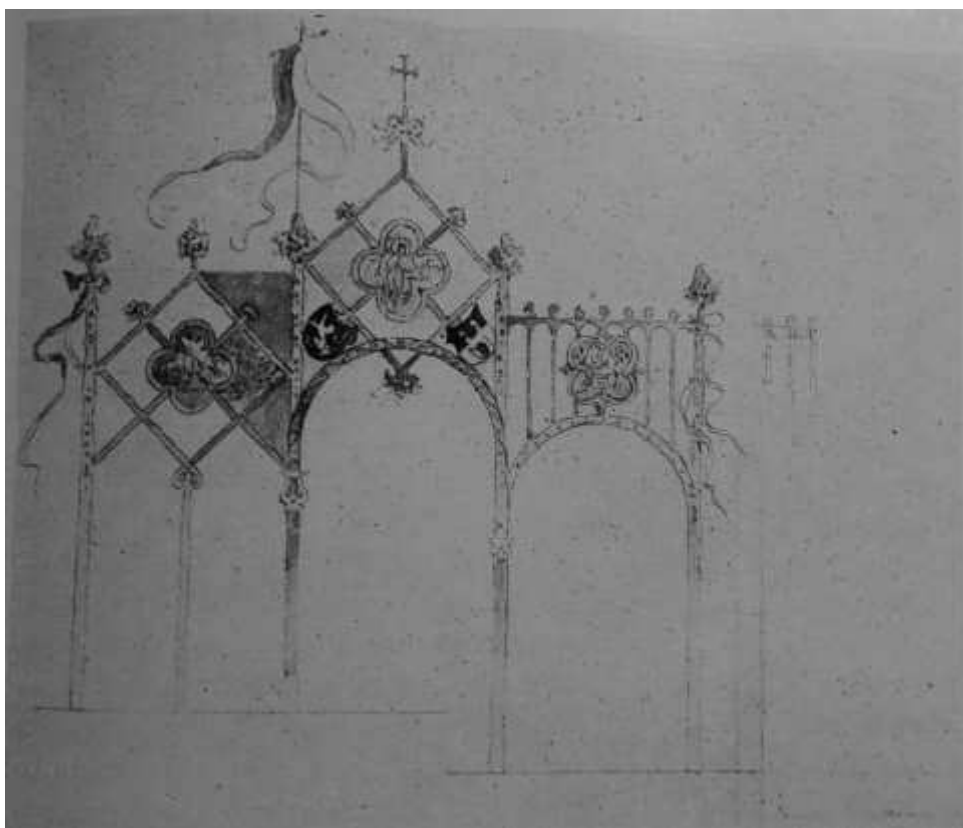
A.16.1) Návrh Diplomu pro členy Dědictví sv. Cyrila a sv. Metoděje, 1854. NG



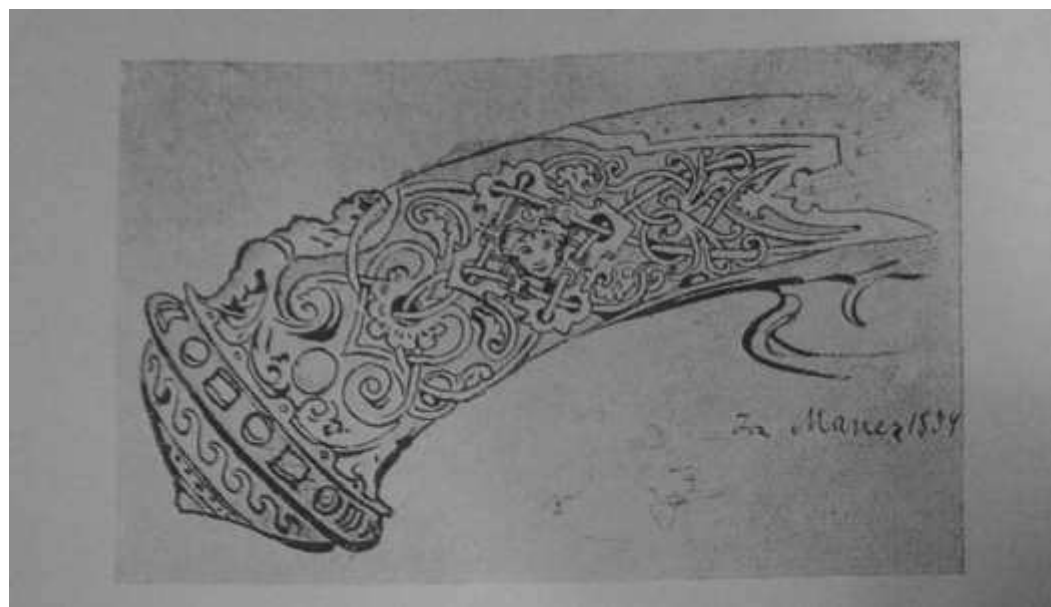
A.16.2) Diplom pro členy Dědictví sv. Cyrila a sv. Metoděje, 1854. NG



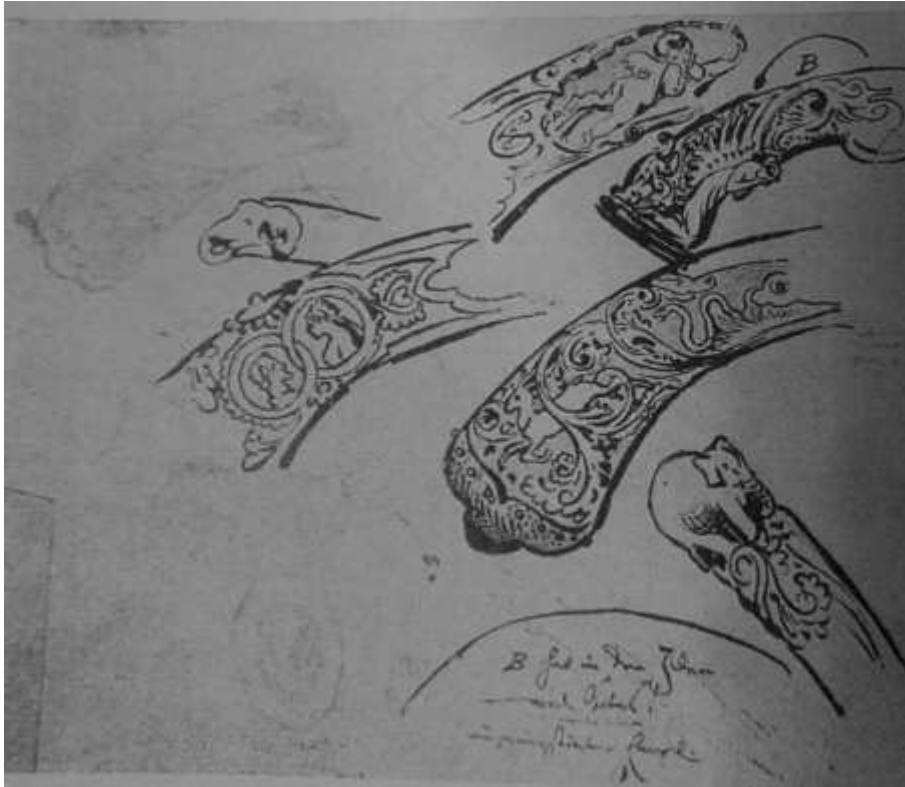
A.17) Dřevěná číše, 1854. MMP



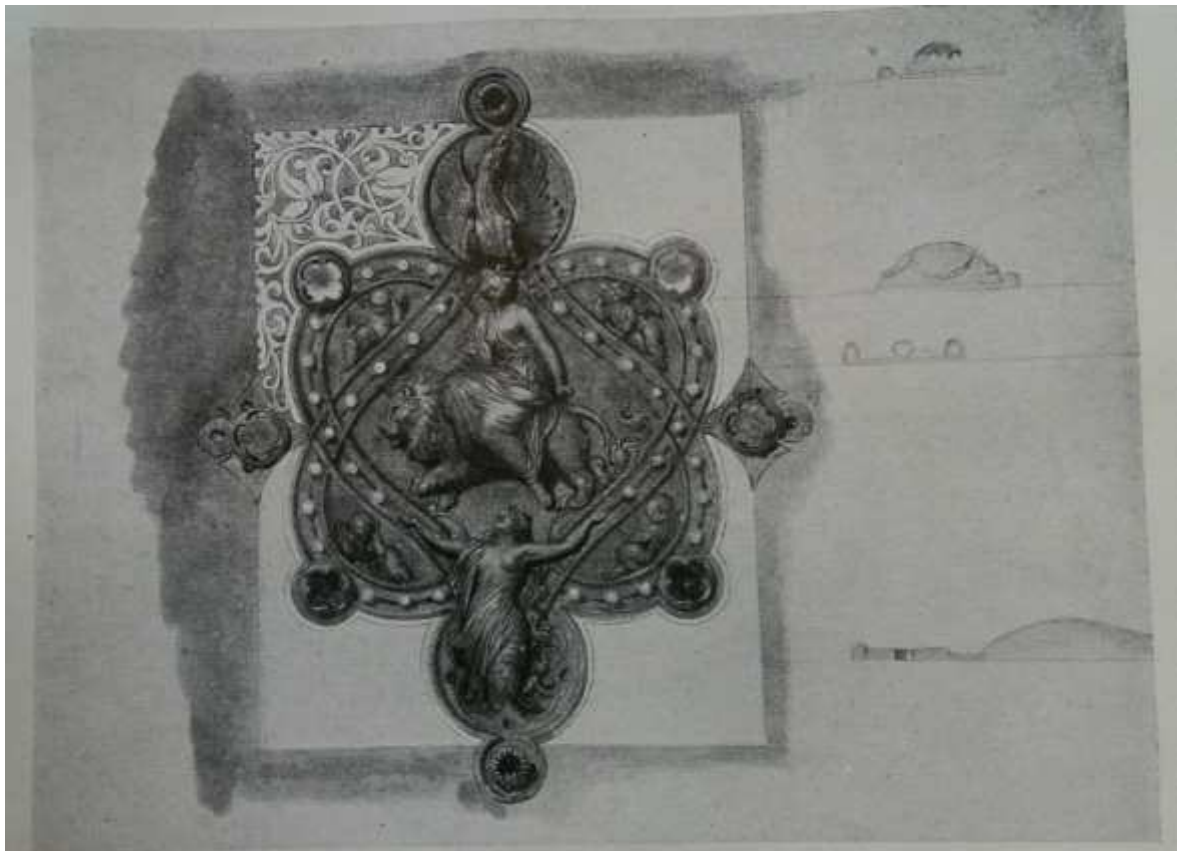
A.18) Návrh slavnostní brány, 1854



A.19.1) Návrh na výzdobu pažeb pistolí, po 1854. NG



A.19.2) Návrh na výzdobu pažeb pistolí, po 1854. NG



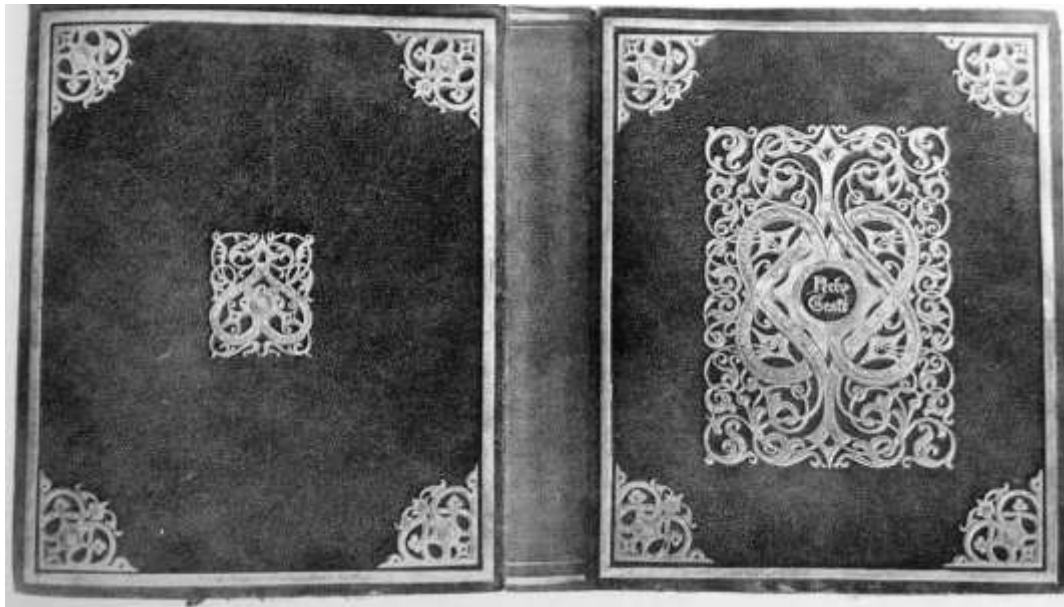
A.20.1) Návrh vazby literárního díla Perla Česká, 1854-1855. NG



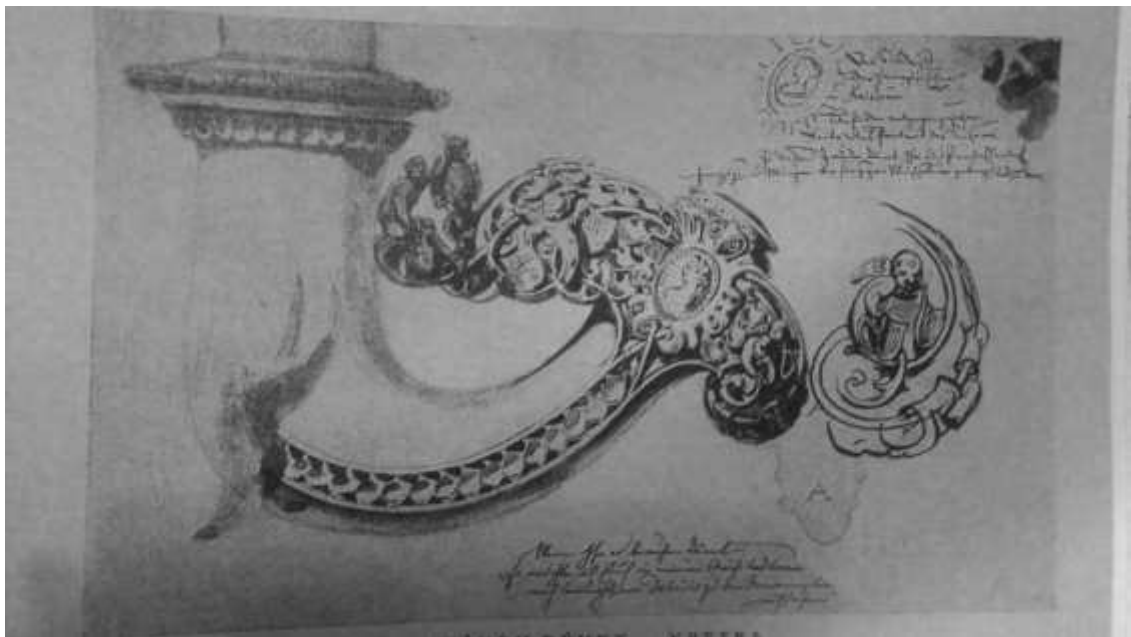
A.20.2) Návrh vazby literárního díla Perla Česká, 1854-1855. NG



A.20.3) Návrh vazby literárního díla Perla Česká, 1854-1855. NG



A.20.4) Vazba literárního díla Perla Česká, 1854-1855. NG



A.21) Návrh na dýmku pěnovku, 1855. NG



A.22.1) Cyklus Život na panském sídle – Hostina, 1856. NG



A.22.2) Cyklus Život na panském sídle – Tanec, 1856. NG



A.22.3) Cyklus Život na panském sídle, 1856. NG



A.22.4) Cyklus Život na panském sídle, 1856. NG



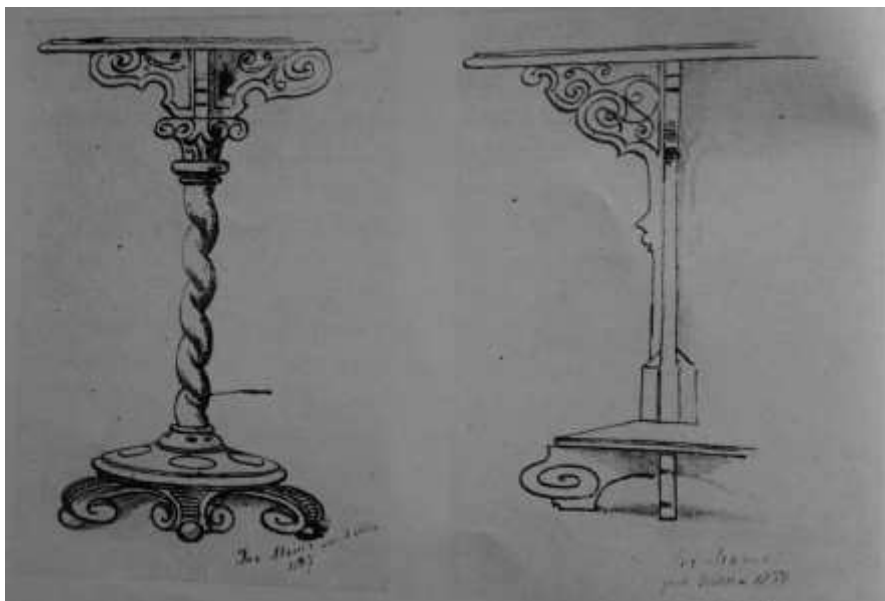
A.23) Ilustrace lidové písně Ukolébavka – Spi, Marjanko, spi, 1856. Kancelář prezidenta republiky



A. 24) Znak Sylva-Taroucců, 1856. NG



A.25) Žežulice, 1857. NG



A.26) Návrh na železný stolek, 1857



A.27) Záboj na skále, 1857-1859. NG



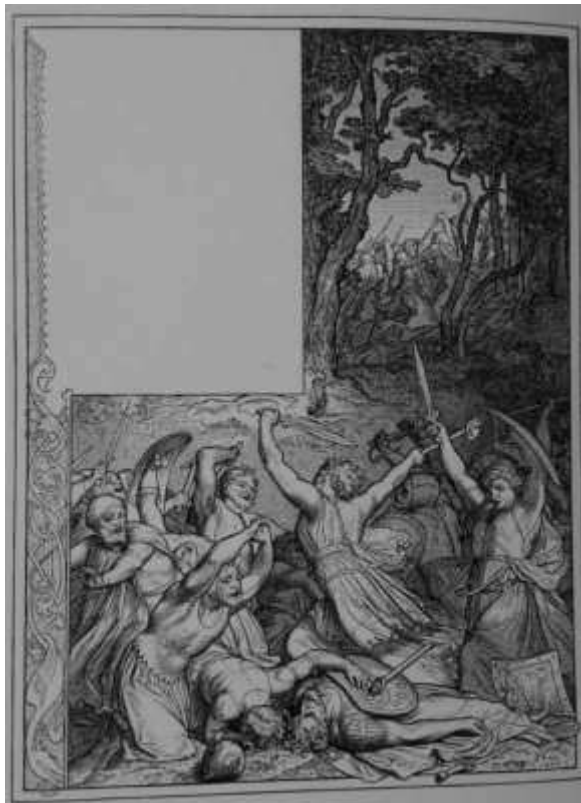
A.28) Skřivánek, 1857-1859. NG



A.29) Titulní list k časopisu Erinnerungen, 1859. NG



A.30) Vpád králova vojska, 1858. NG



A.31) Záboj a Slavoj v boji s Lud'kem, 1858. NG



A.32) Ilustrace lidové písně Potěcha, 1858-1860. NG



A.33) Studie k písni Vyprovázení, 1859. NG



A.34) Knihy Jahrbuch Deutscher Belletristik, 1859. NG



A.35) Návrh na obchodní navštívenku Karla Bellmana, 1859



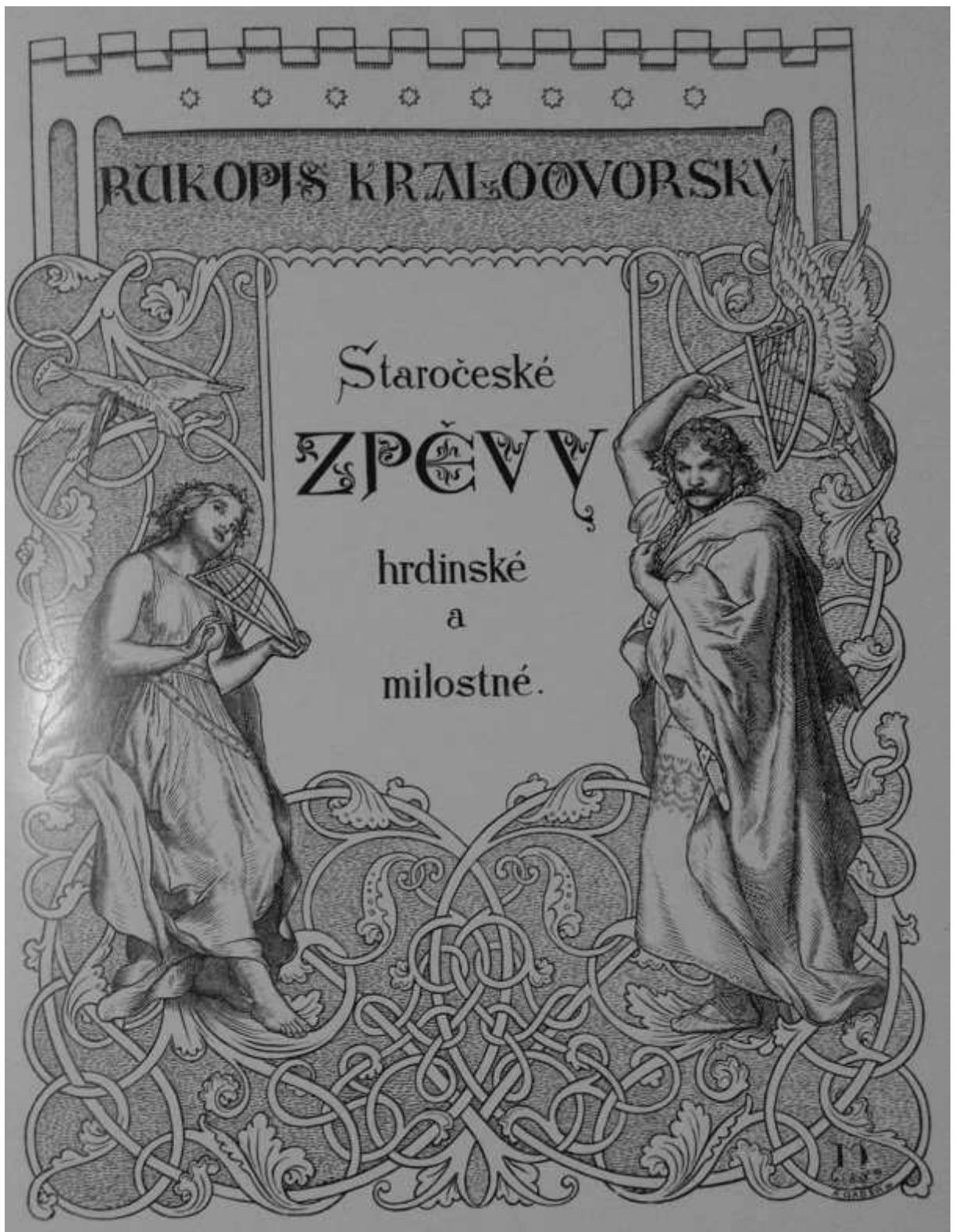
A.36) Obálka Sebraných spisů J. P. Koubka, 1859



A.37) Pozvánka k plesu zaměstnanců Bellmanova závodu, 1859



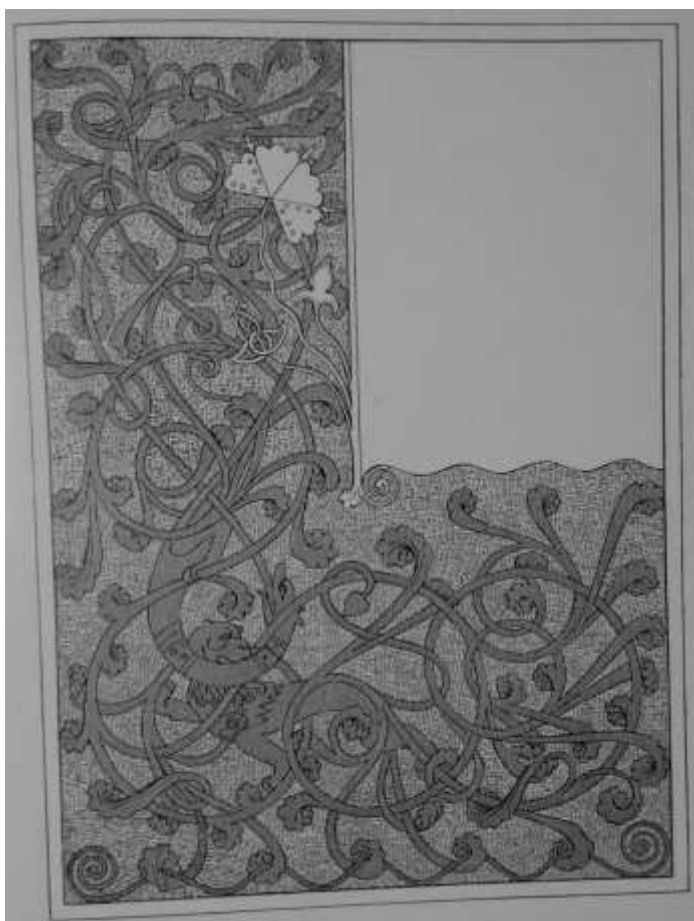
A.38.1) Návrh titulního listu Rukopisu Královédvorského, 1859. NG



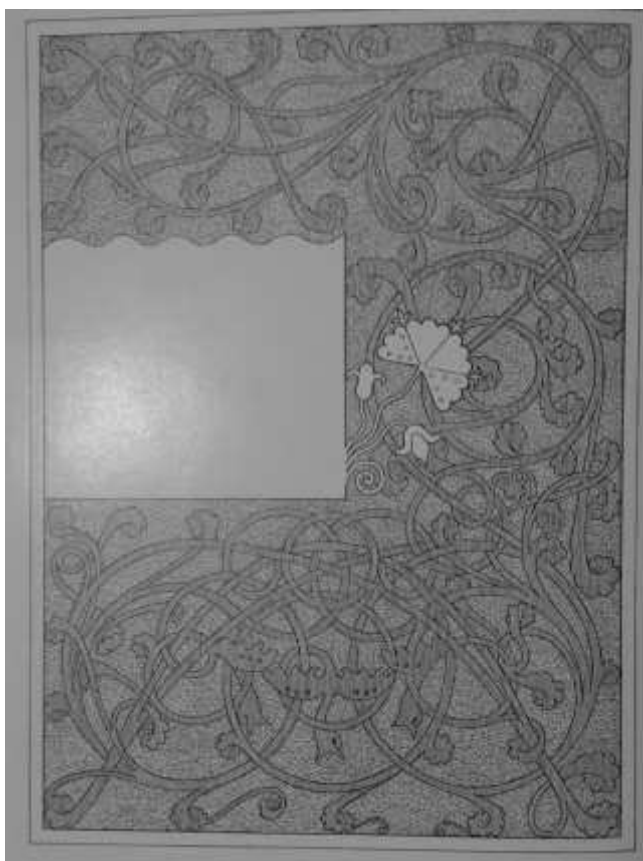
A.38.2) Titulní list Rukopisu Královedvorského, 1859. NG



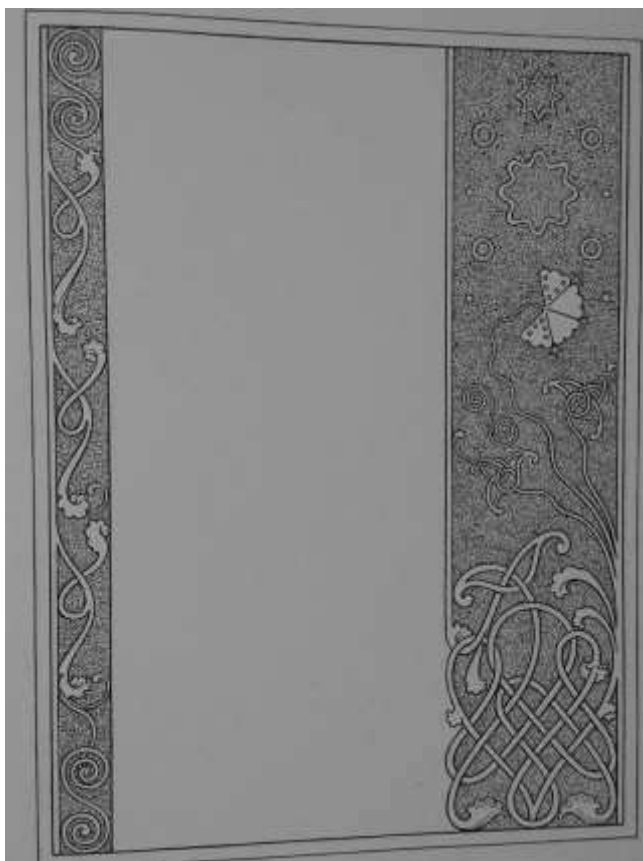
A.39) Návrh ilustrace Růže, 1860



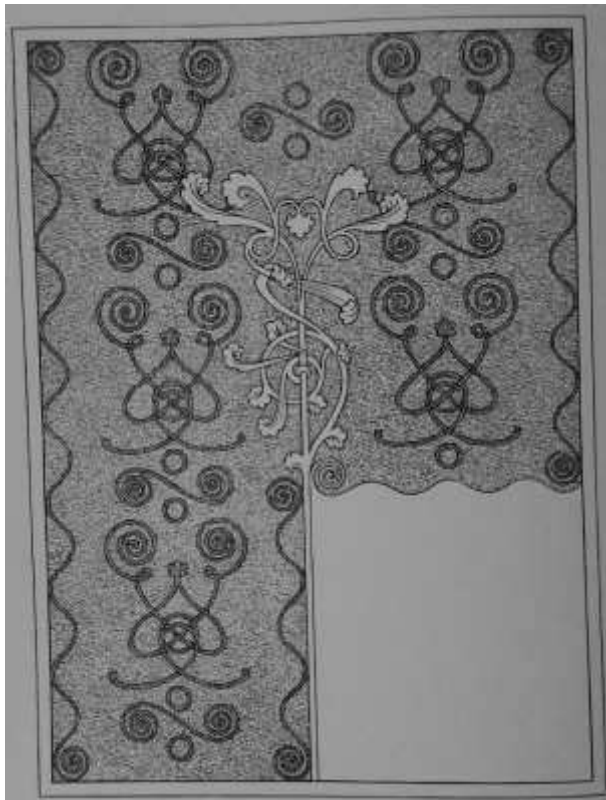
A.40) Ornamentální obruba s motivem pohlcování, 1860. NG



A.41) Ornamentální obruba s krahujci, 1860.



A.42) Ornamentální obruba z hvězd a karafiátu, 1860. NG



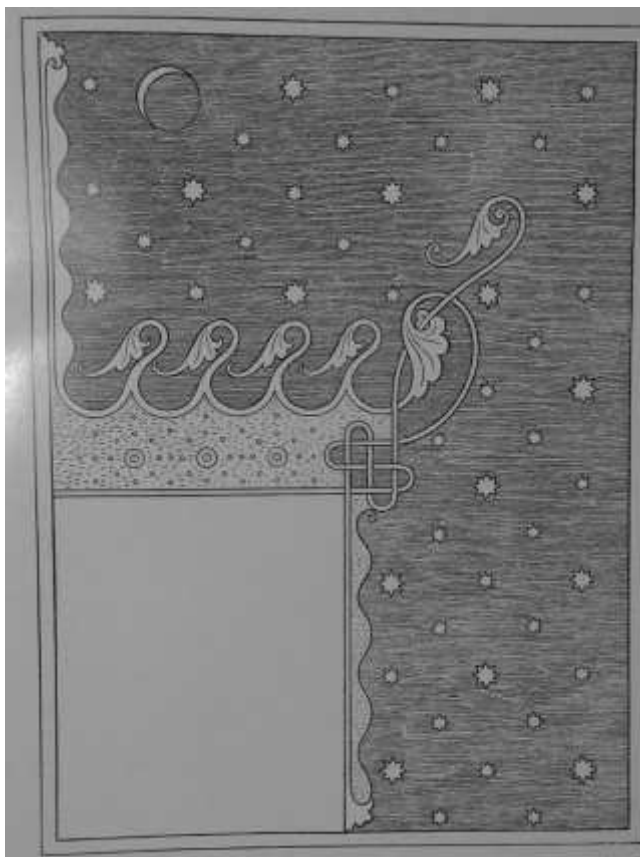
A.43) Ornamentální obruba s motivem stvolu a cifrování, 1860.



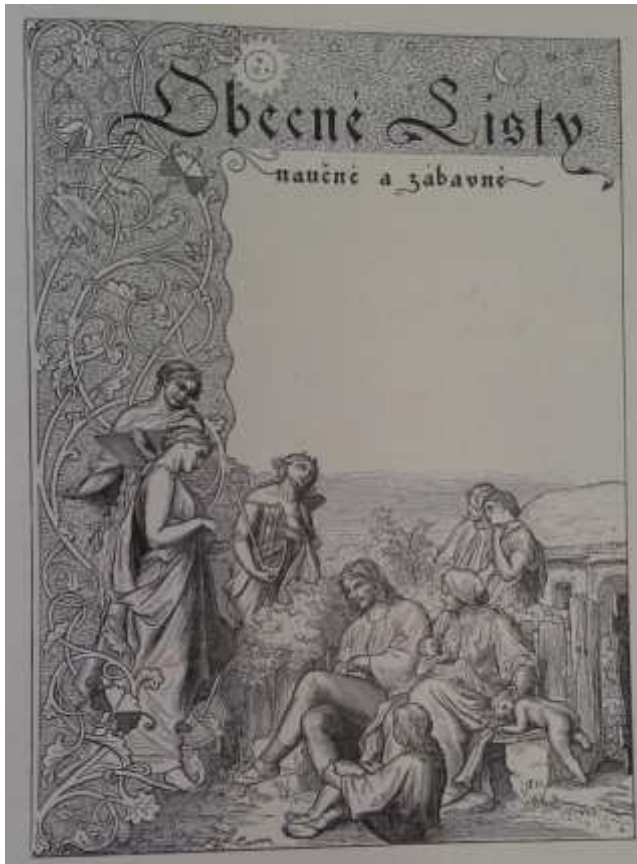
A.44) Ornamentální obruba s motivem popelnic, 1860.



A.45) Ornamentální obruba s motivem vztyčeného stvolu, 1860



A.46) Ornamentální obruba s lunou a hvězdami, 1860



A.47) Titulní list k Obecným listům, 1860. UPM



A.48) Vazba knihy Zpráva soudců, 1860



A.49) Titulní list knihy Zprávy soudců o dramatech z dějin slovanských, 1860



A.50) Záhloví časopisu von Haus zu Haus, 1860



A.51) Ilustrace lidové písně Pošta, 1860-1862. NG

Stareček.

а-ты-чу старе-ня!
 се-ду-на hlavu маю:
 за-віста го-сте-ні-ні, за-ку-гай ты
 не-сі-ні-ні, та-ты-чу ста-ре-ця!

A.52) Ilustrace lidové písně Stareček, 1860-1862. NG



A.53) Ilustrace lidové písně Babička, 1860-1862. NG



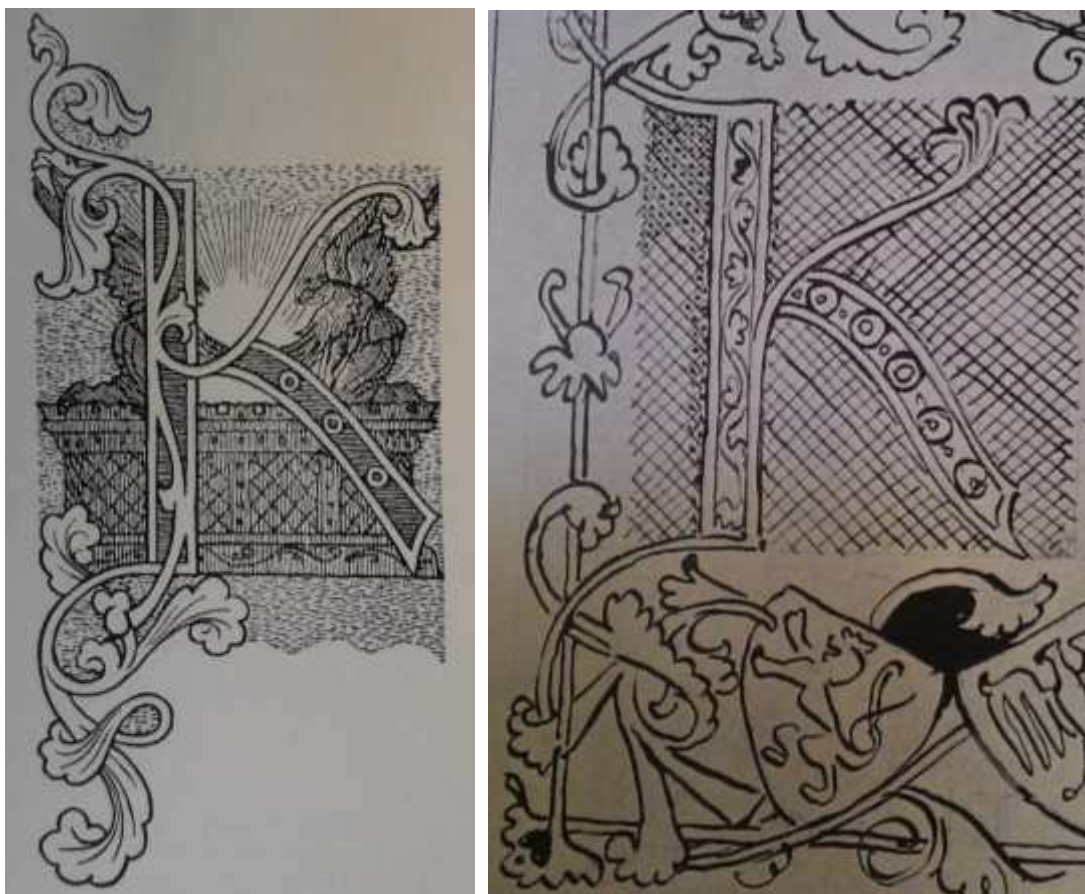
A.54) Ilustrace lidové písně Rakušanka a Moravanka, 1860-1862. NG



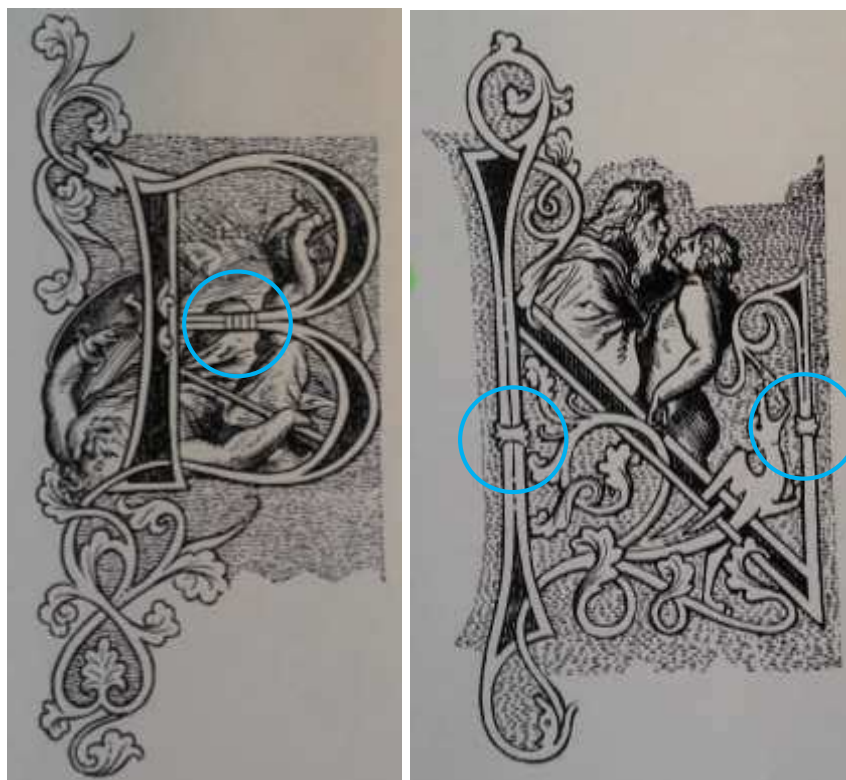
A.55) Bezděková bible, 1860-1864



A.56.1) Iniciály k Bezděkově Bibli, 1860-1864. NG



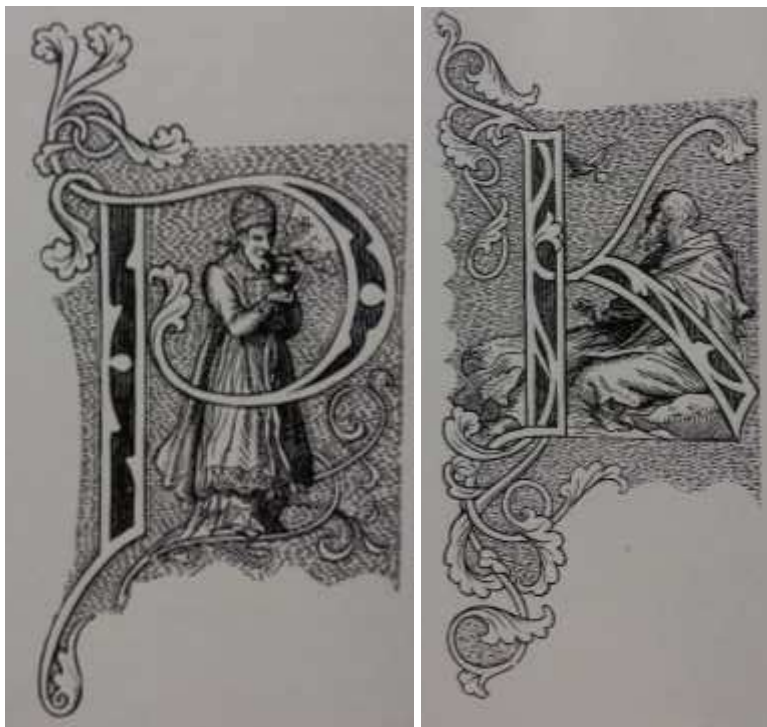
A.56.1.1) Porovnání iniciál K z Bezděkovi Bible a z obálky Českomoravské kroniky



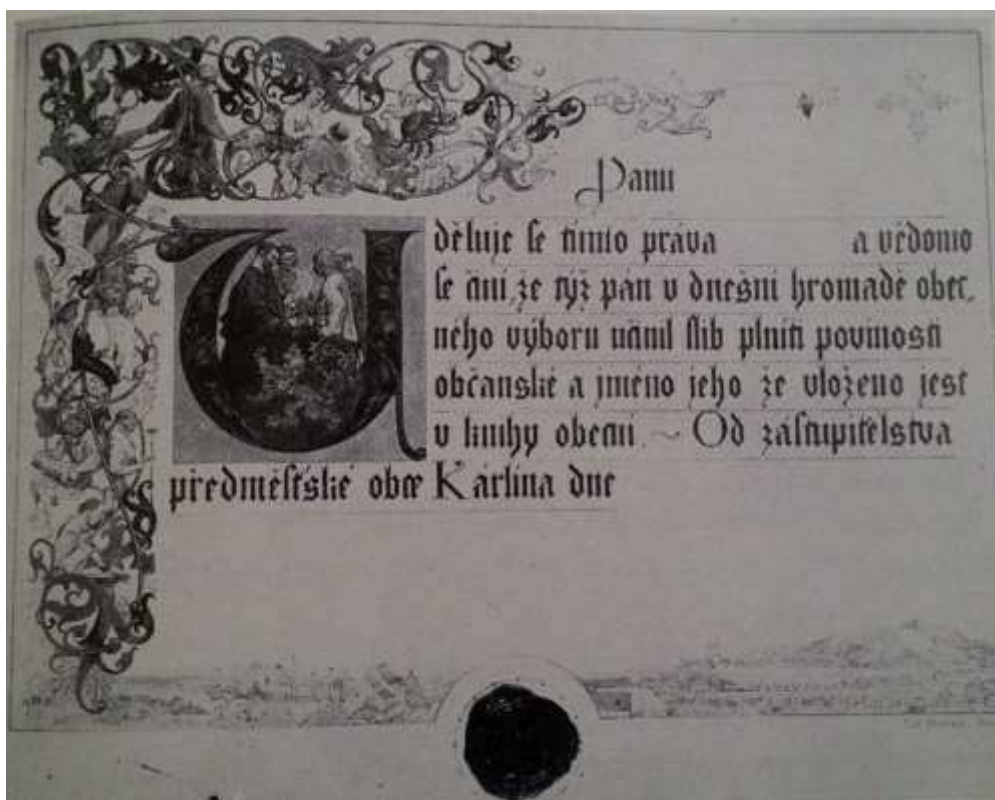
A.56.1.2) Iniciály B a N s detailem manžetky



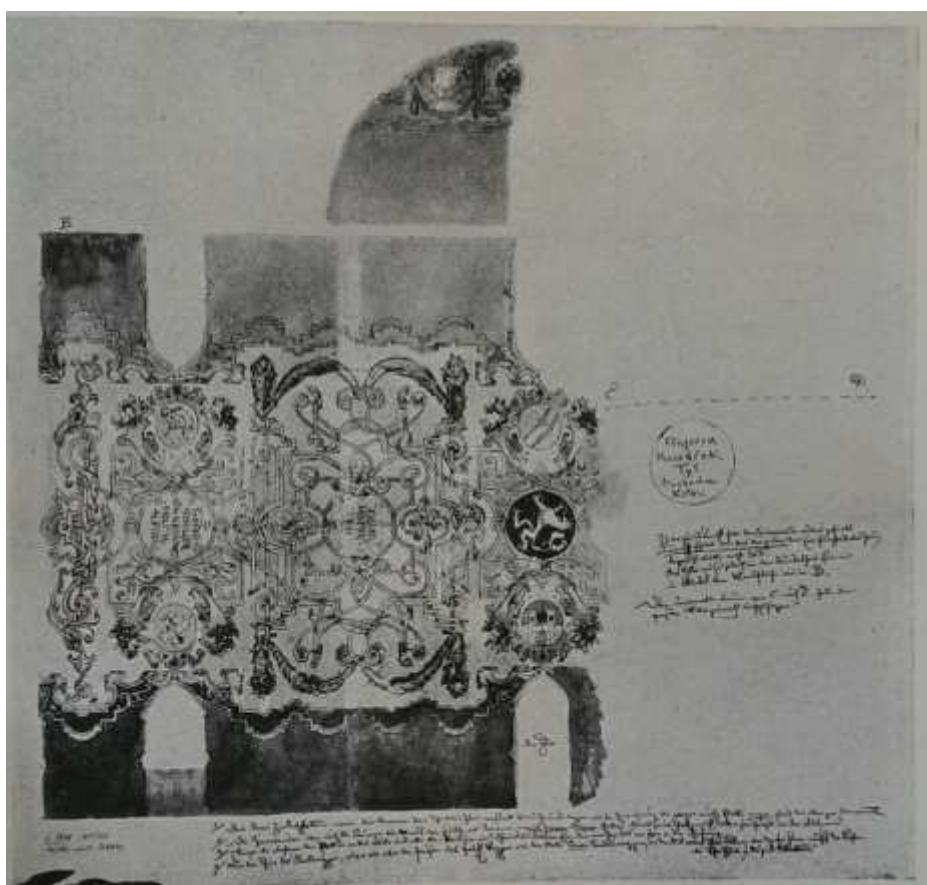
A.56.2) Iniciály k Bezděkově Bibli, 1860-1864. NG



A.56.2.1) Iniciály P a K



A.57) Diplom čestného občanství karlínské obce, 1861. NG



A.58) Návrh na výzdobu stropu divadelního sálu v Sobotce, 1861. Město Sobotka



A.59) Vějíř pro Giselu Silva-Tarouccovou, 1861. NG



A.60) Diplom města Sobotky F. Palackému, 1861. NG



A.61) Diplom města Sobotky F. L. Riegrovi, 1861. NG



A.62) Diplom města Karlína F. Palackému, 1861. NG



A.63) Diplom města Karlína F. L. Riegrovi, 1861. NG



A.64) Ilustrace Čestmír velí vytáhnout v boj, 1857-1860



A.65) Obálka Českomoravské kroniky, 1861. NG



A.66) Obchodní navštívenka firmy Farský s iniciálou F, 1862. NG



A.67) Vazba pamětní knihy obce Karlín, 1862. Archiv hl. m. Prahy



A.68) Titulní list pamětní knihy obce Karlín, 1862. Archiv hl. m. Prahy



A.69.1) Prapor pražského Hlaholu – líc, 1862. NG



A.69.2) Prapor pražského Hlaholu – rub, 1862. NG



A.70) Stuha k praporu pražského Hlaholu, 1862. NG



A.71) Prapor pro spolek Ratibor v Hořicích – rub, 1862, MM v Hořicích



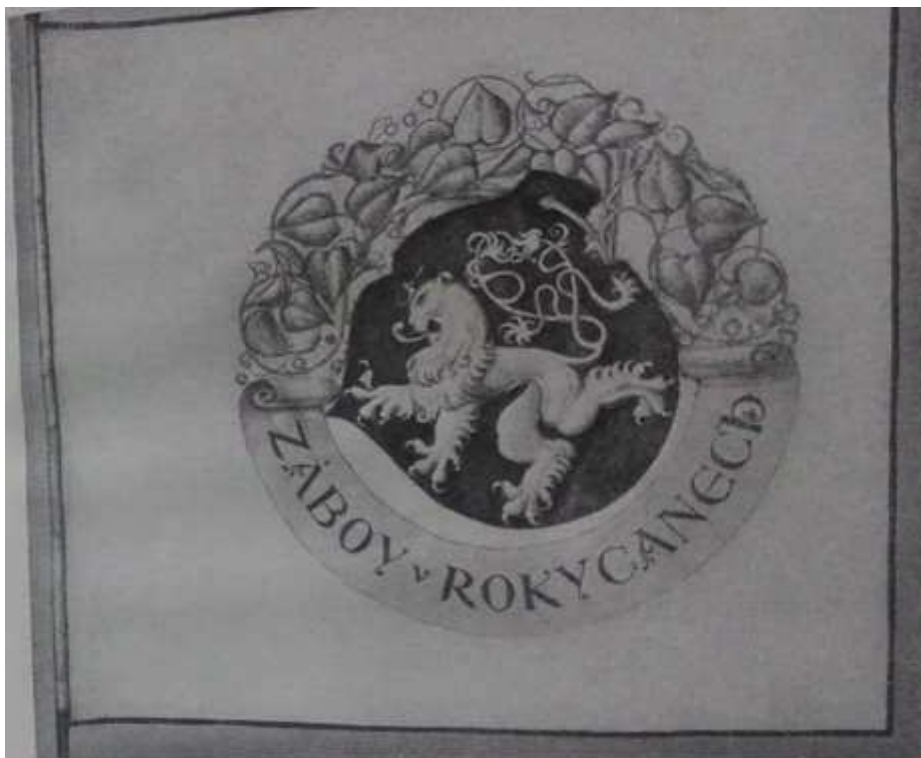
A.72.1) Prapor pro pelhřimovský Zábój – líc, 1862. Muzeum Pelhřimov Vysočiny



A.72.2) Prapor pro pelhřimovský Zábój – rub, 1862. Muzeum Pelhřimov Vysočiny



A.73.1) Prapor pro spolek Zábój v Rokycanech – líc, 1862



A.73.2) Prapor pro spolek Zábój v Rokycanech – rub, 1862



A.74.1) Prapor pražského Sokola – líc, 1862. NM – TMTVS



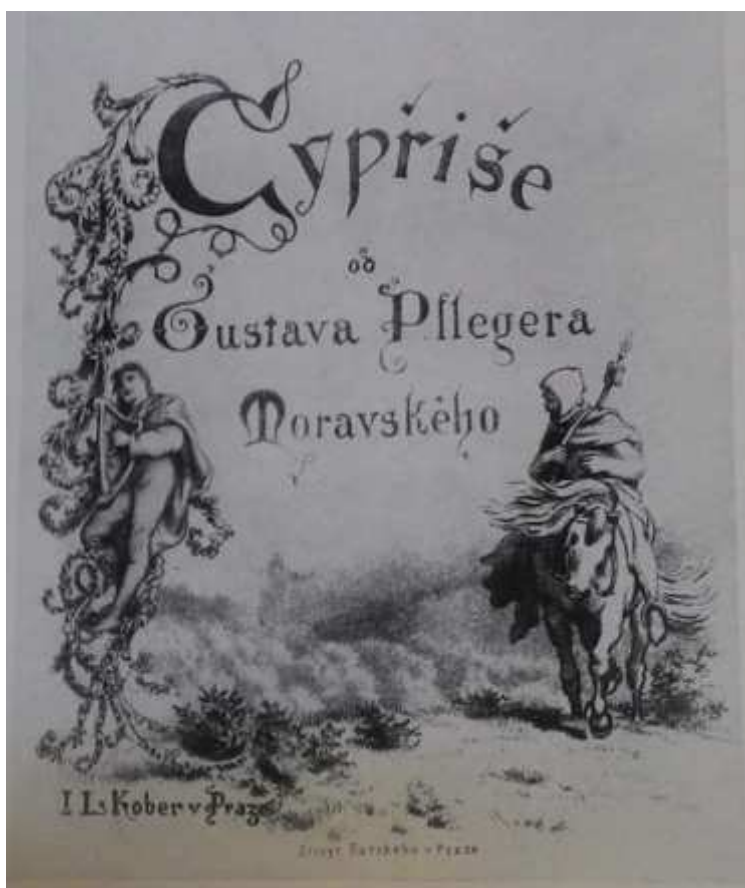
A.74.2) Prapor pražského Sokola – rub, 1862. NM – TMTVS



A.74.3) Stuha k praporu pražského Sokola, 1862. NM – TMTVS



A.74.4) Hrot k praporu pražského Sokola, 1862. NM – TMTVS



A.75) Obálka knihy Cypřiše od G. Pfliegera-Moravského, 1862



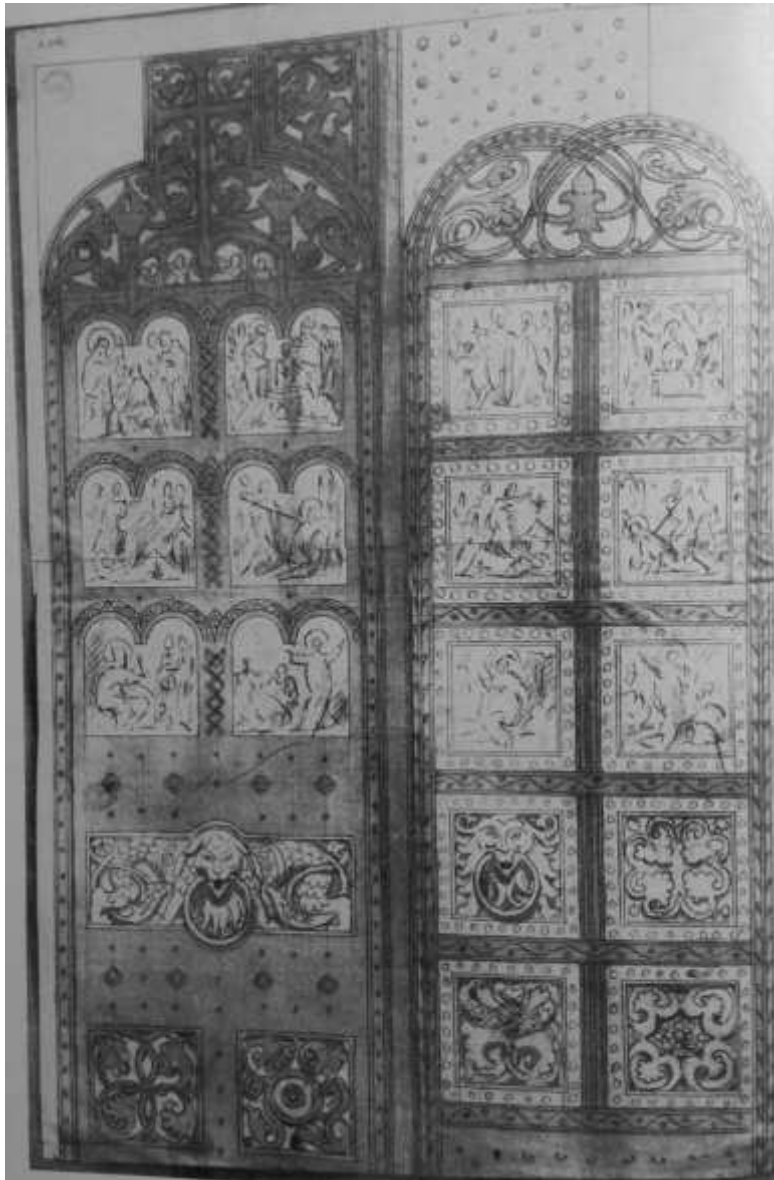
A.76) Návrh diplomu pro spolek českých stenografů, 1862-1863



A.77.1) Čestná adresa hraběti Vojtěchu Nostic-Reineckovi, 1863. NG



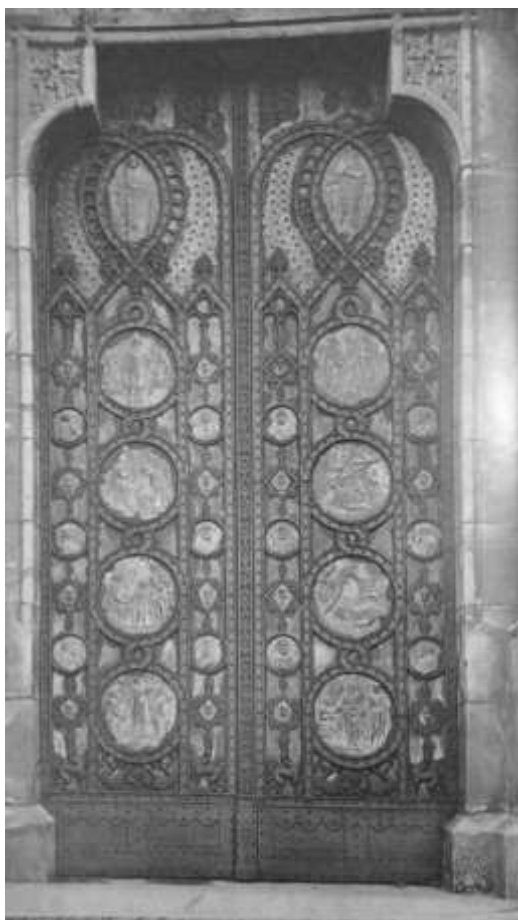
A.77.2) Čestná adresa hraběti Vojtěchu Nostic-Reineckovi – textová část, 1863. NG



A.80) Návrh dveří karlínského chrámu, 1863. MMP



A.81) Záhloví časopisu Umělecká beseda, 1863



A.82) Vrata karlínského chrám, 1863-1864



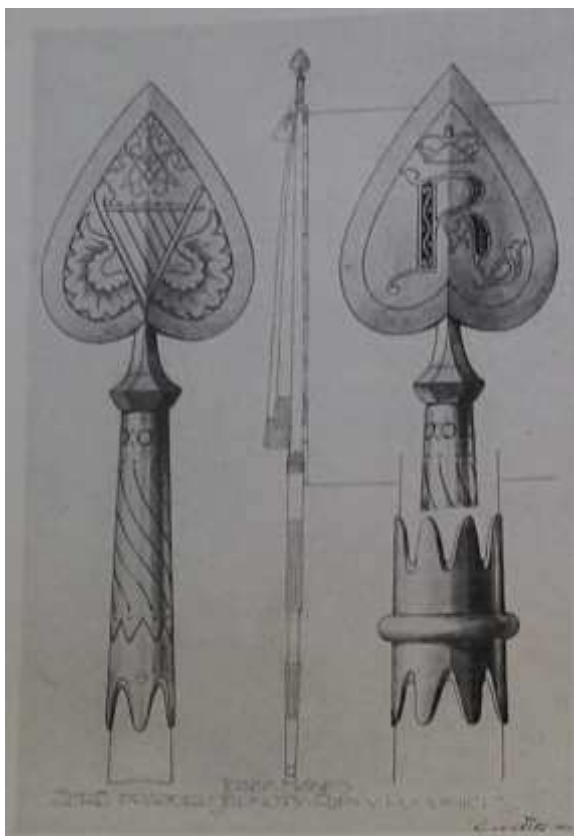
A.83.1) Návrh praporu Jednoty Říp v Roudnici nad Labem – líc, 1863-1864. NG



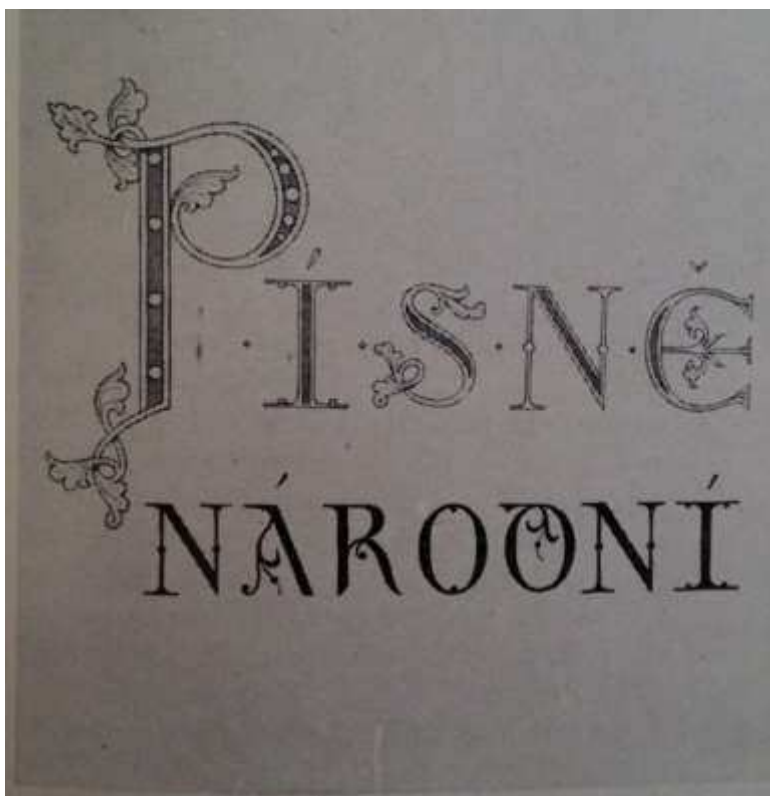
A.83.2) Prapor Jednoty Říp v Roudnici nad Labem – líc, 1863-1864. NG



A.83.3) Stuha praporu Jednoty Říp v Roudnici nad Labem, 1863-1864. NG



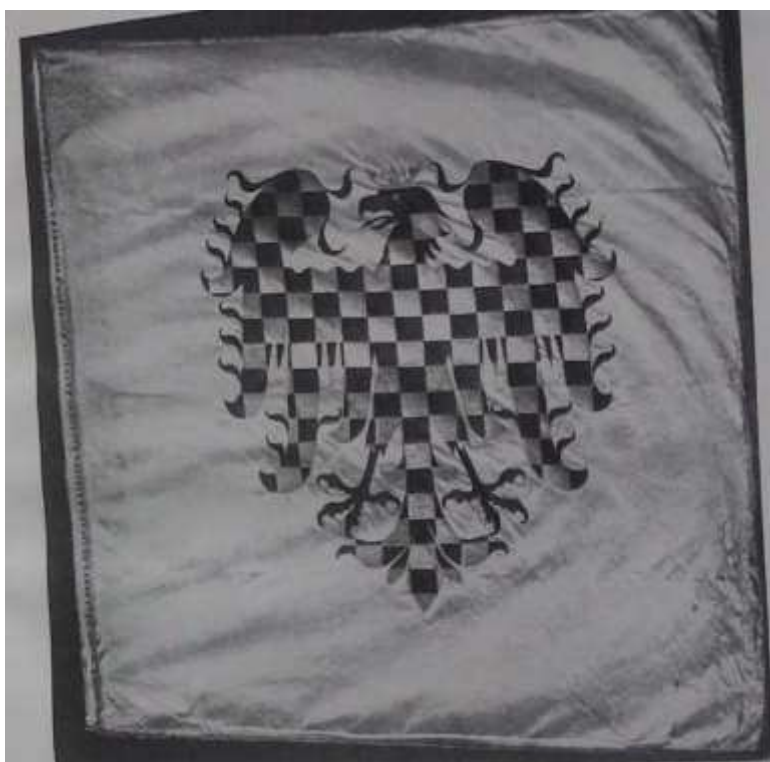
A.83.4) Hrot praporu Jednoty Říp v Roudnici nad Labem, 1863-1864. NG



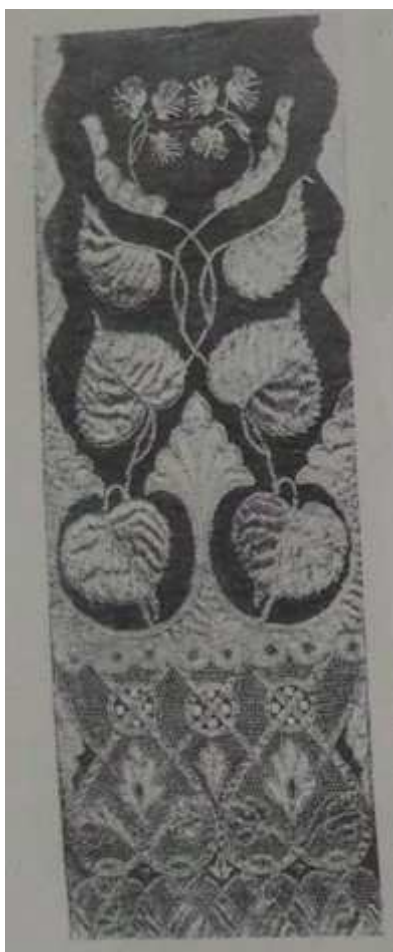
A.84) Písně národní, titul prémie Umělecké besedy, 1864



A.85.1) Prapor pro spolek Rastislav v Blansku – líc, 1863-1864. Moravská galerie v Brně



A.85.2) Prapor pro spolek Rastislav v Blansku – rub



A.85.3) Stuha k praporu pro spolek Rastislav v Blansku, 1863-1864. Moravská galerie v Brně



A.86) Vějíř Jany, baronky Kocové z Dobrše, 1865



A.87) Orloj, 1865-1866. MMP



A.88) Honni soit, qui mal y pense, 1866. NG



A.89) Recept pro hraběnkou Helenu Silva-Tarouccù, 1866. NG



A.90) Záhloví časopisu Květy, 1867. NG



A.91.1) Prapor pro Spolek strojníků v Karlíně – líc, 1868. MMP



A.91.2) Prapor pro Spolek strojníků v Karlíně – rub, 1868. MMP



A.92) Prapor pro zpěvácky spolek Lukes – líc, 1868. NG




A.93) Tři vínky, 1870. NG



A.94) Náčrty ilustrace k písni Výhra, 50.-60. léta 19. století

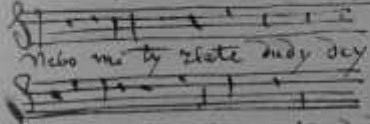


A.95) Náčrt ilustrace k písni Nepořádná, 50.-60. léta 19. století



V pivu duch hudobny

Zadadey dudackhu, zadadey!



Nebo mi ty zlate duzy dey

"Mus bych ga ty zlate' duzy dal
 Rad by lichn ga na mē zadudel."
 Zadadey dudackhu, gah unyjs
 Gah ty kham dobre rozumys
 "Jak pakh bych ga dobre zadudel,
 Jeste som pribycha nehmubel
 Až ga ze pivnička nabumleba,
 Písom tepsem dobre zadudem."

A.96) Náčrt ilustrace k písni V pivu duch hudební, 50.-60. léta 19. století



Uprímnost nad krásu

Kdyby moje milá



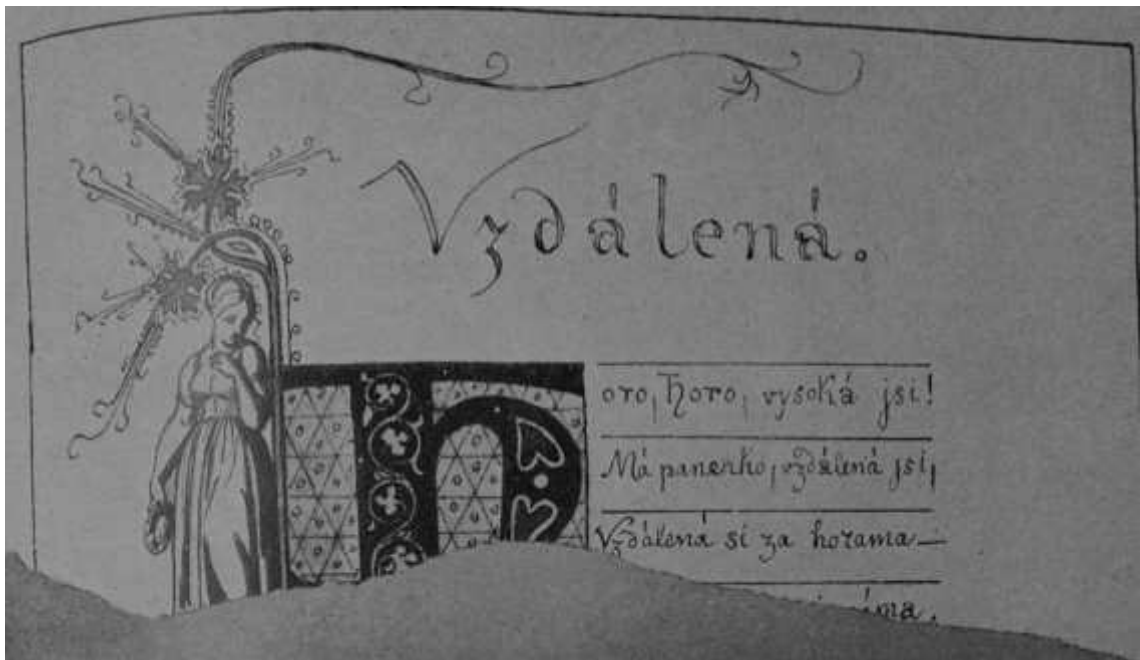
Same pentle byla;

* všem se libila,
 * ja si ji, přesto nevšemu
 všemu ja si uprimnan diviči;
 Jába mále jin jebneš Kyllici,
 Proste oš, jako ja,
 Ach! jako ja.

A.97) Náčrt ilustrace k písni Uprímnost nad krásu, 50.-60. léta 19. století



A.98) Náčrt ilustrace k písni Vitoušek, 50.-60. léta 19. století



A.99.1) Ilustrace písňe Vzdálená I, 50.-60. léta 19. století



A.99.2) Ilustrace písně Vzdálená II, 50.-60. léta 19. století



A.100.1) Ilustrace k písni Břetislav I, 50.-60. léta 19. století



A.102) Ilustrace písně Strachy, 50.-60. léta 19. století



A.103) Ilustrace písně Stará láska 50.-60. léta 19. století

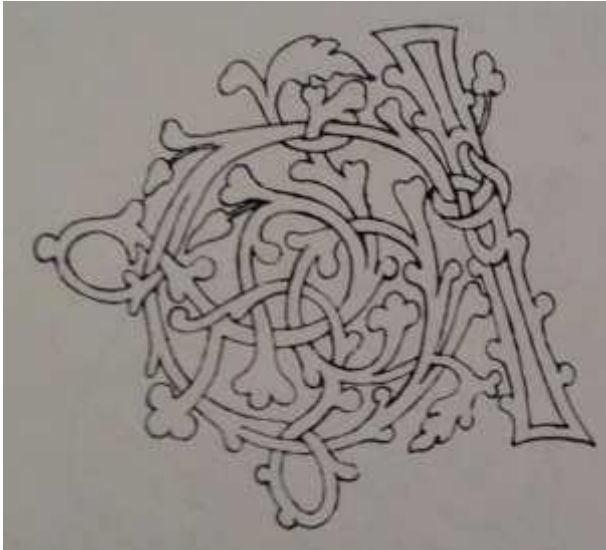
B. Ostatní relevantní obrázky



B.1) Ornament ze Slovákého domku, 1854



B.2) Studie slovákého ornamentu, 1854



B.3) Románská iniciála A ze čtvrté iluminace Gumpoldovy legendy z kodexu Wolfenbutelského



B.4) Románská iniciála P s motivem pohlcování zvířat



B.7.1) Liber Viaticus (XIII A 12), fol. 9v - detail



B.7.2) Pergament Malereien des böhmischen Mittelalters, herausgegeben von prof. Julius Max Schottky, s. 3 – detail



B.8.1) Bankocetle ze 40.–60. let 19. století



B.8.5) Bankocetle ze 40.–60. let 19. století



B.8.6) Bankocetle ze 40.–60. let 19. století



B.8.7) Bankocetle ze 40.–60. let 19. století



B.9.1) Antifonář z Bíliny (R 85), fol. 92v, iniciála P s Nanebevstoupením Páně a se sovou. Teplice, Okresní archiv, Děkanský úřad Bílina



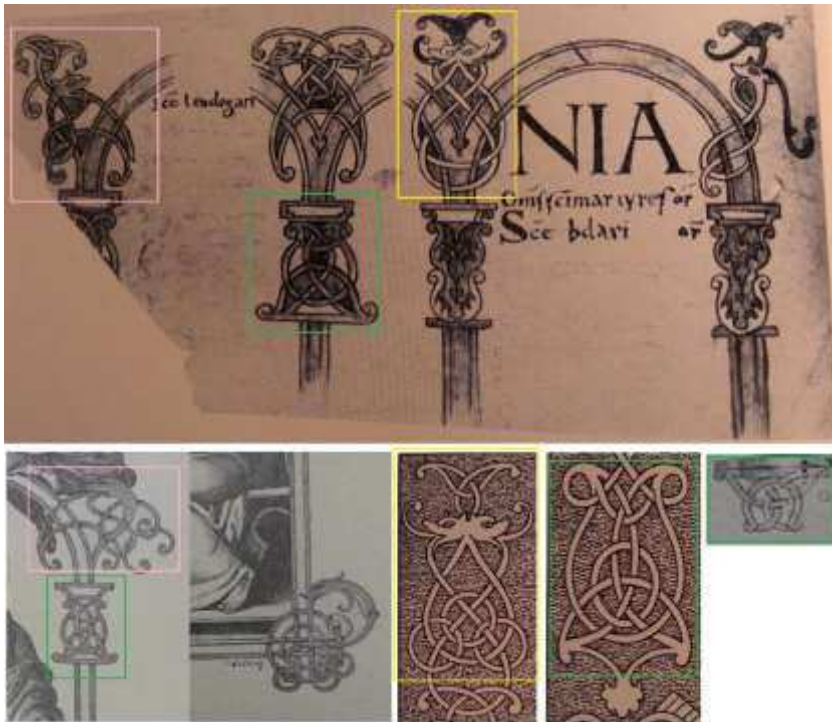
B.9.2) Antifonář z Bíliny (R 85), začátek officia Božího těla, sova. Teplice, Okresní archiv, Děkanský úřad Bílina



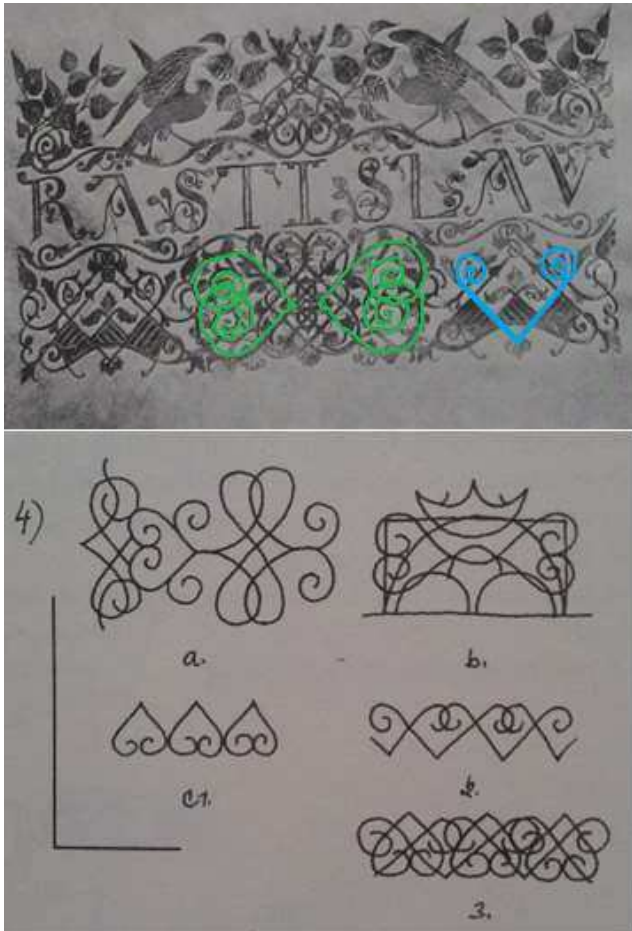
B.10) Mater verborum (X A 11), fol. 1r, úvodní iniciála v rukopisu, detail sovy, okolo roku 1240. Knihovna NM



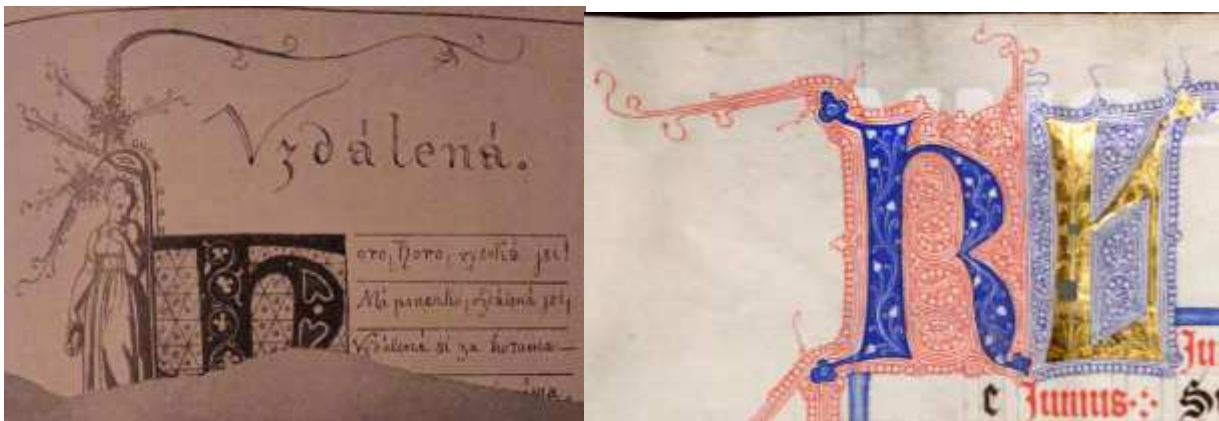
B.11) Chrudimský kancionál (MS 12580), fol. 017.005; 017.051; 017.097; 017.107; 017.110; 017.113, 1530–1549. Okresní muzeum Chrudim.



B.12) Porovnání pauzy litanií a děl, která z ní vycházejí



B.13) Porovnání detailu z líce praporu spolku Rastislav v Blansku a obrázku byzantských arabesk KUBÍK 2016, 445, Tab. I.4)4a.-c)



B.14) Srovnání iniciály v písni Vzdálená I s iniciálou z Liber Viaticus, fol. 4v



B.15) Porovnání miniatur z křižovnického breviáře Velmistra Lva a kalendářní desky orloje

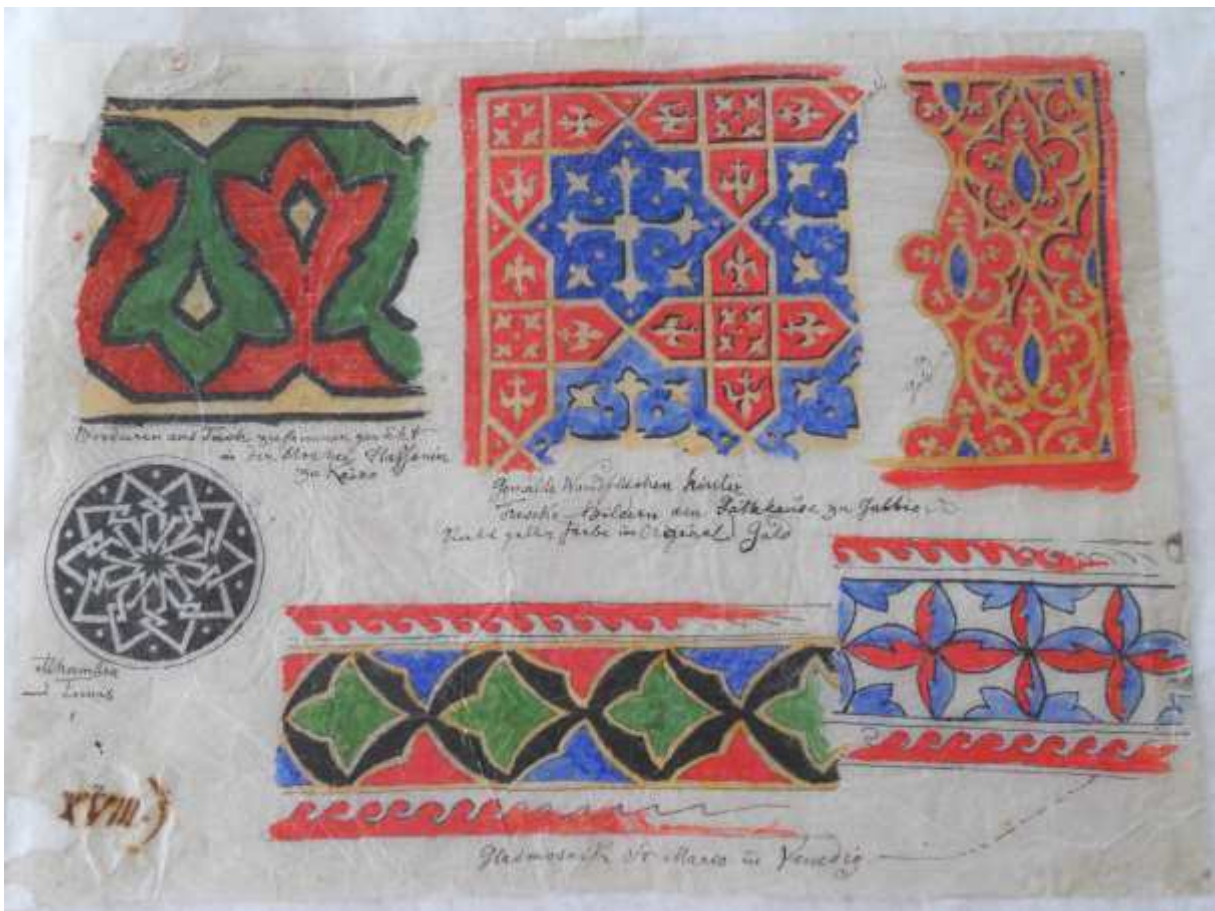
C. Pauzy z Uměleckoprůmyslového muzea v Praze



C.1) Pauza 1. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze



C.2) Pauza litaníí



C.3) Pauza 3. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze



C.4) Pauza 4. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze



C.5) Pauza 5. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze



C.6) Pauza 6. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze



C.7) Pauza 7. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze



C.8) Pauza 8. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze



C.9) Pauza 9. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze



C.10) Pauza 10. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze



C.11) Pauza 11. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze



C.12) Pauza 12. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze



C.13) Pauza 13. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze



C.14) Pauza 14. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze



C.15) Pauza 15. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze



C.16) Pauza 16. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze



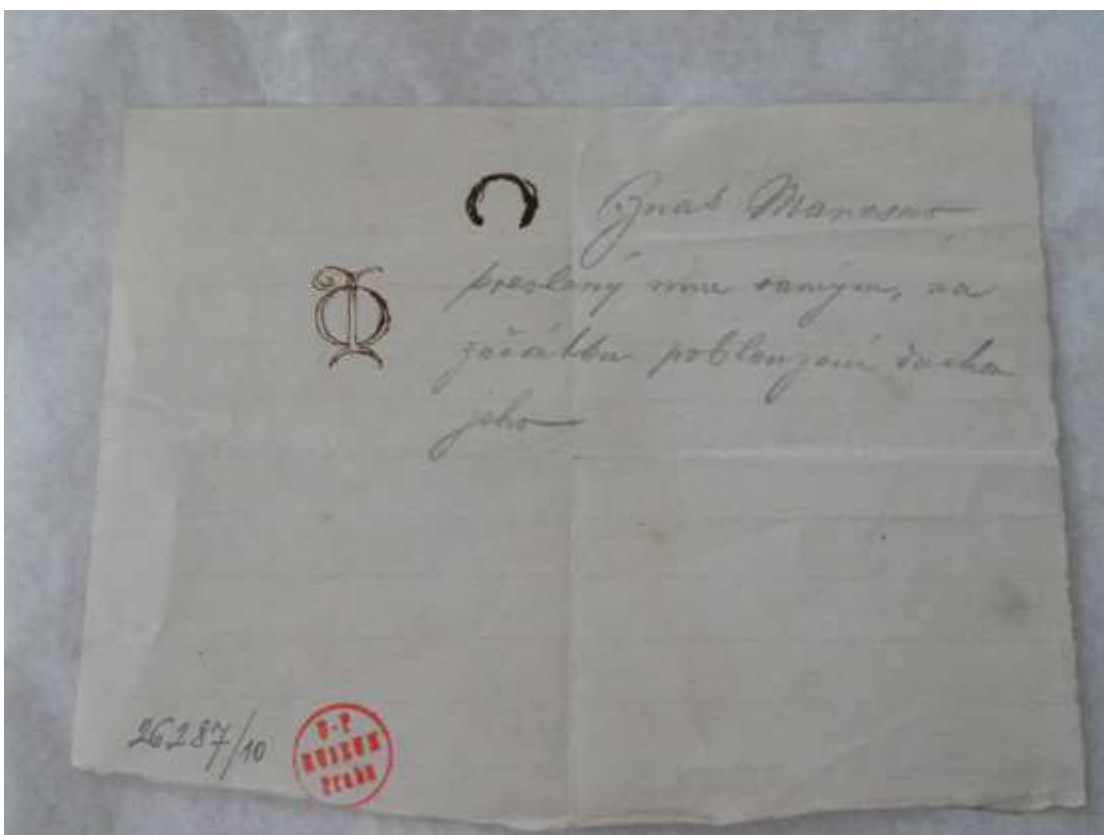
C.17) Pauza 17. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze



C.18) Pauza 18. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze



C.19) Pauza 19. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze



C.20) Mánesova signatura. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze

Seznam vyobrazení

- A.1) Ilustrace k národní písni Břetislav a Jitka, 1845. NG. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.2) Ilustrace k písni Dar na rozloučenou, 1845. NG. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.3) Záhloví časopisu Blahověst, 1847. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.4) Kresba Vepřové hody aneb Jitriční švanda z Knihy svatolukášské, 1847, NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.5.1) Prapor Národní gardy v Sobotce – líc, 1848. Město Sobotka. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.5.2) Prapor Národní gardy v Sobotce – rub, 1848. Město Sobotka. Reprodukce z: MATĚJČEK 1927
- A.6.1) Prapor Národní gardy v Hradci Králové – líc, 1848. MM v HK. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.6.2) Prapor Národní gardy v Hradci Králové – rub, 1848. MM v HK. Reprodukce z: MATĚJČEK 1927
- A.7) Záhloví časopisu Unia Slowianska, 1848. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.8) Legitimační lístek Jednoty výtvarných umělců, 1849. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.9) Líbánky na Hané, 1849. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.10) Návrh na diplom Jednoty výtvarných umělců v Praze, 1849. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.11) Ornament z cyklu ilustrací k Hanselburgu, 1849–1850. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.12) Dopisní papíry, 1850. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.13) Titulní list knihy návštěv v zámku Čechy pod Kosířem, 1850. Muzeum v Prostějově. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.14) Titulní list knihy návštěv v zámku Čechy pod Kosířem, 1853. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.15) Turnaj na zámku v Čechách (První turnaj v Čechách), 1853.
- A.16.1) Návrh Diplomu pro členy Dědictví sv. Cyrila a sv. Metoděje, 1854. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.16.2) Diplom pro členy Dědictví sv. Cyrila a sv. Metoděje, 1854. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.17) Dřevěná číše, 1854. MMP. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.18) Návrh slavnostní brány, 1854. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.19.1) Návrh na výzdobu pažeb pistolí, po 1854. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.19.2) Návrh na výzdobu pažeb pistolí, po 1854. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972

- A.20.1) Návrh vazby literárního díla Perla Česká, 1854–1855. NG. Reprodukce z: MATĚJČEK 1927
- A.20.2) Návrh vazby literárního díla Perla Česká, 1854–1855. NG. Reprodukce z: MATĚJČEK 1927
- A.20.3) Návrh vazby literárního díla Perla Česká, 1854–1855. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.20.4) Vazba literárního díla Perla Česká, 1854–1855. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.21) Návrh na dýmku pěnovku, 1855. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.22.1) Cyklus Život na panském sídle – Hostina, 1856. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.22.2) Cyklus Život na panském sídle – Tanec, 1856. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.22.3) Cyklus Život na panském sídle, 1856. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.22.4) Cyklus Život na panském sídle, 1856. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.23) Ilustrace lidové písně Ukolébavka – Spi, Marjánko, spi, 1856. Kancelář prezidenta republiky. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A. 24) Znak Sylva–Taroucců, 1856. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.25) Žežulice, 1857. NG. Reprodukce z: MATĚJČEK 1927
- A.26) Návrh na železný stolec, 1857. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.27) Zábój na skále, 1857–1859. NG. Reprodukce z: MATĚJČEK 1927
- A.28) Skřivánek, 1857–1859. NG. Reprodukce z: MATĚJČEK 1927
- A.29) Titulní list k časopisu Erinnerung, 1859. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.30) Vpád králova vojska, 1858. NG. Reprodukce z: MATĚJČEK 1927
- A.31) Zábój a Slavoj v boji s Lud'kem, 1858. NG. Reprodukce z: MATĚJČEK 1927
- A.32) Ilustrace lidové písně Potěcha, 1858–1860. NG. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.33) Studie k písni Vyprovázení, 1859. NG. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.34) Knihy Jahrbuch Deutscher Belletristik, 1859. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.35) Návrh na obchodní navštívenku Karla Bellmana, 1859. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.36) Obálka Sebraných spisů J. P. Koubka, 1859. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.37) Pozvánka k plesu zaměstnanců Bellmanova závodu, 1859. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.38.1) Návrh titulního listu Rukopisu Královedvorského, 1859. NG. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.38.2) Titulní list Rukopisu Královedvorského, 1859. NG. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.39) Návrh ilustrace Růže, 1860. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.40) Ornamentální obruba s motivem pohlcování, 1860. NG. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.41) Ornamentální obruba s krahujci, 1860. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.42) Ornamentální obruba z hvězd a karafiátu, 1860. NG. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.43) Ornamentální obruba s motivem stvolu a cifrování, 1860. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920

- A.44) Ornamentální obruba s motivem popelnic, 1860. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.45) Ornamentální obruba s motivem vztyčeného stvolu, 1860. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.46) Ornamentální obruba s lunou a hvězdami, 1860. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.47) Titulní list k Obecným listům, 1860. UPM. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.48) Vazba knihy Zprávy soudců, 1860. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.49) Titulní list knihy Zprávy soudců o dramatech z dějin slovanských, 1860. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.50) Záhloví časopisu von Haus zu Haus, 1860. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.51) Ilustrace lidové písně Pošta, 1860–1862. NG. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.52) Ilustrace lidové písně Stařeček, 1860–1862. NG. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.53) Ilustrace lidové písně Babička, 1860–1862. NG. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.54) Ilustrace lidové písně Rakušanka a Moravanka, 1860–1862. NG. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.55) Bezděkova bible, 1860–1864. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.56.1) Iniciály k Bezděkově Bibli, 1860–1864. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.56.1.1) Porovnání iniciál K z Bezděkovi Bible a z obálky Českomoravské kroniky A.56.1.2) Iniciály B a N s detailem manžetky. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.56.2) Iniciály k Bezděkově Bibli, 1860–1864. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.56.2.1) Iniciály P a K. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.57) Diplom čestného občanství karlínské obce, 1861. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.58) Návrh na výzdobu stropu divadelního sálu v Sobotce, 1861. Město Sobotka. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.59) Vějíř pro Giselu Silva–Tarouccovou, 1861. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.60) Diplom města Sobotky F. Palackému, 1861. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.61) Diplom města Sobotky F. L. Riegrovi, 1861. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.62) Diplom města Karlína F. Palackému, 1861. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.63) Diplom města Karlína F. L. Riegrovi, 1861. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.64) Ilustrace Čestmír velí vytáhnout v boj, 1857–1860. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.65) Obálka Českomoravské kroniky, 1861. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.66) Obchodní navštívenka firmy Farský s iniciálou F, 1862. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.67) Vazba pamětní knihy obce Karlín, 1862. Archiv hl. m. Prahy. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.68) Titulní list pamětní knihy obce Karlín, 1862. Archiv hl. m. Prahy. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.69.1) Prapor pražského Hlaholu – líc, 1862. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972

- A.69.2) Prapor pražského Hlaholu – rub, 1862. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.70) Stuha k praporu pražského Hlaholu, 1862. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.71) Prapor pro spolek Ratibor v Hořicích – rub, 1862, MM v Hořicích. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.72.1) Prapor pro pelhřimovský Záboj – líc, 1862. Muzeum Pelhřimov Vysočiny. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.72.2) Prapor pro pelhřimovský Záboj – rub, 1862. Muzeum Pelhřimov Vysočiny. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.73.1) Prapor pro spolek Záboj v Rokycanech – líc, 1862. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.73.2) Prapor pro spolek Záboj v Rokycanech – rub, 1862. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.74.1) Prapor pražského Sokola – líc, 1862. NM – TMTVS. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.74.2) Prapor pražského Sokola – rub, 1862. NM – TMTVS. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.74.3) Stuha k praporu pražského Sokola, 1862. NM – TMTVS. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920
- A.74.4) Hrot k praporu pražského Sokola, 1862. NM – TMTVS. Foto: autor
- A.75) Obálka knihy Cypřiše od G. Pflegra–Moravského, 1862. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.76) Návrh diplomu pro spolek českých stenografů, 1862–1863. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.77.1) Čestná adresa hraběti Vojtěchu Nostic–Reineckovi, 1863. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.77.2) Čestná adresa hraběti Vojtěchu Nostic–Reineckovi – textová část, 1863. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.78) Desky k blahopřejnému albu Jindřichu Fügnerovi, 1863. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.79) Diplom obce karlínské kardinálu Schwarzenbergovi, 1863. Statní archiv. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.80) Návrh dveří karlínského chrámu, 1863. MMP. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.81) Záhloví časopisu Umělecká beseda, 1863. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.82) Vrata karlínského chrám, 1863–1864. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.83.1) Návrh praporu Jednoty Říp v Roudnici nad Labem – líc, 1863–1864. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.83.2) Prapor Jednoty Říp v Roudnici nad Labem – líc, 1863–1864. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.83.3) Stuha praporu Jednoty Říp v Roudnici nad Labem, 1863–1864. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972
- A.83.4) Hrot praporu Jednoty Říp v Roudnici nad Labem, 1863–1864. NG. Reprodukce

z VOLAVKOVÁ 1972

A.84) Písně národní, titul prémie Umělecké besedy, 1864. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972

A.85.1) Prapor pro spolek Rastislav v Blansku – líc, 1863–1864. Moravská galerie v Brně.

Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972

A.85.2) Prapor pro spolek Rastislav v Blansku – rub. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972

A.85.3) Stuha k praporu pro spolek Rastislav v Blansku, 1863–1864. Moravská galerie v Brně.

Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972

A.86) Vějíř Jany, baronky Kocové z Dobrše, 1865. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972

A.87) Orloj, 1865–1866. MMP. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972

A.88) Honni soit, qui mal y pense, 1866. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972

A.89) Recept pro hraběnku Helenu Silva–Taroucců, 1866. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972

A.90) Záhloví časopisu Květy, 1867. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972

A.91.1) Prapor pro Spolek strojníků v Karlíně – líc, 1868. MMP. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972

A.91.2) Prapor pro Spolek strojníků v Karlíně – rub, 1868. MMP. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972

A.92) Prapor pro zpěvácký spolek Lukes – líc, 1868. NG. Reprodukce z VOLAVKOVÁ 1972

A.93) Tři vínky, 1870. NG. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920

A.94) Náčrt ilustrace k písni Výhra, 50.–60. léta 19. století. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920

A.95) Náčrt ilustrace k písni Nepořádná, 50.–60. léta 19. století. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920

A.96) Náčrt ilustrace k písni V pivu duch hudební, 50.–60. léta 19. století. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920

A.97) Náčrt ilustrace k písni Upřímnost nad krásu, 50.–60. léta 19. století. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920

A.98) Náčrt ilustrace k písni Vitoušek, 50.–60. léta 19. století. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920

A.99.1) Ilustrace písně Vzdálená I, 50.–60. léta 19. století. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920

A.99.2) Ilustrace písně Vzdálená II, 50.–60. léta 19. století. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920

A.100.1) Ilustrace k písni Břetislav I, 50.–60. léta 19. století. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920

A.100.2) Ilustrace k písni Břetislav II, 50.–60. léta 19. století. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920

A.101) Ilustrace Záboj, 50.–60. léta 19. století. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920

A.102) Ilustrace písně Strachy, 50.–60. léta 19. století. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920

A.103) Ilustrace písně Stará láska 50.–60. léta 19. století. Reprodukce z: MATĚJČEK 1920

B.1) Ornament ze Slováckého domku, 1854. Reprodukce z VOLAVKOVÁ

B.2) Studie slováckého ornamentu, 1854. Reprodukce z VOLAVKOVÁ

- B.3) Románská iniciála A ze čtvrté iluminace Gumpoldovy legendy z kodexu Wolfenbuttelského. Reprodukce z VOLAVKOVÁ
- B.4) Románská iniciála P s motivem pohlcování zvířat. Reprodukce z VOLAVKOVÁ
- B.5) Románská iniciála S, převzatá z druhé iluminace Gumpoldovy legendy z kodexu Wolfenbuttelského. Reprodukce z VOLAVKOVÁ
- B.6) Statistický soupis čtenářů z knihovny NM z 19. století. Foto: autor
- B.7.1) Liber Viaticus (XIII A 12), fol. 9v – detail. Reprodukce z www.manuscriptorium.cz
- B.7.2) Pergament Malereien des böhmischen Mittelalters, herausgegeben von prof. Julius Max Schottky, s. 3 – detail
- B.8.1) Bankocetle ze 40.–60. let 19. století. Reprodukce z: SÉM 1977
- B.8.2) Bankocetle ze 40.–60. let 19. století. Reprodukce z: SÉM 1977
- B.8.3) Bankocetle ze 40.–60. let 19. století. Reprodukce z: SÉM 1977
- B.8.4) Bankocetle ze 40.–60. let 19. století. Reprodukce z: SÉM 1977
- B.8.5) Bankocetle ze 40.–60. let 19. století. Reprodukce z: SÉM 1977
- B.8.6) Bankocetle ze 40.–60. let 19. století. Reprodukce z: SÉM 1977
- B.9.2) Antifonář z Bíliny (R 85), začátek officia Božího těla, sova. Teplice, Okresní archiv, Děkanský úřad Bílina
- B.10) Mater verborum (X A 11), fol. 1r, úvodní iniciála v rukopisu, detail sovy, okolo roku 1240. Knihovna NM. Reprodukce z www.manuscriptorium.cz
- B.11) Chrudimský kancionál (MS 12580), fol. 017.005; 017.051; 017.097; 017.107; 017.110; 017.113, 1530–1549. Okresní muzeum Chrudim.
- B.12) Porovnání pauzy litaní a děl, která z ní vycházejí
- B.13) Porovnání detailu z líce praporu spolku Rastislav v Blansku a obrázku byzantských arabesek KUBÍK 2016, 445, Tab. I.4)4a.-c)
- B.14) Srovnání iniciály v písni Vzdálená I s iniciálou z Liber Viaticus, fol. 4v
- B.15) Porovnání miniatur z křížovnického breviáře Velmistra Lva a kalendářní desky orloje
-
- C.1) Pauza 1. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze. Foto: autor
- C.2) Pauza litaní. Foto: autor
- C.3) Pauza 3. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze. Foto: autor
- C.4) Pauza 4. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze. Foto: autor
- C.5) Pauza 5. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze. Foto: autor
- C.6) Pauza 6. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze. Foto: autor
- C.7) Pauza 7. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze. Foto: autor
- C.8) Pauza 8. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze. Foto: autor

- C.9) Pauza 9. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze. Foto: autor
- C.10) Pauza 10. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze. Foto: autor
- C.11) Pauza 11. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze. Foto: autor
- C.12) Pauza 12. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze. Foto: autor
- C.13) Pauza 13. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze. Foto: autor
- C.14) Pauza 14. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze. Foto: autor
- C.15) Pauza 15. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze. Foto: autor
- C.16) Pauza 16. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze. Foto: autor
- C.17) Pauza 17. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze. Foto: autor
- C.18) Pauza 18. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze. Foto: autor
- C.19) Pauza 19. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze. Foto: autor
- C.20) Mánesova signatura. Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze. Foto: autor

Příloha I. - Seznam Mánesových ornamentálních děl

ROK	DÍLO	ORIGINÁL ULOŽEN	INV. Č.	POPRVÉ PUBLIKOVÁN
1845	ilustrace k národní písni <i>Břetislav a Jitka</i>	NG	R 24316	MÁDL 1901–1905
1845	ilustrace k písni <i>Dar na rozloučenou</i>	NG	R 24317	MÁDL 1901–1905
1847	<i>záhlaví časopisu Blahověst</i>			
1847	<i>kresba Vepřové hody aneb Jitřiční švanda z Knihy svatolukášské</i>	NG	K 18331	PEČÍRKA 1939
1848	<i>návrh Kabátek dámský bledě modrý</i>	UPM	25772	VOLAVKOVÁ
1848	<i>prapor pro Čtvrtý batalion Národní gardy na Novém městě v Praze</i>	nezachovaný	–	–
1848	<i>prapor Národní gardy v Sobotce</i>	v majetku města Sobotky		KUCHYNKA 1921
1848	<i>prapor Národní gardy v Hradci Králové – líc</i>	MM v HK		MÁDL 1905
1848	<i>prapor Národní gardy v Hradci Králové – rub</i>	MM v HK		MÁDL 1905
1849	<i>legitimační lístek Jednoty výtvarných umělců</i>	NG	R 9801	ŽÁKAVEC 1923
1849	<i>Líbánky na Haně</i>	NG	R 88885	MÁDL 1901–1905
1849	<i>návrh na diplom Jednoty výtvarných umělců v Praze</i>	NG	K 7098	CHYTIL 1934
1849–50	<i>Ornament z cyklu ilustrací k Hanselburgu</i>			PEČÍRKA 1939
1850	<i>Ex libris Adalberta Lanny</i>	Náprstkovo muzeum	13036	MÁDL 1901–1905
1850	<i>Dopisní papíry – Dáma u vyšívacího rámu</i>	NG	K 10445	
1850	<i>Titulní list knihy návštěv v zámku Čechy pod Kosířem</i>	Muzeum v Prostějově	92/a	KÜHNDEL 1968
1853	<i>Titulní list knihy návštěv v zámku Čechy pod Kosířem</i>			KÜHNDEL 1968
1853	<i>Turnaj na zámku v Čechách (První turnaj v Čechách)</i>			OD BAROKA K J. MÁNESU
1854	<i>Diplom pro členy Dědictví sv. Cyrila a sv. Metoděje</i>	NG	R 14636	TYRŠOVÁ 1899
1854	<i>návrh Diplomu pro členy Dědictví sv. Cyrila a sv. Metoděje</i>	MZM		ŽÁKAVEC 1923
1854	<i>dřevěná číše</i>	MMP	1106	JIRÍK 1920
1854	<i>návrh slavnostní brány</i>			
po 1854	<i>dva návrhy na výzdobu pažeb pistolí</i>	NG	K 950, K 951	JIRÍK 1920
1854–55	<i>návrh vazby literárního díla Perla Česká</i>	NG	K 872	VOLAVKA 1949
1854–56	<i>definitivní návrh vazby Perla Česká</i>	NG	K 24232	JIRÍK 1920
1855	<i>návrh na dýmku pěnovku</i>	NG	K 890	JIRÍK 1920
1856	<i>cyklus Život na panském sídle – Rybolov</i>	NG	K 12688	SVĚTOZOR XXI. 1887
1856	<i>cyklus Život na panském sídle – Malířství</i>	NG	K 12693	SVĚTOZOR XXI. 1887
1856	<i>cyklus Život na panském sídle – Hostina</i>	NG	K 12694	SVĚTOZOR XXI. 1887
1856	<i>cyklus Život na panském sídle – Tanec</i>	NG	K 12696	SVĚTOZOR XXI. 1887
1856	<i>cyklus Život na panském sídle – Domáci zaměstnání</i>	NG	K 12683	SVĚTOZOR XXI. 1887
1856	<i>cyklus Život na panském sídle – Loučení</i>	NG	K 12685	SVĚTOZOR XXI. 1887
1856	<i>cyklus Život na panském sídle – Na výletě</i>	NG	K 12684	SVĚTOZOR XXI. 1887
1856	<i>cyklus Život na panském sídle – Toaleta</i>	NG	K 12682	SVĚTOZOR XXI. 1887
1856	<i>litografovaná prémie Jednoty výtvarných umělců „Domov“</i>			PEČÍRKA 1939
1856	<i>ilustrace lidové písně Ukolébavka – Spi, Marjánko, spi</i>	Kancelář prezidenta republiky	OPH 407	MÁDL 1901–1905
1856	<i>Znak Sylva – Taroucců</i>	NG	O 4621	MÁDL 1905

1856–60	<i>ilustrace lidové písně Kráva potěšení</i>	NG	K 97	SVĚTOZOR VIII. 1874
1857	<i>Jitro</i>	NG	O 12957	MÁDL 1905
1857	<i>Žezulice</i>	NG	K 86	SVĚTOZOR XIX. 1855
1857	<i>Obálka k Slovenským pověstem B. Němcové</i>	NG	R 147539	MÁDL 1901–1905
1857	<i>Návrh na železný stůl</i>			
1857–59	<i>Záboj na skále</i>	NG	R 24309	MATĚJČEK 1927
1857–59	<i>Skřivánek</i>	NG	K 77	MATĚJČEK 1927
1857–60	<i>Ilustrace Čestmír velí vytáhnout v boj</i>			
1858	<i>Vpád králova vojska</i>	NG	R 147589	MATĚJČEK 1927
1858	<i>Záboj a Slavov v boji s Ludlkem II.</i>	NG	K 72	PEČÍRKA 1939
1858–60	<i>ilustrace lidové písně Lijavec</i>	MMP	66	SVĚTOZOR VIII. 1874
1858–60	<i>ilustrace lidové písně Potěcha</i>	NG	K 94	SVĚTOZOR VIII. 1874
1859	<i>titulní list k časopisu Erinnerungen</i>	NG	R 61691	MATĚJČEK 1929
1859	<i>studie k písni Vyprovázení</i>	NG	K 12778	SVĚTOZOR VIII. 1874
1859	<i>knihy Jahrbuch Deutscher Belletristik</i>	NG	G	MATĚJČEK 1929
1859	<i>Návrh na obchodní navštívenku Karla Bellmana</i>			
1859	<i>obálka Sebraných spisů J. P. Koubka</i>			MATĚJČEK 1929
1859	<i>Pozvánka k plesu zaměstnanců Bellmanova závodu</i>			
1859	<i>návrh titulního listu Rukopisu Královedvorského</i>	NG	K 63	MATĚJČEK 1927
1859	<i>Titulní list k Rukopisu Královedvorskému</i>	NG	R 24311	RUKOPIS 1876
1860	<i>Růže</i>	NG		JIRÁNEK 1905
1860	<i>Ornamentální obruba s motivem pohlcování</i>	NG	R 3245	RUKOPIS 1876
1860	<i>Ornamentální obruba s krahujci</i>			RUKOPIS 1876
1860	<i>Ornamentální obruba z hvězd a karafiátů</i>	NG	R 3237	RUKOPIS 1876
1860	<i>Ornamentální obruba s motivem stvolu a cifrování</i>			RUKOPIS 1876
1860	<i>Ornamentální obruba s motivem popelnic</i>			RUKOPIS 1876
1860	<i>Ornamentální obruba s motivem vztyčeného stvolu</i>			RUKOPIS 1876
1860	<i>Ornamentální obruba s lunou a hvězdami</i>			RUKOPIS 1876
1860	<i>Titulní list k Obecným listům</i>	UPM	18 JM 60	ŽÁKAVEC 1923
1860	<i>Vazba knihy Zprávy soudců</i>			KUCHYNKA 1918
1860	<i>Titulní list knihy Zprávy soudců o dramatech z dějin slovanských</i>			ŽÁKAVEC 1923
1860	<i>záhlaví časopisu von Haus zu Haus</i>			MATĚJČEK 1929
1860–62	<i>ilustrace lidové písně Pošta</i>	NG	K 102	SVĚTOZOR IX. 1875
1860–62	<i>ilustrace lidové písně Stařeček</i>	NG	K 93	SVĚTOZOR VII. 1873
1860–62	<i>ilustrace lidové písně Babička</i>	NG	K 95	SVĚTOZOR VIII. 1874
1860–62	<i>ilustrace lidové písně Rakušanka a Moravanka</i>	NG	K 111	MATĚJČEK 1920
1860–64	<i>Bezděkova bible</i>			ČESKÝ KRESLÍŘ R. II. 1882–1883
1860–64	<i>Iniciály k Bibli</i>	NG	R 147622	TYRŠOVÁ 1899
1861	<i>Diplom čestného občanství karlínské obce</i>	NG	R	
1861	<i>návrh na výzdobu stropu divadelního sálu v Sobotce</i>	majetek města Sobotky	1849 IV. A/126	JIŘÍK 1920
1861	<i>Vějíř pro Giselu Silva–Tarouccovou</i>	NG	K 43177	MÁDL 1901–1905
1861	<i>Diplom města Sobotky F. Palackému</i>	NG	K 12709	PEČÍRKA 1939
1861	<i>Diplom města Sobotky F. L. Riegrovi</i>	NG	K 12713	MÁDL 1901–1905

1861	<i>Diplom města Karlína F. Palackému</i>	NG	K 12712	MÁDL 1901–1905
1861	<i>Diplom města Karlína F. L. Riegrovi</i>	NG	K 12710	MÁDL 1901–1905
1861	prapor Hlaholu			KUCHYNKA 1921
1862	<i>mříž pro kapli sv. Kříže</i>	Kaple sv. Kříže		ŽÁKAVEC 1923
1862	<i>obálka Českomoravské kroniky</i>	NG	K 865	MATĚJČEK 1929
1862	<i>Obchodní navštívenka firmy Farský s iniciálou F</i>	NG	G6	
1862	<i>vazba pamětní knihy obce Karlín</i>	Archiv hl. m. Prahy	730	HAMANOVÁ 1959
1862	<i>titulní list pamětní knihy obce Karlín</i>	Archiv hl. m. Prahy	AMP 730	KUCHYNKA 1930
1862	<i>prapor pražského Hlaholu – líc</i>	NG	O 12907	KUCHYNKA 1921
1862	<i>prapor pražského Hlaholu – rub</i>	NG	O 12908	KUCHYNKA 1921
1862	<i>stuha k praporu pražského Hlaholu</i>	NG	O 12908	KUCHYNKA 1921
1862	<i>prapor pro pelhřimovský Záboj</i>	Muzeum Vysočiny Pehřimov	6542/1901–1977	KUCHYNKA 1921
1862	<i>prapor pro spolek Záboj v Rokycanech</i>			KUCHYNKA 1921
1862	<i>prapor pro spolek Ratibor v Hořicích</i>	MM v Hořicích		KUCHYNKA 1921
1862	<i>prapor pražského Sokola – líc</i>	NM – TMTVS	neznačeno	JIRÁK 1920
1862	<i>prapor pražského Sokola – rub</i>	NM – TMTVS	neznačeno	JIRÁK 1920
1862	<i>stuha k praporu pražského Sokola</i>	NM – TMTVS	neznačeno	KUCHYNKA 1921
1862	<i>hrot k praporu pražského Sokola</i>	NM – TMTVS	neznačeno	KUCHYNKA 1921
1862	<i>obálka knihy Cypřiše od G. Pflagra – Moravského</i>			
1862–63	<i>Návrh diplomu pro spolek českých stenografů</i>			
1863	<i>Čestná adresa hraběti Vojtěchu Nostic – Reineckovi</i>	NG	K 15873	MÁDL 1901–1905
1863	<i>Titulní list společenského zpěvníku</i>	NG	R 147600	MÁDL 1901–1905
1863	<i>Desky k blahopřejnému albu Jindřichu Fügnerovi</i>			MATICE SOKOLA PRAŽSKÉHO
1863	<i>Diplom obce karlínské kardinálu Schwarzenbergovi</i>	Státní archiv		ŠÁMAL 1940
1863	<i>návrh dveří karlínského chrámu</i>	MMP	K 344	JIRÁK 1920
1863	<i>záhlaví časopisu Umělecká beseda</i>			VZPOMÍNKY NA PAMĚŤ UMĚLECKÉ BESEDY 1863–1893
1863–64	<i>Vrata karlínského chrámu</i>	Karlínský chrám		
1863–64	<i>prapor Jednoty Říp v Roudnici nad Labem – líc</i>	NG	O 4647	SVĚTOZOR 1884
1863–64	<i>prapor Jednoty Říp v Roudnici nad Labem – rub</i>	NG	O 4647	SVĚTOZOR 1884
1864	<i>Písně národní, titul přemie Umělecké besedy</i>			
1863–64	prapor pro spolek Rastislav v Blansku	Moravská galerie v Brně		KUCHYNKA 1921
1863–64	stuha k praporu pro spolek Rastislav v Blansku	Moravská galerie v Brně		KÜHNDEL 1968
1865	<i>Vějíř Jany, baronky Kocové z Dobrše</i>			LORIŠ 1940
1865–66	Orloj	MMP	87	SVĚTOZOR IX, 1875
1866	<i>Honni soit, qui mal ypense</i>	NG	K 14962	
1866	<i>Recept pro hraběnku Helenu Silva – Taroucců</i>	NG	K 15195	PEČÍRKA 1929
1867	<i>záhlaví časopisu Květy</i>	NG	R 61689	MÁDL 1901–1905
1868	<i>prapor pro Spolek strojníků v Karlíně – líc</i>	MMP	11999/1,2	NOVOTNÝ 1934
1868	<i>prapor pro Spolek strojníků v Karlíně – rub</i>	MMP	11999/1,2	NOVOTNÝ 1934
1868	<i>prapor pro zpěvácký spolek Lukes – líc</i>	NG	O 2313	JIRÁNEK 1909
1868	<i>prapor pro zpěvácký spolek Lukes – rub</i>	NG	O 2313	JIRÁNEK 1909
50.–60.1.	<i>Ilustrace Záboj</i>			
50.–60.1.	<i>Ilustrace k písni Břetislav I</i>			
50.–60.1.	<i>Ilustrace k písni Břetislav II</i>			
50.–60.1.	<i>Ilustrace písně Vzďalená I</i>			
50.–60.1.	<i>Ilustrace písně Vzďalená II</i>			

50.-60.1.	<i>Náčrt ilustrace k písni Vitoušek</i>			
50.-60.1.	<i>Náčrt ilustrace k písni Upřímnost nad krásu</i>			
50.-60.1.	<i>Náčrt ilustrace k písni V pivu duch hudební</i>			
50.-60.1.	<i>Náčrt ilustrace k písni Nepořádná</i>			
50.-60.1.	<i>Náčrty ilustrace k písni Výhra</i>			
1870	<i>Tři vínky</i>	NG	K 16584	MATĚJČEK 1920